

NAZMİ ÖNER

ŞİRAZ

TÜRK EDEBİYATI GEZİ

Yazan ve yayına hazırlayan : Nazmi Öner
Yazarla irtibat Tel : 0544 665 09 09
e-mail : nazmioner@mynet.com
Yayına hazırlandığı tarih : Eylül 2011

ISBN: 978-605-82447-4-0

Bu kitabın tüm telif ve yayın hakları 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince yazarına aittir.

Arama motoruna “Nazmi Öner” yazıp tıklayarak yazarın tüm kitaplarına ulaşabilirsiniz.

NAZMİ ÖNER

ŞİRAZ

TÜRK EDEBİYATI GEZİ

NAZMİ ÖNER 1946 yılında Burdur'un Bucak İlçesine bağlı Seydiköy'de doğdu. Seydiköy İlkokulu ve Isparta Gönen İlköğretmen Okulunu bitirdikten

sonra, 1964 yılında Erzurum Karayazı'ya bağlı Yücelik (Zorova) Köyü İlkokulunda öğretmenliğe başladı. Sonra Buca Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler ve Anadolu Üniversitesi Tarih Öğretmenliği bölümlerini bitirdi. Erzurum'dan sonra öğretmenlik hayatı: Afyon, Burdur, Giresun, Konya ve Antalya'da, İlkokul Öğretmeni, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Tarih ve Dershane Öğretmeni olarak otuz beş yıl devam etti. Burdur Cumhuriyet lisesinden emekli

olduktan sonra altı sene de Çıralıda bulunan, kendisine ait Likya Pansiyonu çalıştırdı ve dünyanın değişik bölgelerine geziler yaparak bunları yazdı. YAZARIN YAYINLANMIŞ ESERLERİ:

Yalnızlık, Gece ve Karlar (Şiir) /Dünya Yaşanası Bir Yer Değil (Şiir) /Kürt Açılımının Kapanımı (Araştırma-Politika)/Kültüre Eleştirel Bakış (Toplumsal eleştiri)/Amsterdam Şiir Gibi Şehir (Şiir) / Seydiköy (Köy araştırması) /AB Arifesinde Çevre Sorunlarımız (Makale, araştırma) /Tarihin Tanımı (Tarih)/ Sagalassos (Tarih) /Gazete (Tarih) /Kırk Yaşında Kadın (Şiir) /Sanatta Evrensellik (Deneme) /Baltık Ülkelerinde Gezi (e-kitap Gezi) /Kıbrıs'ta Tarih ve Doğa (Gezi) /Türkistan Gezisi (e-kitap Gezi) /İran'da Gezmek (e-kitap Gezi) Kafkas Ülkeleri (e-kitap Gezi) İlköğretmen okullarında bir zamanlar (Eğitim) /Tebriz (e-kitap Gezi) /Hemedan (e-kitap Gezi) /İsfahan (e-kitap Gezi) /Şiraz (e-kitap Gezi) /M. Kemal ile Çanakkale'den Ankara'ya (Tarih) En Büyük Tehdit Milliyetçilik (Araştırma) /Laiklik, Şeriat ve Türban Tartışmaları (Tarih) Çocuk Kitapları: Su Damlasından Buluta (Gezi) /Pergeli Bulutlar Toroslarda (Gezi) /Termessos'lu Gençlerin Onur Mücadelesi (Gezi) /Kasaphane Kedileri (Çocuk romanı).

Evli ve iki çocuk babası olan Nazmi Öner TSB (Türkiye Sanatçılar Birliği); Ansan (Antalya Sanatçılar Derneği); Anşoyad (Antalya Şair, Ozan, Yazar ve Ressamlar Derneği), Disk Emeklisen ve YKKED (Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği) üyesi olup Antalya'da yaşamaktadır.

İÇİNDEKİLER

07	Yezd'den Şiraz'a yolculuk
13	Şiraz'da otel arama
18	Kaşgay kızın verdiği bilgiler
22	Kısaca Şiraz
27	Şah Çerağ Türbe ve Mescidi
34	Seyyid Mir Muhammed Türbesi
38	Medrese-i Han
42	Narenciye Müzesi
49	Mescid-i Nasır el Mülk Mescidi
50	Pars Müzesi
52	Atik Ulu Cami
56	Kerim Han Kalesi
60	Kalede Hamam
63	Vekil Cami
67	Vekil Hamamı
70	İrem Bağı
78	Pazar ve sokaklar
86	Sadi Şirazi
100	Bostan Bulvarı
109	Hafız
127	Kermani ve Kuran kapısı
133	Pasargat
142	Perepolis
159	Nakş-ı Rüstem
164	Kısa Pers Tarihi
165	Kurus
172	Darius
178	Pers Yunan ilişkileri

184	Büyük İskender
191	Helenistik Kültürün oluşumu
194	İskender Persepolis'i yaktı mı?
200	Selevkoslar İmparatorluğu
203	Sonuç
208	Son söz

ŞİRAZ

YEZD'DEN ŞİRAZ'A YOLCULUK

16 Haziran Perşembe sabahı Yezd'den yola çıktım. Burada haftanın günleri şembe sayısına göre ifade ediliyor. Cuma hafta sonu olup resmi tatildir. Cumartesi için Şembe deniliyor. Sonraki günler ise şembe sözcüğünün önüne yek, dü, se, char ve penç gibi sayılar geliyor. Örneğin Pazar Yekşembe, (birinci şembe) Pazartesi Düşembe, (ikinci şembe) Salı Seşembe, Çarşamba Charşembe, Perşembe Pençşembe gibi.

Yezd, bu güne dek gördüğüm şehirlerden çok farklı ve çok ilginç bir şehirdi. Bu yüzden buradan çok hoş anılarla ayrılıyorum. Mümkün olsa yazı, Antalya yerine burada geçirmek isterdim. Çünkü çöle ve 40 dereceye varan sıcaklıklarına rağmen, hava kuru olduğundan Antalya'daki gibi bunaltıcı değil ve Antalya'da olduğu kadar terlemiyorsunuz. Geceleri de gayet serin.

Fakat ayrılmak zorundayım. Şiraz'da kadim İran Tarihi beni bekliyor. Şiraz Farsın, Persin Grek ve Mezopotamya kültürlerinin harmanlandığı bir merkez. Bu yüzden Yezd'den ayrılmakta ne denli zorlanıyorsam, aslında Şiraz'ı görmek için de o denli sabırsızlanıyordum.

Otelde kahvaltımı yaptıktan sonra otogara, iki otobüsle 200 tümene geldim. Yezd Otogarı, şehrin dışında yeni ve modern bir yapı olup çölün ortasına kondurulmuş yabancı bir madde gibiydi. Çölün tekdüzeliğine ve doğallığına ters düşüyordu. Ve İran'da gördüğüm diğer otogarların yeşil elbisesi de olmadığından çıplak bir yapı görünümündeydi.

Yezd Otogarı

Fakat görüntü böyle olsa da işlev açısından modern, büyük ve güzel bir yapıydı. Girip Şiraz otobüslerinin yazıhanesini buldum. Şiraz arabası 11.00’de kalkacaktı ve daha iki saat vardı. Biletimi alıp otogarda dolaştım biraz. Oturma yerlerinde oturanlardan çok yatan insanlar vardı. Ben de yarım ıp yattısaat kadar uzanım.

Dükkânlardan birinde müzik CD’leri satılıyordu. Görevliye İran’ın en büyük ses sanatçıları kimlerdir diye sordum. Guguş ve Endi olduğunu söyledi ve Guguş’un CD’lerinden parçalar dinletti. Hoşuma giden bir CD sini satın aldım. İran müziği, Türk Sanat Müziğine çok benziyor. Arabesk müzikleri ise hemen hemen bizimkiyle aynıydı. Belki de İbrahim Tatlıses’i bu yüzden çok seviyorlardır diye düşündüm.

Yezd Şiraz arası çoğunlukla çöllerle kaplı

Otobüs 11.30'da kalkabildi. Benim yerim 10 numarada hiçbir yeri göremiyordu. Fakat biraz sonra öne geçerim diye düşündüm. Çünkü nedense arabaların en ön sırası satılmıyor boş bırakılıyordu. Yalnızca Kirmanşah arabasında, asker sevkiyatı nedeni ile her yer doluydu.

Ben yola çıktıktan 15 dakika sonra önden fotoğraf çekebilir miyim diye şoförün yanına gittim. Ön sıraya otur diye işaret etti. 2 ve 3 numara yolu cepheden en iyi gören koltuklardı. Geçip üç numaraya oturdum.

Araba zaten Scania idi. Koltuk araları uçakların vip salonları gibi genişti. Yani ayağınızı kıvrımadan uzatabiliyorsunuz. Ön sıra gibi arkalarda da boş yerler vardı. Yol boyunca yerleşim yerlerinden de yolcular alınıyordu. Fakat

inenler de olduğu için, arabanın en azından dörtte biri boş kalıyordu.

Yolculuk boyunca geçtiğimiz yerlerin en azından yarısı çöllerle kaplıydı. Ekim dikim alanları yerleşimlerin kenarında, dar ve sınırlı kalıyor, ova gibi geniş alalarsa solgun ve cılız çöl bitkileriyle kaplıydı.

Şiraz'a doğru ekili dikili alanlar arttı

Ama bu yolculuğun en dikkate değer yeryüzü şekilleri dağlardı. Devasa birer taş çölü olan ve birbirinden ilginç biçimli bu dağların arasından geçtikten 2-3 saat sonra azar azar ekim dikim alanları genişlemeye başladı. Şiraz'a yaklaştıkça da buğday ve tahıl tarlaları, bağlar bahçeler ve yeşillikler arttı.

Biçilmiş ekinlerin anızında, başak kalıntılarını yiyen

koyunlar, keçiler bir anda çocukluk ve çobanlık günlerimi anımsattı. Anızların ayaklarımızı kanattığı o aşırı sıcakta, gün ortası davarın peşinde koşmak ne kadar zordur. Yaşamadan anlayamazsınız.

Başak yiyen davar sürüleri

Ama ne var ki, çobanın en mutlu anıdır başak mevsimi. Bu yüzden o anda oban, ne sıcaklığı ne yorgunluğu hisseder ne de ayaklarındaki kanların izlerini. Çünkü otlatıldığı hayvanların en iyi beslendiğı, davarın sütünün en yağlı olduğı andır başak mevsimi. Bunun mutluluğı tüm zorlukları unutturur.

Şiraz'a yaklaştıkça genelde kuru tarım bitkilerinin yanında, meyve ve sebze bahçelerindeki artış kadar, dağların biçimleri de dikkatimi çekiyordu. Daha doğrusu yol boyunca dağlar biçimden biçime giriyordu.

Masa gibi üstü düzgün ve köşeli, tezek galağı gibi konik, ot tayyarı gibi, tabut gibi, oturmuş bir aslan gibi, devenin hörgücü gibi çeşit çeşit dağlar, insanda sonsuzluk sabır ve dayanç duyguları uyandırıyor.

Boğazdan Şiraz'a giriş

Bu tür değişik duyguların eşliğinde, merak ve heyecan içinde yedi saat yolculuktan sonra “Şiraz 5 km” levhasından itibaren pür dikkat kesildim. Beş dakika sonra kale görünümlü, şelale gibi sular akan, öylesi güzel bir boğaza geldik ki, Şiraz bu boğazın çıkışında büyük bir ovaya yayılmış, sanki beni bekler gibiydi.

ŞİRAZ'DA OTEL ARAMA

Yezd'den yola çıkışımızdan yedi saat sonra 18.30'da Şiraz'a geldik. Yeni bir şehre gelince her defasında "Şehir merkezinde erzan ve temiz bir hotel" cümlesini yinelediğim için artık ezberlemiştim. Zaten zor da değil. Şehir, merkez, temiz ve Hotel sözcükleri Farsçada da aynı. Sadece ucuz yerine erzan sözcüğünü kullanıyorsunuz.

Şiraz'a giriş

Taksici ile üç bin tümene anlaştık, fakat diğer şehirlerdeki gibi terminal şehir dışında değilmiş. Yani bir kilometre sonra otele geldik. Otele; yemek kokusundan girilmiyor. Üstelik oldukça pis olan otelin fiyatı da 50 dolardı.

Tam olarak dili bilmesem de, otelciler ve taksicilerle tartışıyor, fiyata itiraz ediyordum.

"Burası Şiraz, burada aşağısı olmaz" anlamında bir şeyler söylüyorlar. Ben de "Şiraz Paris mi? Newyork mu? Türkiye’de bu otele üste para versen kimse yatmaz" gibi bir şeyler söyleniyorum. Anlaşamıyoruz.

Otogara doğru

Taksici, 300 metre ötede bir başka otele götürdü. Burada da bana gösterilen otel odası, en az beş senedir badana yüzü görmediği gibi, odada 3 yataktan başka hiçbir şey yoktu. Yataklar da pis ve kokuyordu. Duş ve tuvalet ortak olup fiyatı da 40 dolardı.

“Olmaz” dedim. Taksici bir arkadaşını çağırıp beni ona teslim etti. İki otel dolaştım diye 6 bin tümen aldı. Aslında İran koşullarında 1000 tümen bile hakkı değildi. Fakat yapacak bir şey yoktu.

Öbür taksici de beni, pis bir yere 20 bin tümen diye götürdü. Fakat otelci 30 bin istedi. Çok pisti “Olmaz” dedim. Yine başka bir yere telefon edip “Tamam 20 bine duş tuvalet içinde” dedi.

Oraya gittik. Adam 35 bin istedi. Duş tuvalet odada ama berbattı. Fakat akşam olmuştu. İki yere götürdüm diye o da altı bin aldı. Böyle giderse taksi parası otel parasını geçecekti. O yüzden tamam, dedim. Bir gece kalır, yarın kendim otel ararım diye düşündüm. Uyku tulumumu açar yatarım diyerek, eşyayı odaya koyup dışarı çıktım.

Otel odası

Taksicilerin beni götürdükleri yerler otel levhası bile olmayan,(yani Latince HOTEL yazmayan) kenar mahalle otelleriydi. Yolda gelirken 4-5 katlı binalarda otel levhalarını okumuştum. 500 metre kadar gidince bu otelleri buldum.

İlk girdiğim otel 20 Dolar dedi. Odaya baktım pırıl pırıl ve odada telefon, televizyon, buzdolabı vs her şey var. Otelde eğitilmiş bir personel de var. Yani ötekine göre bedavaydı. Ama içinde kalan varmış. “Sabah boşalacak” dedi. “Yarın geleceğim” dedim, anlaşılıp ayrıldım.

Anlaşılan taksicilerin oyununa gelmiştim. Benim beğenmeyeceğim kendi anlaştıkları otellere götürüp kalırsam otelciden yüzde alacaklar, kalmazsam benden ikinci otele götürme parası alacaklardı.

Sokaklarda otel arayışı

Olayı ikinci otelde anlamıştım, ama bilmediğim bir kentte ilk gün sendromu yaşıyordum. Yarın bu şehrin kurdu olurum ama bu gün, yarın değildi işte.

İran'da dolaştığım 25 gün içinde, taksicilerin dışında herkesten ilgi ve yardım gördüm. Bu yüzden İran'a gitmek isteyenlere en önemli tavsiyem, taksicilere dikkat etmeleri olacak. Her yeni geldiğim şehirde otogardan otele taksi beş bin ister, fakat otelden dönüşte 1000 tümene razı olur. Ben de taksiciye kızdığım için, o bini de vermem, otobüsle elli tümene terminale gelirim.

Onun için iyi pazarlık edin. Parayı göstererek anlaşıp. Anlaştıktan sonra inkar etmezler. Zaten taksiciler de, sizi soyacak, dövecek, kötülük yapacak insanlar değildir. Ama kandırarak biraz fazla para sızdırmaya çalışırlar.

KAŞGAY KIZIN VERDİĞİ BİLGİLER

Enberi Otelden çıktığımda ortalık kararmaya başlamıştı. Kalacağım otele gitmeden sokakta bir dönerciden döner yaptırıp yedim. Çünkü otelde çanta vs hiçbir şey açmayacaktım. Nitekim kaldığım otele varınca uyku tulumumu yatağın üstüne açıp yattım. Yezd'i yolculuğu ve yarın Şiraz'da neler yaşarım diye düşünürken uyuyakalmışım.

Dün Yezd'deydim/ Bugün Şiraz'da
Birkaç günüm de/ Burada geçecek
Burada dolacak/ Zamanım biraz da...

Sabah kalkar kalkmaz da uyku tulumumu toparlayıp otelden çıktım. Zaten sırt çantasını açmamıştım. Saat 07.30'da Enberi otele geldim. Oda iki saat sonra boşalacak dedi. Eşyalarımı resepsiyona koyup saat 08.00 gibi sokağa çıktım. Sokaklar henüz boştu. Belki cuma tatilinden dolayı da olabilir.

Önce Şah Çerağ'a gitmek istiyordum. Çünkü görmek için listeme aldığım Atik Ulu Camii de oradaydı. Fakat yolda gördüğüm insanlarla anlaşılamıyordum. Daha doğrusu benim ne istediğimi anlıyorlar fakat bana anlatamıyorlardı.

Öğrenci olduğunu ve biraz İngilizce bileceğini düşündüğüm, 15-16 yaşlarında bir kıza sordum.

"Where is the Şah Çerağ?"

Kızdan yanıt gelmeyince "Where is the Kerim Han Castle" dedim; kız "Kerim Han Hıyaban" diye, yolu gösterdi.

"No hıyaban. Kasıl, kasıl... English kasıl, Turksh kale.

“Bak böyle” diye kale tarif ederken, Kız İngilizcenin arasında ağzımdan çıkan Türkçe sözcükleri fark ederek: “Türkçe söyle, ben Türküm” dedi.

Günlerce denizde yolunu kaybetmiş bir denizcinin, bir kara parçası, bir ada görmesi gibi sevindim. Sanki kendi kızım Şiraz’da karşıma çıkmış gibi, neredeyse kıza sarılacaktım ki, kendimi zor tuttum.

"Ne güzel bir tesadüf, Azeri misin" dedim; "Hayır ben Kaşgayım. Farsçada kale arg'dır" dedi.

Yol kenarındaki bir banka oturarak, Şiraz planını çıkardım. Görmek istediğim yerleri söyleyerek "Şimdi bana bunların yerlerini göster bakalım" dedim.

Daha çok genç ama yaşından daha olgun ve akıllı bir çocuktu. İstedğim bilgileri verdi. Hazır Türkçe bilen birisini bulmuşken Pasargat ve Persepolis'i de sorayım dedim. Çünkü dün beni otele getiren uyanık taksici "Yarın ben seni Pasargat ve Persepolis'e götüreyim" diye çok ısrar etmişti.

"Der koca" (ne kadar) dediğim zaman da: "Persepolis 50 dolar, Pasargat 150 dolar dedi." Yani 150.000 tümen istiyordu. Beni acemi turist sanıyor, yolmak istiyordu. Oysa ben bir aya yakın İran'dayım ve bu parayla tüm İran'ın gezilebileceğini, burada günlük araba kiralamanın bile 20-30 bin tümeni geçmeyeceğini biliyordum. Fakat bana iyi ve ucuz otel bulacak düşüncesiyle "Olabilir, düşüneyim" gibi yanıtlar veriyordum.

Fakat o da işi sağlama bağlamak için ısrarla telefonumu istiyordu. Ben "İransell kartını yeni aldım, numarayı bilmiyorum" diye savuşturmak istedim. Ama adam yolunacak

bir kaz yakalamanın iştahıyla vazgeçmiyordu. Telefonumu istiyordu. Oradan kendisini arayacak ve benim numaram çıkacaktı.

Kerimhan kalesi

“No” dedim. “şarj no.” Kendi telefonunu bir kâğıda yazıp bana verdi. İlginçtir, taksici ile birkaç dili karıştırarak ve biraz da işaret dilini kullanarak neredeyse yüzde seksen anlaşılabiliyorduk. Ve benden yüklü bir para koparabileceğinin hayaliyle, allahaısmarladık derken elimi hararetle sıkmıştı.

Oysa bu kızın söylediğine göre buralara dolmuş taksii ve minibüsler bin tümenmiş. Yani bir dolar. Otobüsler daha da ucuzmuş. Bunları öğrenmem çok iyi oldu. Çünkü şiraz’da asıl görmek istediğim yerler oralardı. Fakat merkeze çok uzaktı. Persepolis 60, Pasargat 140 kilometreydi.

Kızın verdiği bilgileri haritada işaretledikten sonra, bulvar boyunca ilerliyorduk ki, önümüze devasa bir yapı çıktı Kız “Kerim Han Kalesi bu” dedi. Burası otele çok yakındı. Sonraki bir boşlukta gelebilirim diye düşündüm.

Kıza: “Ben buraya sonra da gelebilirim. Sen Şah Çerağ’ın yolunu göster” dedim. Ve gösterdiği yönde Şah Çerağa doğru yürüyüşe geçerek, Şiraz gezimi başlatmış oluyordum. Fakat geziye başlamadan önce, Şiraz’ı kısaca tanıtmak istiyorum.

KISACA ŞİRAZ

Şiraz, İran'ın tarihi Pers bölgesinde, Pars veya Fars olarak anılan eyaletin başkentidir. Eyaletin büyük bir bölümü Zagros Dağ silsilesinin oluşturduğu yüksek platolarla kaplıdır. Arazinin engebeli ve yüksek olması yüzünden, eyalette Şiraz'dan başka önemli sayılabilecek büyük şehirler yoktur. Onun için iki milyona yaklaşan eyalet nüfusunun, bir buçuk milyona yakını Şiraz'da toplanmıştır.

Ekvatora 29 derece uzaklıkta, yani sıcak kuşakta olmasına rağmen, 1600 metreye yakın yükseklik nedeniyle, yaz sıcaklıkları çekilmez derecelerde değildir. Kışları da çok sert sayılmaz. Güzel bir iklime sahiptir. Yani yükseklik yaz sıcaklarını, ekvatora yakınlık kış soğuklarını dengeler. Çünkü Ekvatora uzaklığı Kahire'den daha azdır.

Persepolis

Fars eyaletinin merkezi olması da kente bir ayrıcalık kazandırmaktadır. Çünkü İran halkı Fars adını ve İran dili Farsça adını bu eyaletin adından almaktadır. Dünyanın ilk büyük imparatorluğu olan Pers İmparatorluğunun başkenti Pesepolis, Pasargat ve Nakş-ı Rüstem gibi en önemli merkezleri de bu eyalet sınırları içinde bulunmaktadır.

12-16 Ekim 1971 de İran Şahı Muhammet Rıza Pehlevi, Pers İmparatorluğunun (İran Devletinin) kuruluşunun 2500. Yılı onuruna Persepolis'te kutlamalar yaptırmıştır. Bu da Şiraz'ı 2500 yıllık bir tarih ve kültürün merkezi haline getirmektedir.

Bu yüzden Şiraz, İslamiyet öncesi İran Tarihinin şekillendiği, İran ve dünya tarihi açısından çok önemli bir şehirdir. Şiraz, bugün en çok kültür ve sanatıyla, kralları, imamları, şair ve filozoflarıyla, portakalları, üzüm bağları, orkide ve gülleriyle, park ve bahçeleriyle de ünlü çok önemli bir turizm bölgesidir.

Özellikle Sadi, Hafız ve Kermani gibi şairleriyle, kültür ve sanat eserleriyle "İran'ın Kültür Başkenti" kabul edilmektedir. Şiirin ve aşkın başkentidir. Bana göre yalnız İran'ın değil, dünyanın en önemli kültür ve turizm merkezlerinden biridir.

Fakat küresel sermayenin İran'ı dışlaması ve İran'ın da örtünme konusunda katı kurallarının olması nedeniyle Şiraz, bugün dünya turizm pastasından hak ettiği payı yeterince alamamaktadır. Oysa aslında tarihi ve turistik potansiyeliyle, Londra'dan, Paris'ten ve Newyork'tan daha fazla turist sayısını hak etmektedir.

Kuruluş tarihi Perslere dek uzanan kent, özellikle

Sasaniler Döneminde çok gelişmiş olup İslami dönemde de gelişmesini sürdürmüştür. 11 ve 12. yüzyıllarda İslamiyet'in en önemli merkezlerinden biri haline gelen şehirde özellikle edebiyat ve mimarlık zirveye ulaşmıştır.

Şiraz girişinde Kermani

Moğol ve Timur'un yıkımlarından da zarar görmeden kurtulan Şiraz, en çok depremlerden zarar görmüştür. Fakat yerinin elverişli olması ve önemli bir ticaret yolu üzerinde olması nedeniyle yıkımlardan sonra yeniden toparlanmayı başarmıştır.

Şiraz'ın altın çağı ise hiç kuşkusuz, Zendi Kerim Han Dönemidir. İsfahan merkezli Türk Safavi Hanedanının yıkılış sürecine girdiği 1740'lı yılların sonunda yönetimi ele geçiren

Kerim Han, Şiraz'ı başkent yaparak burada hükümdarlığını ilan etti. İşte 1750-1790 yılları arasında 40 yıl kadar İran'a hakim olan Kürt Zendiler Dönemi, Şiraz'ın en çok geliştiği yıllar olmuştur

İrem bağından bir görünüm

Kerim Han, Safavi Büyük Abbas'ı örnek alarak, onun İsfahan'da yaptıklarının aynısını Şiraz'da yapmaya çalışmış ve bugün Şiraz'ın en güzel eserleri onun anısını taşımaktadır. Şiraz'ın elbette ki, bunların dışında da pek çok değeri ve eseri vardır. Ama Kerim Han, bunları ikiye katlamıştır denilebilir.

Kerim Han, kendisini Peygamberin vekili kabul ederek, Vekil unvanını kullandığı için yaptırdığı eserlerin başında da "Vekil" sözcüğü yer alır. Bunların başlıcaları, Kerim Han Kalesi, Vekil Çarşısı, Vekil Sarayı, Vekil Camii, Vekil Hamamı, Vekil Bulvarı gibi adlarla anılmaktadır.

Kerim Han

Fakat Zendilerin İran egemenliği uzun sürmedi. 1789 yılında Kaçar Türkleri İran'da yönetime hakim olunca başkenti Şiraz'dan Tahran'a taşıdılar. Şiraz, eski önemini kaybetmesine karşın yine de ticari fonksiyonlarıyla, ayakta kalmayı başarmış, Kaçarlar Döneminde Nasır el-Mülk Camii, İrem Bağda Köşk ve Narenciye Sarayı gibi kalıcı eserler yapılmıştır.

ŞAH ÇERAĞ TÜRBE VE MESCİDİ

Şiraz'daki gezime 17 Haziran Cuma sabahı Şah Çerağ'da başladım. Şah Çerağ Türbesi, şah sözcüğünden dolayı, insanda öncelikle İran Şahlarından birisine ait bir türbe çağrışımı yaptırıyor. Fakat bu türbede yatan Şah Çerağ, aslında şah falan olmayıp İmam Rıza'nın kardeşi Seyit Ahmet Mir Muhammet... Yani bir İmamzade olup Şah Çerağ lakabıyla tanınıyormuş. Ve bu lakap, "Işıkların şahı" anlamına geliyormuş.

Şah Çerağ Türbesi

Caddede, Şah Çerağ'ı sorarak ilerlerken bir anda karşımda, tersine çevrilmiş bir şamdan gibi altın sarısı ve

mavinin karışımı muhteşem bir kubbe belirdi. Kubbenin altındaki yapının mavi mozaik kaplamaları ve ince zarif minareleri de göz alıcıydı. Ama ilk göze çarpan altın kaplamalı kubbesiydi.

Şah Çerağ olarak anılan Seyit Mir Ahmet, 835 yılında düşmanları tarafından Şiraz'da öldürülmüş ve buraya gömülmüş. 14. Yüzyılda mezarının bulunduğu bu yere bu anıtsal türbe inşa edilmiş. Ve zamanla burası Şiiliğin en önemli ziyaret yerlerinden birisi haline gelmiş.

Ben Meşhet'te İmam Rıza'nın anıt mezarını da ziyaret ettim. Elbette ki oradaki gibi mahşeri bir kalabalık olmasa da burası da gün boyu binlerce insan tarafından ziyaret ediliyor. Burası benim İran'da görme olanağı bulduğum ziyaret yerleri içinde, Meşhet'te İmam Rıza ve Kum'da Masume'den sonra üçüncü sırada gelmektedir.

Türbenin bahçe tarafı

Türbenin bahçesine girince, etrafı sanat şaheseri tarihi yapılarla çevrili, bahçe de diyebileceğimiz büyük bir avlu var. Bu bahçeye girince sağa dönerek Şah Çerağ Türbesine giriliyor. Bahçede 50-60 metre kadar ilerledikten sonra solda Seyit Mir Muhammed'in Türbesinin girişi var. Atik Ulu Camii ise Şah Çerağ'ın tam karşısında yer alıyor.

Ortakdaki meydanın sağ kenarında, yani Şah Çerağ ile Atik Cami arasında ise Kemerli, eyvanlı yapılar var. Şah Çerağın solundan girilen meydanın ortasın da bir havuz ve yine sol alt tarafta Pazar yönüne çıkışı vardı.

Şah Çerağ'ın Türbesi, Şiraz'da görülmeğe değer yerlerin başında geliyordu. Çünkü bu çok muhteşem bir türbe olmanın ötesinde, aynı zamanda çok güzel ve çok büyük bir camiydi. Yani İranlıların deyimiyle mescitti. Bu mescitlerin de en önemlileri, Şah Çerağ, Atik Ulu Camii ve Vekil camii idi.

Burada cami ve mescit konusunda küçük bir açıklama yapmadan da geçemeyeceğim. Çünkü Türkiye'de cami sözcüğü büyük, mescit sözcüğü ise küçük ibadethaneler anlamında kullanılmaktadır. Oysa burada tersine cami küçük ibadethaneleri, mescit ise büyüklerini ifade etmektedir.

İran'da pek çok camide görmeğe alıştığım ve nerede ise ezberime kazınan bükük giriş kapıları (taç kapılar) ve avlular burada da vardı. Fakat nedense en küçük bir kanıksama duygusuna kapılmadan, hatta böyle bir şeyi ilk kez görüyormuşum gibi bir merakla bakıyordum. Çünkü hepsi kapı ama hepsi farklı estetik harikasıydı.

Mescidin muhteşem ayna işçiliği

Taç kapıdan girince, önce sağa dönerek Şah Çerağ'ın Türbesine girdim. Türbenin dış cephelerini süsleyen mavi renkli çini ve mozaikler, iç mekânlarda da yer yer kullanılmış olsa da iç mekânlarda genellikle cam-ayna işçiliğinin muhteşem örnekleri sergilenmekteydi.

Duvarlarda, tavanlarda milyonlarca ayna parçacığı, mozaik tarzında ve öylesine ustaca yan yana getirilmiş ki; insan kendinden geçiyor; hatta kendini sanal alemlerin uhrevi ortamlarında kaybolmuş gibi hissediyor.

Türbenin dikkati çeken bir başka özelliği de değişik biçimlerdeki devasa avizeleri. Avizelerden çıkan ışık huzmeleri, aynalarda yansyarak yeşile çalan renklerle yarı karanlık mistik

bir ortam oluştururken, insanların yzünde, Tanrıya oldukça yaklaşmış olmanın ciddiyyet ve huzuru okunuyordu.

şah çerağ'ın mezarı

Caminin pek çok ziyaretçisi vardı. Hiç şüphesiz bu biçimde İran'daki türbe camilerin en çok ziyaret edileni Meşhet'teki İmam Rıza Türbesidir. Öyle ki; İmam Rıza'nın yıllık ziyaretçi sayısı, neredeyse Antalya'ya gelen turist sayısına yakındır.

Caminin kapalı alanları çok büyük ve her santimetresi aynı özenle işlenmiş. Türbenin bulunduğu bölümden başka ve buradan çok daha büyük bölümleri var. Türbenin büyük bir cami büyüklüğündeki bir bölümünde devamlı yemek veriliyor. Yemekte ekmekle bir tasın içinde, çorba gibi yiyecek veriliyor.

Bazı bölümlerde namaz kılanlar, bazı bölümlerde de oturan yatıp dinlenenler vardı. Çünkü bu ziyaretçi kalabalığının büyük çoğunluğu uzak kentlerden ve hatta komşu ülkelerden geldiği için, cami ve bahçesinde, günün her saatinde, yatıp dinlenenler eksik olmuyordu.

Yemek verilen salon

Türbenin bulunduğu bölümde ise, ziyaretçiler türbenin duvarlarına ellerini sürüyor, namaz kılıyor, kimileri de duygulanıp ağlıyor, öpüyor, çıkarken de türbeye sırtını dönmeden geri geri gidiyordu.

Türbeden çıkarken ayakkabı görevlisi ayakkabılarımı bulmakta biraz zorlandı. Çünkü o kadar çok ziyaretçi var ki, iki görevli ayakkabıları alıp vermekte kuyruk oluşuyor ve görevli

zorlanıyordu. Zaten elinizdeki numarayı kaybetmeniz ayakkabınızı bulup da geri almanız olanaksız gibi bir şey.

Şah Çerağ'ın bahçesi

Bahçede de her yaştan kalabalık ziyaretçi kümeleri var. Havuzun kenarında, ağaçların altında hasır, kilim vs nasıl bir yazgıları varsa yazıp oturmuşlar. Kimi gece yoldan gelmiş olmalı ki uyuyor. Çocuklar, etraflarında koşuşuyordu. İnsanların bu ziyarete verdiği önem, yüzlerindeki teslimiyet duygusundan da anlaşıyordu.

SEYYİD MİR MUHAMMED TÜRBESİ

Girişin sol tarafında İmamzade Seyit Mir Muhammet'in türbesi vardı. Bunun türbesi de, Şah Çerağ'ınki kadar görkemliydi. Fakat sanırım büyüklük bakımından ondan biraz küçük olabilir. Veya bana öyle gelmiştir.

Seyit Mir Muhammed Mescit ve Türbesi

Şah Çerağ yani Seyit Mir Ahmet gibi, Seyit Mir Muhammed de İmam Rıza'nın kardeşi. İmam Rıza ile ilgili birçok şehirde mescitler var; fakat türbesinin bulunduğu mescit Meşhet'de olup gördüğüm en görkemli türbeydi.

Burada da çok kalabalık bir ziyaretçi gurubu var. Ziyaretçiler, Seyit Mir Muhammed'in mezarına el sürüp duvarları öpüyor ve namaz kılıp dua ediyordu. Seyit Mir

Muhammed'in mezarına bitişik olan mezar ise onun oğlu Seyit İbrahim'e aitmiş.

Seyid Mir Muhammed'in mezarı

Camide yorgun ziyaretçiler oturup dinlenirken uyuyakalıyordu. Elllerinde küçük bir çubuğun ucunda ipek püskülleri olan bir sopayla görevliler, bunlara hafif hafif püsküllerle vurarak uyandırıyorlardı. El teması yerine ipek püskül tercik edilmişti ki, buna İran'daki başka ziyaret yerlerinde de çok tanık oldum.

İşte bu görevlilerden birisi Türk'müş. Tesadüfen İngilizce bir şeyler anlatmaya çalışırken ağızımdan kaçan Türkçe sözcüklerden anlamış olmalı ki: "Sen Türksen" dedi; "Belli" dedim.

Tam da buradan çıkınca ne tarafa gitsem diye düşünürken, Türkçe konuşabileceğim birisiyle karşılaşmak beni, çok önemli bir şeyleri bulmuş veya keşfetmiş gibi sevindirdi. Kaşgay Türk'ü olan Ahat, bu mescitte görevi nedeniyle bulunuyormuş.

Görevli Ahat ile çektiğimiz fotoğraf.

Biraz sohbetten sonra Ahat, beni caminin arka tarafında ziyaretçilerin çay içebildiği bir bölüme götürdü. Burada çaylarımızı yudumlarken, Türkiye'den, benim gezimden, onun görevinden söz ettikten sonra: Pasargat ve Persepolis'e gidiş dönüşle ilgili olarak, ondan da bilgi aldım. Şiraz'da gezeceğim yerleri anlatarak, hangilerinin buraya en yakın olduğunu sordum.

Atik Ulu Camiinin burada otuz metre ilerde olduğunu, Fakat cuma nedeniyle kapalı olduğunu ve yarın açılacağını söyledi. Lütü Ali Han caddesinde müze Medrese-i Han ve Mescid-i Nasır el-Mülk'ü ziyaret ederek, Narenciye Müzesine gidebileceğimi ve bir ihtiyaç halinde gelip kendisini, bu camide bulabileceğimi söyledi. Beraber bir fotoğraf çektilip ayrıldık. Camiden çıkınca avlunun çıkışından pazara daldım.

MEDRESE-İ HAN

Cuma ve öğle arası olduğundan Şiraz Pazarı bomboş ve dükkânların çoğunun kepenkleri kapalıydı. Bu yüzden pazarda hiç oyalanmadan biraz ilerledikten sonra Lütfullah Ali Han Caddesine çıktım. Caddeye çıkar çıkmaz da, karşı sokakta Medrese-i Han görünüyordu.

Hana dışarıdan bakınca yaşlı ve yorgun bir görünüm sergiliyordu. Fakat bu alçak gönüllü görüntü, yüksek taç kapısı ve portelindeki güzel taş işçiliğiyle kapıdan girişte heybetli bir görünüşe dönüşüyordu.

Hanın dışarıdan görünüşü

Taç kapıdan girince, içeride geniş bir avlu, ortasında havuzu ve etrafında narenciye ağaçları, dut ve hurma ağaçları

bulunan bir bahçesi vardı. Eski hanın odaları bu bahçenin etrafına dizili vaziyetteydi.

Burası aslında tipik Selçuklu hanlarını andırıyor. Ama yapıyla ilgili İngilizce bilgi levhasında “Safavit period” yazıyor. Yani Selçukludan epeyce sonraya ait bir han olup sonradan medreseye dönüştürülmüş olmalı diye düşündüm.

Şah Abbas’ın vezirlerinden Allahverdi Han ve oğlu tarafından yaptırılan hanın 70 odası ve içinde genişçe bir bahçesi var.

Hanın bahçesi

Bahçede dolaşırken medresede muallimlik yapan iki görevliyle karşılaştım. Bunlardan aldığım bilgilere göre, burası

medrese değil, medrese örgencilerinin kaldığı yurt gibi bir yermiş.

Yani İran kırsalından okumaya gelen örgrenciler, içerde iki-üç kişilik odalarda yatıp kalkar, ders çalışmış. Yani han yine eski işlevini görüyordu. Fakat müşterileri eski dönemlerin yolcuları değil, müşterisi tek tip ve sürekli kalan medrese örgencileriydi.

Medrese-i Handa gezerken ister istemez Amin Maalof'un ölümsüz eseri Semerkant geldi aklıma.

Ömer Hayyam ile Hasan Sabbah da böyle bir handa mı karşılaşmışır? Şöyle bir havuzun başında veya narenciye ağaçlarının altında mı tanışmışır?

Medrese görevlileri

Hani çok büyük hayallerle geldiler ya, acaba çocuk beyinlerinden neler gelip geçmiştir?

Ben bahçede dolaşırken bunun gibi düşünceler beynimde dolaşıyor; Hayyam, Nizam ve Sabbah gibi, dünya tarihinin bir dönemine damgasını vuran üçlüyle birlikte, hanın bahçesinde sohbetle geziniyor gibi hissediyordum kendimi.

NARENCİYE MÜZESİ

Sabah 08.00'de kahvaltı etmeden yollara düşmüştüm. Şah Çerağ, Seyit Mir Muhammet, Medrese-i Han derken saat 11.00'i geçmişti. Handan çıkıp bulvarda ilerlerken, çantamda bulunan iki muz ile midemi bastırayım dedim. Fakat muzları yerken, uzaktan taze yufka ekmek kokusu geldi.

Bayılırım bu kokuya. Kokuyu izleyerek ilerleyince bir fırına vardım. Bir yufka ekmek ve yanındaki manavdan iki domates ile bir soğan aldım. Oturacak bir yer bulunca yerim diye düşünüyordum ki, Narenciye Müzesine geldim.

Narenciye (Narenjestan) Müzesinin giriş kapısı

Yüksek avlu duvarlarının ortasındaki büyük giriş kapısını geçince, karşıda müze olarak işlev gören eski bir saray

vardı. Kapıdan müzeye giden yolun ortasında ve müzenin önüne dek uzanan ince uzun bir havuz olup havuzun iki tarafında güllerin egemen olduğu muhteşem bir manzara ile karşılaşıyorsunuz.

Bu güller ve çiçeklerle kaplı alanları sınırlayarak girişten müzeye ulaşan iki taraflı yol var. Bu merkezi alanın iki yanında ise narenciye ağaçları var. Bu güzelliklerin arasından ilerleyerek, tüm ihtişamı ile karşınızda duran saraya varıyorsunuz.

Bahçeye giriş

Kaçarlar döneminden kalma sarayın bahçe duvarları dahil hiçbir yeri öyle dümdüz olmayıp değişik tarzlarda süslemeler, nişler, eyvanlar ve kabarmalarla kaplıydı. Özellikle

bahçe duvarlarının iç yüzünde oturma ve benzeri girintili, çıkıntılı bölümler vardı.

Saraya giriş kapısının iki tarafında, yerden bir metre kadar yükseklikte büyük balkonlar vardı. Bu ana yapının yerden balkona dek olan bir metre civarındaki dış duvarları değişik konular içeren kabartmalarla kaplıydı. Ama Sarayın bu ana girişi kapalı olduğundan, saraya sağda daha küçük bir giriş kapısından girdim.

Dış duvar kaplamaları

Birinci (zemin) katın yarısı kapalıydı. Sanıyorum ana giriş bu yüzden kapatılmış. Ama ziyarete açık olan bölümlerinde odaların tavan süslemeleri, taban seramikleri, şöminelerin zarafeti ve duvar süslemeleriyle çok muhteşemdi. Özellikle de orijinal ahşap kapılar göz kamaştırıyordu.

Buradan bodruma inen merdivenlere yönelerek aşağıya indim. Sarayın bodrumu belki hamamı da olabilir ki, orası arkeoloji müzesi olarak düzenlenmişti. Ve oldukça eski, güzel ve önemli parçalar vardı. Fakat fotoğraf çekmek yasak olduğu için görüntüleyemedim.

Cam vitrayları ve tavan süslemeleri

Ama çok da önemli değil. Çünkü Tebriz ve Hemedan müzelerindekilerin benzeri eserler. Bunların benzerlerini daha önce gezdiğim müzelerde görmüştüm. Burada da, M.Ö. I. bin yıla ait araçlar, Sasani ve Safavi devirlerine ait kap kacaklar, porselen eşyalar vardı.

Zemindeki kapalı odanın yukarıdan görünüşü

Buradan zemine ve yukarı kata çıktım. Yukarının süslemeleri çok daha güzeldi. Vitray ve seramik süslemelerin yanı sıra, ayna parçacıklarıyla yapılan süslemeler de vardı. Özellikle tavan süslemelerindeki çeşitlilik ve zarafet muhteşemdi. Camlardaki vitraylar da bir harikaydı.

Buradan alt katın kapalı odaları da görünüyordu. Aşağıda bir toplantı salonu ve üç küme halinde koltuk ve kanepelerden oluşan oturma yerleri vardı. Aşağıya baktığım mekanın duvarları, pencere camlarının vitrayları ve tavanın süslemeleri de oldukça güzeldi.

İkinci kattan bahçenin görünüşü

Ayrıca ahşap sütunların işlemeleri, duvarlardaki kabartmalar ve tavanda yatay taşıyıcı direkler de bana oldukça ilginç geldi.

İkinci katın terasından bahçenin görünüşü çok güzeldi. Bahçenin iki tarafındaki narenciye ağaçlarının arasında birer sıra da hurma ağacı vardı ve bunlar portakalların üstünde açılmış bir şemsiye gibi, onları güneşin yakıcı sıcağından koruyordu

Elimde poşet ile girdiğim müzede gezimi bitirip çıktığımda saat 12.30 olmuştu. Karnım açılmış ve bundan sonraki gezi programımı bölmemesi için öğle yemeğini burada halletmeyi düşünüyordum. Bahçe kenarındaki duvarın oturma yerinde erzakımı çıkararak yemeğe başladım.

Müzenin bahçesinde oturup taze ekmekle domates soğan yerken, kendimi Kemal Sunal filmlerinin Şaban tiplemesine benzettim ve doğrusu hoşuma da gitti. İnsanlar bazen şabanlaşmalı diye düşündüm. Çünkü şabanlaşmanın da iyi ve olumlu tarafları olabilir.

Hani bir çıkar sağlamak için değil ama bazen rahatlamak, üzerinizdeki toplumsal baskıdan kurtulup bir nefes almak için, şabanlaşmak gerek. Çünkü şabanlığın saf, doğal ve çocuksu bir tarafı var. Nostaljik bir cazibesi var. İnsanın içindeki çocuğu canlı tutmaya da yarıyor.

Yaşasın şabanlık diyorum ve kimseye aldırmadan çok doğalmış gibi bahçenin bir kenarında, domates ekmeğimi yiyorum. Aslında en doğal ihtiyacımı giderirken, hiçbir kimseye zarar da vermiyorum.

İKİ CAMİ BİR MÜZE

MESCİD-İ NASİR EL-MÜLK MESCİDİ

Seyit Mir Muhammet Türbesinde görevli Ahat, bu cadde üzerinde görebileceğim tarihi yapılardan birisinin de Mescid-i Nasır el-Mülk Camii olduğunu söylemişti. Müze dönüşü buraya da uğradım. Fakat mescit, sanırım Cuma nedeniyle kapalı idi.

Mescit-i Nasır el Mülk

Bu cami 1876'da Mirza Hasan Ali Nasır el-Mülk tarafından yaptırılmış ve anlatılanlara göre çok da güzelmiş. Ama ancak dışarıdan kapısının fotoğraflarını çekebildim.

Kocaman ahşap kapılar ve porteli de güzeldi. Ayrıca iki kapının tokmakları da farklı olup birisi erkekler birisi de kadınlar içinmiş. Farklı sesler veren tokmaklar gelenin kadın mı, erkek mi olduğunu anlatıyormuş.

Ben caminin taç kapısının resimlerini çekerken iki kız geldi “hello” diyerek yanaştılar. Bana caminin kapalı olduğunu anlatmak istiyorlar ve bu bahane ile benimle konuşmak istiyorlardı.

Çünkü ne de olsa onlara göre farklı ve ilginç bir yabancı idim. Çocuk merak ve heyecanıyla beni tanımaya çalışıyorlardı. Bir şeyler konuştuk ve anlaşılamadığımızı görünce gülüştük. Bir de resimlerini çektim caminin önünde. Sevine, sevine evlerine gittiler.

Ne olurdu sanki insanlar hep çocuk kalsa. Çocuk, insanın aslı özü. Yetişkin ise insanın kötü bir kopyası diye düşündüm.

PARS MÜZESİ

Kerim han kalesinin 150-200 metre kadar ilerisinde Pars Müzesi vardı. Ben önce Kerim Han’ın öteki eserlerini gezdiğim için müzeye geç kalmıştım. Müze saat 17.00’de kapanmış, bilet satışı bitmişti. Fakat yine de şansımı bir deneyeyim diye, görevliye halimi anlattım. Görevli biletsiz “Geç” dedi. Doğrusu İran’da açılış ve kapanış saatlerine akıl erdiremedim.

Çünkü yarın şehir dışına çıkıp Pasargat ve Persepolis’i gezecektim. Onun için bu gün görebildiğim kadar çok yeri

görmek ve Pazar gününün yükünü hafifletmek istiyordum. O yüzden Pars Müzesi, benim için bir son dakika golü gibi oldu.

Taş bloklar üzerindeki kabartmalardan

Müzedede fotoğraf çekmeye izin vermiyorlardı. Fakat içerdeki eserler Narenciye Müzesi veya Tebriz'de gördüklerimden çok farklı değildi.

Çoğunluğu Zendiler veya Safaviler dönemine ait ve az miktarda daha eskilere dayanan eserlerdi. Bunların içinde bakır işlemler dikkat çekiciydi. Bir de duvarlardaki tablolar çok güzeldi.

Burası konum olarak, Vekil Pazarı ile Kerim Han kalesi arasındaki meydanın tamamlayıcı bir köşesi gibi olduğundan gün boyunca kalabalık oluyordu.

Asıl güzellik ise Müzenin bahesindeydi. Müzenin geniş bir bahçesi olup aaaları ve çiçekleriyle çok güzel bir park gibi düzenlenmişti.

Küpler ve taş kabartma eserler müzenin bahçesine daıtılmıştı

Ayrıca pek çok tarihi eser de bahçenin değişik yerlerine serpiştirilmişesine belli bir düzenle daıtılmıştı. Ağır taş blok halindeki eserlerin kabartmaları ve küplerin resimlerini çektim.

ATİK ULU CAMİ

Atik camisini cuma günü kapalı olduğu için görememiştim. Dn şehir dışındaydım. Bugün de sabah Sadi'den başlayıp, 40 dereceyi aşan bir sıcakta Hafız'dan Kerim

Han kalesine yürüyerek gelmiştim. Doğrusu bu yorgunlukla Atik Camisine gitmeyi gözüm yemiyordu.

Fakat kapalı çarşının içinden gölgeden gidebileceğimi düşündüm. Sordum olanaklıydı. Tarif ettiler. Ben de pazardan sora sora Şah Çerağ'a giden yolu buldum. Atik Camisine zaten Şah Çerağ'ın avlusundan giriliyordu. Fakat yine kapalıydı.

Atik Camii

Sol ayak bileğimden, “Yeter daha fazla beni zorlama” sinyalleri geliyordu. Seyit Mir Muhammet Türbesinde görevli türkün yanına gidip orada biraz dinleneyim dedim. Ahat iyi karşıladı, çay ikram etti. “Dörtte açılır” dedi. Onunla 45 dakika kadar sohbet ettik.

Ahat, Kaşgay Türküydü. Burada Azeri yoktur dedi. Kaşgayların merkezi de Firuzabad imiş. “Firuzabad’ın tamamı Kaşgaydır” dedi. Kaşgay müziği dinledik. 16.15’te ben Atik Camisini gezmek için çıktım. Fakat görevli kapalı anlamında bir şeyler söylüyordu. Ben anlamazlıktan gelip ne zaman açılacak benzeri onun anlamadığı Türkçe sözler söylüyordum.

O, kızıp bağırmaya başlayınca bende kızıp bağırmaya başladım. Aslında ne benim sözlerimden o bir şey anlıyor, ne de ben onun söylediklerinden. Fakat bilinen, ben içeri girmek istiyorum, o da almak istemiyordu. Baktı ki ben vazgeçmiyorum, geç haydi ne halin varsa gör, dercesine bir işaret yaptı.

Sağda Kuran’ların saklandığı Kâbe benzeri yapı

Fakat caminin her tarafında restorasyon çalışması olduğundan çoğu yeri de kapalıydı. Belki de görevli bana bunu anlatmaya çalışmıştı. Bu cami de zaten gördüğüm diğer camilerle hemen hemen aynı özellikleri taşıyordu. Avlusu şah çerağ'ın yarısından daha küçüktü.

Fakat bu caminin asıl özelliği çok eski olmasıydı ama her yerinde restorasyon olduğundan bütün bölümleri kapalıydı. 849 yılında yapılan cami, depremlerle yıkımlar yaşasa da, yeniden yapılıp tamir edilerek günümüze kadar gelebilmiş.

Diğer camilerden en önemli farkı ise, avlusunun ortasında Kâbe gibi bir yapının olması. Ben bunu önce Atık'ın türbesidir diye düşünmüştüm. Fakat değilmiş. Çünkü Kâbe model alınarak 14. Yüzyılda yapılan bu yapı Kuran'ların saklanması amacıyla kullanılmış. Ve bu bölüm camiden daha özenli yapılmış ve daha iyi korunmuş gibi geldi bana.

KERİMHAN KALESİ

Zagros Dağlarının Irak-İran sınırında ve İlam taraflarında yaşayan Zendi Aşiretinin Irak'ta ve İran'ın Hemedan bölgesinde de kolları vardı. Bir Kürt aşireti olduğu ileri sürülen Zendi Aşiretinin reisi olan Kerim Han, 18. Yüzyıl ortalarında Safavilerin güçten düşmesi üzerine, Bahtiyar Aşiretiyle birlikte İsfahan'ı ele geçirip (1749) Safavilere son verdi.

Sonra da çok büyük ve kanlı mücadelelerle iç isyanları da bastırdıktan sonra başkenti İsfahan'dan, Şiraz'a taşıdı. Kerim Han fetihlerle ülke sınırlarını genişletmek yerine, barış içinde refahı artırmak ve ülkesini bayındırlık eserleriyle donatmak istiyordu.

Bu yüzden Kerim Han Dönemi, İran'da kısa süren mutlu bir dönem olarak hatırlanıyor. Mimarlığın, şiir edebiyat ve sanatın geliştiği bu dönemde, gelişmelerden en çok payı da elbette ki, başkent olan Şiraz almıştır.

Kerim Han,1750 yılında İran yönetimine egemen olup Şiraz'ı başkent yaptıktan sonra hayatını, Şah Abbas'ın İsfahan'da yaptığı sanat eserlerinin benzerlerini Şiraz'da yapmaya adanmıştır, denilebilir. Kendisi vekil unvanıyla biliniyor. Çünkü kendini Hz. Muhammet'in vekili kabul ediyormuş.

Bu yüzden kale çevresinde yaptırdığı Vekil unvanlı pek çok önemli eseri var. Vekil Kalesi, Vekil mescidi, Vekil hamamı, Vekil pazarı ve Vekil sarayı gibi, çok güzel eserler bunlar.

Kerim Han Kalesi

Bu eserler de göstermektedir ki: Şiraz bölgesi Persler ve Sasaniler bölgesi olsa da, Şiraz'a Zendiler damgasını vurmuş. Daha doğrusu Şiraz'da şu anda mevcut tarihi varlıkların çoğu Zendilerden kalma. Sokakların Meydanların adı, Zendi liderlerin adları.

Zendi hanedanının en büyük hükümdarı olan ve Şiraz'ı başkent yapan Kerim Han, en önemli eserlerini de burada yaptırmış. Hiç şüphesiz ki bunların ve Şiraz'ın en önemli veya en görkemli yapısı da 'Arg'e Kerim Han', yani Kerim Han Kalesidir.

Aslında savunma amaçlı bir yapı olmasına rağmen görkem ve estetik de ön planda tutularak, İsfahan Saraylarını geride bırakmak hedeflenmiştir, denilebilir.

12.000 metre kareyi aşan bir alana sahip olan kalenin inşaatında 12.000 işçi çalıştırıldığı belirtilmekte ve kaleyi 12 metre yüksekliğindeki surlar çevirmektedir. Köşelerdeki burçların yüksekliği ise 14 metredir.

Kalenin içinde havuz ve bahçe

Ortadaki bahçeyi çevreleyen dikdörtgen biçimli yapının, kalın tuğla duvarları arasına kullanım için yüzlerce oda yerleştirilmiş. Bu kullanım alanlarının da büyük bölümü saray ve devlet görevlilerinin toplantı ve çalışma yerleriyle koruma görevlileri ve askerler için ayrılmış olmalı diye düşünüyorum.

Oldukça iyi korunmuş ve hala kullanılabilir sağlamlıktaki kalenin, giriş kapısından başlayarak, tam karşısındaki sarayın harem ve selam bölümlerine dek uzanan, çok uzun bir havuz var. Havuzun iki tarafında narenciye

ağaçları var. Sarayın önündeki geniş havuz, girişten uzanıp gelen havuzla birleşince bir T harfi oluşturuyor.

Bazı odalarda yerel kıyafetli insan maketleri var.

Heykel sanatından yararlanılarak sarayın harem bölümünde dönemin kadın kıyafetleri, selam bölümündeysen divan çalışmaları üzerinde erkek kıyafetlerinden örnekler sunuluyor. Burada dikkatimi çeken şey, aradan geçen yüzlerce yıla karşın kadın kıyafetlerinin fazla değişmemiş olması ve divanın Osmanlı Divanı ile aynı özelliklerde olması idi.

Resmi dikkatle izlerseniz burada divanda oturan üyeler, oturma hakkına sahip olmayıp ayakta duran, daha alt rütbeli üyeler, katip, teşrifatçı hepsi var. Gerçi biz divan teşkilatını İran'dan almıştık ama yüzlerce yılda fazla bir şeyler değişmemiş olduğu görünüyor.

Temsili Divan

Kale duvarlarının dışı koruma amaçlı surlar olmakla beraber bu surların içinde bahçeye bakan yüzlerce salon, koridor ve odalardan oluşan bir kompleks var. Odaların neredeyse %80'i kapalı olup beşte bire yakını ziyarete açık diyebilirim.

KALEDE HAMAM:

Kalenin en ilginç yerlerinden birisi de hamamı. Girişte sol köşede zeminden inilerek ulaşılan hamam, yapının bodrumunda yer alıyor. Hamamın girişte ortasında havuz olan, yüksek kubbeli, salon gibi bir yer var ve bu havuzda canlı balıklar var.

Kalenin Hamamı

Yarı aydınlık bir ortamda gezilebilen hamamın, ziyarete kapalı bölümleriyse karanlık. Bazı bölümlerin ise kapılarında kilit var. Zaten kalenin ziyaret edilen bölümleri % 20 bile değil.

Fakat gezilen bölümler oldukça iyi korunmuş olup istenilse basit bir bakımla bugün bile kullanılabilecek durumda.

Hamamda, ileride kubbesi sütunlarla taşınan daha büyük bir oda ve çevresinde yıkanma yerleri var. Daha ilerdeki bir bölümde ise derinliği bir metreyi aşan havuzlar var. Bunlar farklı sıcaklıktaki sular için olabilir, diye düşündüm.

Duvarlar ve kubbe işlemlerle bezeli. Kaledeki diğer yapılar ve saray bölümündeki işlemleri de oldukça güzeldi.

Hamamdan çıkış ise, sanki yanan gerçek bir hamama girer gibi, yüzünüze alev çarpıyor.

Hamam

Çünkü hamam bodrumda olduğu için oldukça serindi; çıkış ise 40 derecenin üstünde sıcak bir ortam olduğundan, hamamdan çıkış aslında gerçek bir hamama giriş gibiydi.

VEKİL CAMİİ

Kaleyi gezdikten sonra diğerlerini de sırasıyla gezmek istedim. Fakat hamam ve saray kapalıydı. Bu yüzden açık olan Vekil Camisine yöneldim. Fakat kapıda gençlerle anlaşılamadık. Müslüman olup olmadığımı soruyorlardı.

Aslında bilet kesen görevliler böyle bir şey sormaz ve camide fotoğraf çekimine de karışmazdı. Ama görevli gitmiş, biletsiz giriliyor, fakat bu çocuklar işgüzarlık yapıyor, kendilerini göstermek istiyorlardı.

Vekil Camisinin taç kapısı

“Türküm, Müslüman’ım” deyince, “Geç” dediler: ama fotoğraf çekmenin yasak olduğunu işaretlerle anlatmak istediler. Benim de canım sıkılmıştı. Çünkü tüm camilerde

fotoğraf çekmiştim. Bunu bunlar kendileri uyduruyor diye geri d6nd6m. Resim çekmeyeceksem camileri birbirinden nasıl ayırt edeceğim. Yüz cami gezmişim zaten. Vekil camisi eksik oluversin diye d6şünd6m.

İran'da bu açılıp kapatma saatlerini sanırım her eyalet kendi belirliyor olmalı ki, İsfahan'da 15.00' de açılan yerler, Yazd'de 18.00'de açılan yerler, Şiraz'da 17.00'de kapanıyordu. Bu yüzden Vekil Camisini ancak Pazar günü gezebildim.

Pazar günü, Sadi ve Hafız'ın türbelerini ziyaretten dönüşte cami açıldı. Girip gezdim. Kerim Han'ın şanına yakışır biçimde görkemli bir camiydi. Cuma günü kapıda giremezsin, fotoğraf çekemezsin diyenler de yoktu. Hatta camide restorasyon işçilerinden başka hiç kimse yoktu.

Ana girişin karşısında cami

Cami, girişin tam karşısında fakat tüm cepheyi kaplayacak büyüklükteydi. Yani İran camilerinde genellikle ta kapının girişinde dörtgen bir avlu oluyor; avlunun dört tarafı kemerli yapılarla birbirine bağlanarak, kapalı bir mekan oluşturuluyordu.

Camilereyse genellikle ta kapının tam karşısındaki ikinci bir ta kapıdan içeri giriliyordu. Ve cami bu ikinci ta kapının girişinde ortada bulunuyordu. Fakat cephenin tamamını kapsayacak büyüklükte olmuyordu. Oysa burada dörtgenin bu kenarı baştanbaşa cami olarak dşnlmş. Bu yüzden bir baştan bir başa onlarca sütün, camiye bir orman havası veriyordu.

Camiden bir bölüm

Kerim Han'ın 1773 yılında yaptırdığı bu muhteşem caminin mozaik işlemeli mihrabı, 14 basamaklı tek parça bloktan yapılmış, minberi ve çiçek desenli çini işlemleri görenlerde hayranlık uyandırıyor.

Caminin avlusu da, neredeyse bir futbol sahası büyüklüğündeydi. İşlemleri süslemleriyle de sade ve güzeldi.

Caminin Avlusu

Caminin iki büyük depremi atlatarak günümüze kadar gelebilmesi de sağlamlığını kanıtıyor. Gerçi Kaçarlar döneminde bazı ufak tefek tamirat ve süslemler yapıldıysa da cami, günümüze büyük ölçüde orijinal yapısıyla gelmiş.

VEKİL HAMAMI

Hamam cami ile yan yanaydı. Giriş kapısının üstünde üçgen bir alınlık ve kapının yanlarında fazla derin olmayan, fakat geniş eyvanlar ve önünde de genişçe bir meydan vardı. Camiden çıkıp oraya girdim.

Hamamın girişi

Aslında dışarıdan görünen yapı oldukça büyüktü. Fakat Vekil Hamamının gezilen bölümü dışarıdan görünenin dörtte biri bile değildi. Küçük bir bölüm turistik amaçlı ziyarete açılmıştı.

Hamamın içinde kalın duvarlar, mekanları birbirine bağlayan koridorlar, nişler ve eyvanlarla hareketlendirilmiş,

sütunlar ve kubbelere uygun süslemelerle güzel bir görüntü elde edilmiş.

Hamamın içinden bir görüntü

Hamamda estetiği tamamlayan güzel süs havuzlarından başka, suyu depolamak amacına yönelik olabileceğini düşündüğüm kuyu gibi dairesel ve dikdörtgen prizma biçimli çok büyük havuzlar da vardı.

Hamamın en güzel ve en görkemli yeri, ilk girişteki büyük, havuzlu solonuydu. Sanıyorum bu bölüm çayhane olarak da hizmet veriyormuş.

Bu bölüm hem geniş ve hem de sütunlar üzerinde yükselen kubbeleri oldukça süslüydü.

Girişteki salon gibi yer

Aslında fotoğraf çekmek burada da yasaktı. Daha doğrusu tabelada böyle yazıyordu. Fakat ben önce iç bölümleri çektim. Sonra girişi çektim. Görevli de yasak demedi. Zaten bilinçli görevliler flaşsız fotoğraf çekimine izin veriyorlardı.

İREM BAĞ

Kerim Han Kalesi ve Pars Müzesini de gezdikten sonra, yakın çevrede gezebileceğim açık yer kalmamıştı. Gerek cuma tatili, gerekse saat beşi geçmiş olması nedeniyle her yerin kapalı olması canımı sıkıyordu. Çünkü yarın günün tamamını Persepolis ve Pasargat'a ayırmıştım.

Pazartesi de yola çıkacağımdan yalnızca Pazar kalıyordu. O günün yükünü hafifletmek için bir yerlere gitmeliyim diye düşünürken, aklıma İrem Bağı geldi. Saat 19.00'du. Daha iki saatten fazla bir gezme vakti vardı. Hemen karar verip Kerim Han Kalesinden yola çıktım.

Bağ-ı İrem

Kerim Han Bulvarı Şiraz'ın en önemli bulvarı olup, şehri ortasından ikiye bölüyordu. Elimdeki plana göre bu bulvardan dosdoğru gidersem ilerde birkaç meydan öteden sağa dönüp iki bulvar aşağıya inerek, sola dönüp doğruca devam etmem gerekiyordu.

Bu hesapları yaparak 30 dakika kadar yürüdüm. Bir meydanda genç birisine “İrem bağı müstakim” diye, tekrar sordum.

Doğaldır ki bu bir soru cümlesi değildi. Aslında burada ben “İrem Bağı gitmek için dosdoğruca yürümeli miyim” demek istiyordum ve dinleyen bunu böyle bir soru olarak anlıyordu. Çünkü önce sorduklarım hep “Müstakim git” demişlerdi.

İrem bağından

Sorduğum genç, Türkiye’den geldiğimi öğrenince, Türkçe konuşmaya başladı. Önce tarif etti. Sonra “Gel hele bele” diyerek, biraz benimle yürüdükten sonra kırmızı ışıkta duran bir taksici ile Farsça konuştu. Sonra taksiye bindik ve Azadi Parka kadar taksi ile gittik.

Ben Kaşkay Türküyüm diyen genç, taksiye iki yüz tümen gibi cüzi bir para ödedi. Ben ısrar ettiysem de almadı. Buradan sola dönen bulvarı hiçbir yere sapmadan doğruca takip etmemi istedi.

Meydanda ayrıldık. Türkçesi Azerilerden ve daha önce karşılaştığım Kaşgaylardan çok daha iyiydi diyebilirim.

Bağ-ı İremden bir görüntü

Burada iki bulvar arasında büyük bir park vardı ve çok da kalabalıktı. Sola dönüp İrem Bağ bulvarına girmeden, Azadi Parkta hızlı bir tur atarak resimler çektim.

Bağ-ı İrem'e giden bulvara iki tarafındaki çınar ağaçları büyük bir güzellik ve ihtişam veriyordu. Yolun orta bölümündeki narenciye ağaçları ise, çınarların korumasında daha canlı ve neşeli bir görünüm sergiliyordu. Bağ şehrin batısında olduğu için sürekli bu yönde yürüyordum.

Yol epeyce uzakmış. İrem bağına vardığımda Güneş batmak zereydi. Nerden gelip nereye gittiğim de hafızamda kaybolmuştu.

İrem Bağ

Fakat “Boş ver, kaybolacak değilsin ya Şiraz’da. Karanlık çökmeden yetişmelisin parka... Fotoğraf çekemezsin yoksa” diye kendimi hızlandırmaya çalışıyordum.

Parka vardığımda hava kararmak üzere, giriş kapıları kapatılmış ve giriş yasaktı. Park görevlileri içerdekileri dışarı çıkarmaya çalışıyordu. Çıkış kapısından da girmek yasaktı. Yorgun bitkin bir de umutlarım kırılmış ne yapsam derken, kapıdaki görevliye yaklaşıp “Ben turist, ben Türkiye’den gelmişem” dedikten sonra, elimle hızlıca bir daire çizerek, hızla gezip çıkacağım işareti yaptım.

Ben İrem Bağa girerken insanlar çıkıyordu

Görevli insafa geldi, fakat dışarı çıkanlar ve diğer görevliler “Bu adam nereye gidiyor” şeklinde düşünmesinler diye “Türkiye, turist” diyerek herkesin duyabileceği

yükseklikte bir sesle bağırdı. Herkes bana dikkatle bakarken ben hızla parka daldım.

İrem aslında Yemen taraflarında yaşayan Ad kavminin bir şehrinin adıdır. Kur'an'da belirtildiğine göre, Ad Kavmi mutlu mesut, bolluk ve refah içinde yaşarken, İrem kentinde cennet bahçeleri de varmış. Ama şükretmeyip azgınlık gösterdikleri için Hud peygamber gönderilmiş. Hz. Hud bunları doğru yola çağırmasına karşın bunlar kendini beğenmiş bir gurur içinde başka insanları aşağılamaya, onlara saldırmaya devam ettikleri ve putlara taptikları için Allah onları ve şehirlerini rüzgarlarla yok etmiş.

Gajar Muhammed'in yaptırdığı köşk

Kur'an'da adı geçen bu İrem kentinin bahçeleri, aslında cennet bahçeleri anlamına da gelmektedir. Ve bu sözcük

Şiraz'da da, bu anlamıyla kullanılmakta olup bahçenin kuruluş tarihi Selçuklulara kadar uzanmaktadır. Fakat bahçeye en son şeklini Kaçar (Gacar, Gajar) Hükümdarı İlhanlı Muhammet vermiştir denilebilir.

Bu hükümdar devrin büyük mimarı Muhammed Hasan'a, bahçede güzel bir köşk yaptırdıktan sonra, bina çevresindeki bağlar yeniden düzenlenerek bugünkü haline gelmiş. Binada bahçeye hakim bir salon ve odalar var.

Ben bu binanın önüne geldiğimde bir görevli yolumu kesti. "Türk, turist" dedikten sonra, izin aldım dercesine kapıyı gösterdim. Bunun üzerine önüme düşerek parkı belli bir plan dahilinde gezdirdi. Zaman zaman ben ona bir şeyler sordum, ya da o bana bir şeyler anlatmaya çalıştı.

Bağ-ı İrem

Bahçede 700 çeşit ağaç ve bitki türü olduğu söyleniyor. Bu arada bir selvi göstererek bir şeyler anlattıysa da ben o zaman anlamamıştım ama sonradan öğrendim ki, bu bitkilerden bir tanesinin yalnızca Şiraz'da yetişen bir selvi olduğunu söylemiş meğer.

Sarv-e Naaz denilen bu selvinin adı bizde Servinaz şeklinde bir kadın adına dönüşmüş olup “Nerelerde kaldın ey Servinazım” diye şarkısı bile vardı.

Görevlinin de yol göstermesiyle, 20-25 dakika parkın içinde oradan oraya koşarcasına yürüyerek fotoğraflarını çektim. Gerçekten divan şairlerimizin rüyalarına girdiği kadar güzel bir bahçe idi. Peyzaj mimarlığı açısından da tam bir harikaydı.

ŞİRAZ'DA PAZAR VE SOKAKLAR

Şehirlerin sokaklarını yürüyerek gezmeye büyük önem verdiğimi önceki yazılarımda da belirtmiştim. Her gittiğim şehirde genellikle sabahın sekizinden, akşamın dokuzuna dek, geçen sürede, en az sekiz saat sokaklarda, parklarda yürüyerek dolaşıyorum.

Hiç şüphesiz Şiraz'da da, İrem bağdan dönüş hariç her tarafa yürüdüm. Fakat bunlardan ikisi çok uzun ve önemliydi. Birincisi Kerim Han Bulvarından çıkıp İrem bağa yürümendi ki, ona İrem Bağ bölümünde değindim. İkincisi ise Hafız'ın Türbesinden dönüşte, sokak termometrelerinin 43 dereceyi gösterdiği öğle sıcağında ve güneş altındaydı.

İran'da sokaklar, gündüzleri sakın, rahat, fakat geceleri kalabalık ve günü yaşamak demek. Sokak kadınlara hayat demek. Taksiciye, seyyar satıcıya ekmek demek.

Fakat sokakların gerçek hakimi ve sahibi Şehitlerdir. Otuz yıldır geceli gündüzlü sokaklar şehitlerin gözetimi altındadır. İran'a gelen herkes öncelikle bunu fark eder.

Benim de sokaklardaki arkadaşlarım onlar. Ben sokaklarda yürürken hep onları düşler, onların hüznünü paylaşır ve onlarla yürürüm.

Burada yürümediğim tek yol İrem bağdan dönüştü. Hava karardı ve akşama dek de yürüdüğüm için oradan otobüsle Kerim Han kalesine dek geldim. Buradan otele gitmek için geri dönüp bir süre sokaklarda dolaşarak, Şiraz'ın gece hayatını tanımaya çalıştım.

Geceleri mağazalar kaldırıma çıkıyor

Otobüsten indiğim Kerim Han Kalesi civarında gündüzün dinginliğinden eser yoktu. Kale civarı, Pars Müzesinin önleri ve pazara doğru uzanan alanlar sürekli kalabalıklaşıyordu. Cadde üzerindeki mağazalar mallarını kaldırımlara çıkarıyordu.

Fakat ben yorgunluk nedeniyle otelden fazla uzaklaşmamak için geri dönerek, Kerim Han Bulvarında, buna paralel bulvarlar ve aralarında biraz daha dolaştım. Çok yorulunca oturup dönercide bir döner yiyerek hem dinlendim ve hem de akşam yemeğini savmış oldum.

Ortalık kararınca seyyar satıcılar kaldırıma yayınıyorlar

Gördüm ki, İsfahan ve Yezd’de olduğu gibi, Şiraz’da da yaşam geceleri daha hareketliydi. İşyerleri ve pazarlar açık olduğu gibi kaldırımlarda da büyük pazarlar kuruluyordu. Gecenin serin ve egzotik havası, rengarenk ışıklar ve mahşeri kalabalık alanlar, insanda değişik duygular uyandırıyor.

İkinci uzun ve zorlu yürüyüşüm ise Sadi’nin mezarından Hafız’ın mezarına ve oradan da Kerim Han kalesine dek öğle sıcağında yaptığım yürüyüştü. Hafızın Türbesinden çıktıktan sonra, türbenin karşısındaki Milli Parkta 15 dakika kadar dinlenip Şah Çerağ türbesine doğru yürüyüşe geçtim.

Yol sorduğum insanlar; uzak olduğunu, beş kilometreye yakın olduğunu anlatmaya çalıştılar. Arabayla gitmemi tavsiye

ettiler. Aslında zorluğun farkındaydım ama arabayla gitsem de hiç içime sinmeyecekti.

Fakat geçtiğim yollar çoğunlukla ağaçsız ve binaların gölgeleri hemen hemen kaybolmuştu. Çünkü güneş tam tepede ve ısı 43 derecedi. Hatta burada güneş Türkiye'ye göre 8-10 derece daha dik bir açıyla geliyordu.

Yani Şiraz, 30 derece Kuzey enleminin Güneyinde kalıyor. Bu da şu anlama geliyor. Bu günlerde Antalya'ya güneş ışınları öğleyn 76 derecelik bir açıyla gelirken, Şiraz'a 83 derecelik bir açıyla geliyor.

Asfaltın sıcaklığı da eklenince sanırım 50 derecelik bir ortamda yol alıyordum. Hava yüzüme alev gibi çarpıyordu. Fakat vazgeçmedim. Bulvarın ortasındaki elektrik direklerinde yine hep şehitlerin resimleri var. Şehitler ve devletler üzerine düşünerek yürürken sanki sıcaklığın etkisini daha az hissediyorum.

Geri dönüp Sadi ve Hafız'ın Türbelerinden tarafa baktığım zaman dağın eteklerindeki canlı tabiat buralarda kuraklaşıyordu. Örneğin kuru bir nehir gördüm. Suyun yokluğu bir tarafa etrafındaki otlar da kurumuş, doğru dürüst canlı bir bitki bile kalmamıştı.

Çaydan tarafa saparak su olan bir yeri var mı, diye aradım. Nihayet 300 metre kadar gidince su birikintisi olan küçük bir bölümünü görünce fotoğrafını çektim.

Oysa kışın bu nehir akarken, belki de İsfahan'daki Zayende Nehri kadar güzeldir, diye düşündüm.

Yolda karşılaştığım kuruçay

Kışın bu nehrin bu şehre verdiği güzelliği hayal ettim. Şiraz'a bir kez de kışın gelmek istedim. Bu olanaksızlık derecesinde zor bir şey olsa da, hayal kurmakta özgürdüm nasılsa!

Derken yoldaki yön levhası beni Kerim Han Kalesine getirdi ki, burada ilk hedefim, Pazar olacaktı.

Kerim Han, Tebriz ve İsfahan Pazarları gibi Şiraz'da da büyük bir Pazar yaratmak kadar, şehirde ticareti geliştirmeyi de amaçlamış. Pazar birkaç kola ayrılıyor. Ben kale tarafındaki kapısından girip Şah Çerağın avlusuna dek gittim.

Vekil Pazarında bir mağaza

Burada Atik Camisini gezdikten sonra tekrar pazara girerek geri döndüm. Fakat geri dönerken yanlara devam eden kollarına da girip çıktım. Genelde İran'daki diğer pazarlardan çok farklı değildi. Pazarda hemen her şey var.

Vekil pazarı, çok büyük bir pazar olmasına karşın, Tebriz ve İsfahan pazarlarından daha küçük gibi geldi bana. Ama Urmiye, Kirmanşah, Hemedan ve Yezd pazarlarından kesinlikle daha büyüktü.

Vekil Pazarı

Pazarı hareketliliği açısından da ben gün ortası sıcak bir zamana gelmiş olmam nedeniyle onlar kadar hareketli değildi. Çünkü Yezd'de de gördüğüm gibi böylesi sıcak iklimlerde öğleyin yaşam kısmen donuyor ve gece daha hareketli oluyor.

Burada benim en çok beğendiğim bölüm pazarın bir yerinde eski bir han, iki katlı bir pazar haline getirilmiş. Hanın avlusunda büyük bir havuz, güzel ağaçlar ve oturma yerleri var. Her ne kadar kapalı pazara bağlıysa da burası sanki ayrı bir pazar gibiydi.

İki katlı pazar

Pazar avlunun kenarındaki iki katlı odalarda olup genelde hediyelik eşya satan dükkanlar çoğunlukta idi.

SADİ ŞİRAZİ

İnsan soyu birdir
Yaratılırken atılan ortak temeldir.
Birimizin acıyı hissetmesi yeterlidir
O acı hepimizindir. SADİ

Birleşmiş Milletler binasında uluslar salonuna açılan kapının üstünde Sadi'nin yukarıdaki mısraları yazılıdır. Bu da göstermektedir ki Sadi, İran'dan İslam'a ve oradan da dünyaya ve insanlığa mal olmuş büyük bir şair ve bilge bir kişidir.

Sadi'nin 3-4 kilometre berisinde de Hafız'ın kabri var ki; Hafız da Sadi kadar büyük ve ünlü bir şairdir. O da "Yeryüzünün baştanbaşa tüm saltanatı, dökülen bir damla kana değmez" demektedir.

Onun için 19 Haziran sabahı önceliğim, İran'ın ünü dünyaya yayılmış bu iki büyük şairi Sadi ve Hafız'ın türbelerini ziyaret etmektir. Şiraz'da şehir merkezinde bulunan bu iki büyük şairin anıt mezarlarının bir birine yakın olduğunu da öğrenmiştim. Fakat şehrin tepeye yaslandığı yamaçta ve epeyce uzaktır, dediler.

Bu yüzden otobüsle önce Sadi'nin mezarına gidip oradan geriye, Hafız'ın mezarına gezerek gelirim diye düşündüm. Ve sora sora otobüsün kalktığı caddeyi bulup önce doğruca Sadi'nin türbesine gittim.

Türbe iki tepe arasındaki genişçe bir vadinin tabanını tümüyle kaplayan büyük bir parkın içindeydi.

Boğazda Sadi'nin mezarının bulunduğu park.

Fars Edebiyatının en büyük yazarlarından birisi olan “Şeyh Sa'di Şirazi” veyahut da “Şirazlı Sa'di” diye anılan Ebu Abdullah Müşerrefüddin, 1213 yılında koyu dindar bir ailenin çocuğu olarak Şiraz'da doğar. İlköğrenimini Şiraz'da tamamladıktan sonra, Bağdat'taki Nizamiye Medreselerinde eğitimine devam eder.

Medrese eğitimini bitirip Şiraz'a döndüğünde, Moğol istilası başlamıştı. Moğollara karşı savaşa katıldı. Fakat savaş kaybedilip Şiraz Moğol işgaline girince, 1233 yılında uzun bir yolculuğa çıktı. Yirmi yıldan fazla süren bu yolculukta Hindistan, Afganistan, Irak, Suriye, Anadolu, Azerbaycan, Mısır, Kuzey Afrika Hicaz, Yemen ve Habeşistan gibi pek çok ülkeyi dolaşır. Hatta bir ara Mısır'da Haçlılarla savaşta Franklara esir düşer.

Anıt mezarın bulunduğu bahçeden bir görünüm

Dolaştığı İslam ülkelerinin din bilginleriyle görüşerek fikir alışverişinde bulunmuş, çok farklı ırk, dil, din ve kültürlerle temas sonucu kendini geliştirmiş, ufku açılmış ve evrensel kültürü sentezleyen bir kaynak kişi haline gelmişti. 1256 yılında Şiraz'a döndüğünde buralara egemen olan Salgurlular Atabeyliğinin Emiri Ebubekir Bin Sad'ın koruması altına girerek, en önemli eserleri olan Bostan ve 1257'de de Gülistan'ı yazar. Ve bir anda çok büyük bir şöhret olur.

Salgurlular atabeyliği 1264 yılında yıkılıp bölge tekrar Moğol hakimiyetine girince, Sadi, Şiraz'dan tekrar ayrılarak Mekke'ye hacca gider ve hac dönüşünde ölümüne dek Şiraz'da içine dönük bir yaşam sürdürmüştür. Mezarının bulunduğu bu bahçedeki dergahında ölünceye dek, kendini ibadet ve İrşat faaliyetlerine vermiştir.

Sadi'nin mezarı, şehrin hemen hemen sonlarında, Şiraz'ın yaslandığı dağ ile onun önündeki bir tepe arasında daralan bir boğazda, büyük bir parkın içindeydi. Belediye otobüsüyle Türbenin girişine geldiğimde, Sadi'nin oldukça güzel ve bakımlı bir parkın içinden, sakin ve huzur dolu bir vadiden, Şiraz'ı seyrettiğini düşündüm. Çünkü türbe Şiraz'a hakim bir noktadaydı.

İleride girişin tam karşısında türbe

Parka girdikten sonra, Türbenin bulunduğu yere doğru hafif bir eğimle yükselerek ilerleyen, çok düzgün ve genişçe bir yol vardı. Kara selvilerin sınırladığı yolun yan taraflarında yemyeşil çimlery, çok çeşitli çiçek ve bitkileriyle çok güzel ve çok bakımlı bir parkın içinden türbeye doğru ilerledim.

Arkada türbe

Anıtkabir kubbeli yüksek bir yapı olup mezar ortasıydı. Kemerli duvarlarda Sadi'nin şiirleri vardı. İnsan, ister istemez etkileniyor, hüzünleniyordu. Çünkü insan, kendisini orada yatmakta olan bir dünya devinin huzurunda hissediyordu. Fakat onun ölümlerle ilgili meşhur sözü aklıma gelince hüznüm dağıldı.

Sadi diyor ki o satırlarda: “Ölümlere ağlamayın, çünkü onlar kuşları uçup gitmiş, boş kafeslerden başka bir şey değildir.”

Mezarın üstünü kaplayan beyaz mermerin üzerinde de yazılar vardı. Oradaki bir tur rehberi anlayabildiğim kadarıyla bu yazının anlamını şöyle açıkladı.

“Ölümünden binlerce yıl sonra bile
Sadi’nin Türbesi aşkın kokusunu saçacak”

Mezar

Çünkü tüm İran şairleri için aşk çok önemli. Kiminin aşkı Tanrıya, peygambere; kiminin aşkı sevgiliye, kiminin ki ahlak, erdem, sanata ve kimininki de güzele; her şeyin en güzeline. Ama aşk, tehlikeli ve çetin bir yoldur. Bu yüzden diyor ki Sadi:

Aşka kanat açma, kanatların yanar. **SADİ**

Aşka kanat açmayacaksan kanat neye yarar?

MEVLANA

Aşka ulaştıktan sonra kanada ne gerek var? **YUNUS**

EMRE

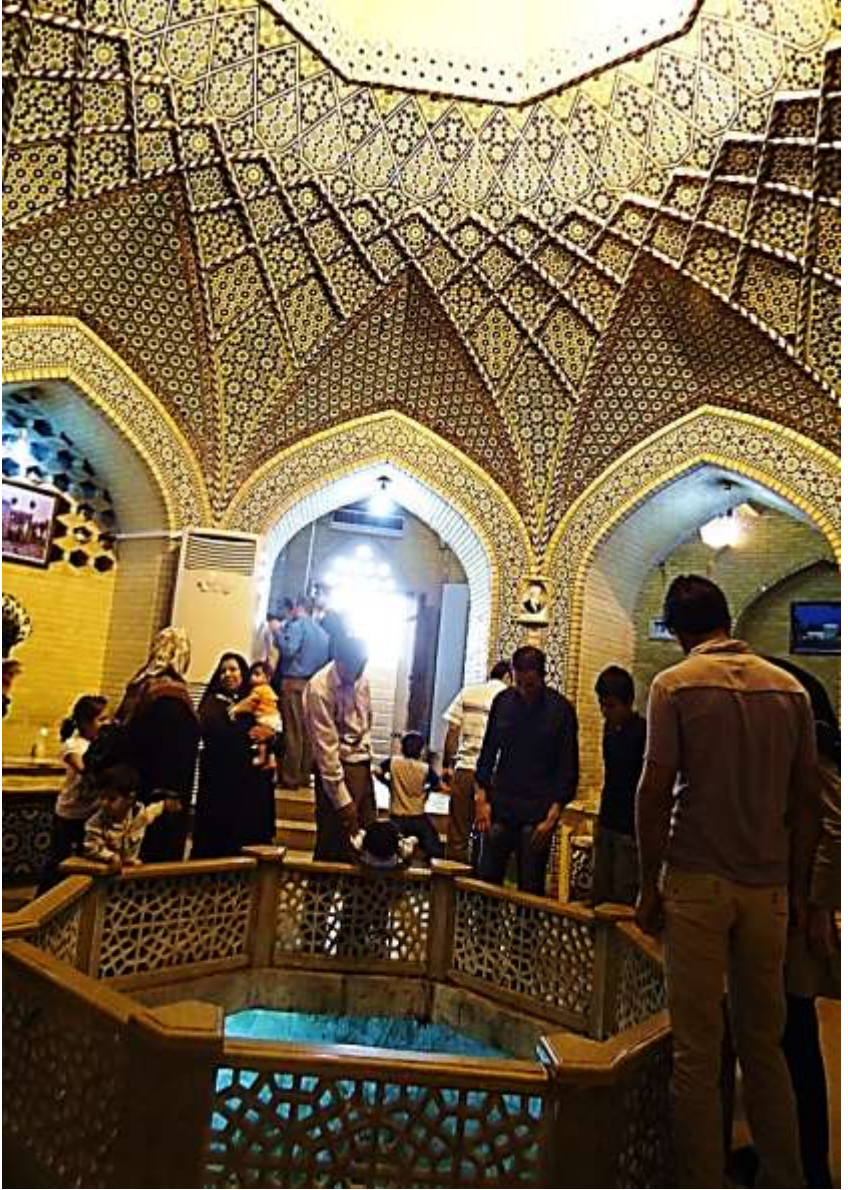

Bahçede havuzun olduğu bölüm

Bahçede dolaşırken, İngilizce Fishpond yazan bir levhanın yanından yer altına inen bir merdiven gördüm. İndim, aşağıda türbenin altına doğru uzanan, bodrum-mahzen benzeri güzel ve dışarıya göre oldukça serin bir mekan vardı.

İnsanlar oturmuş dondurma yiyor, fotoğraf çekiyor ve bir turist gurubuna rehberleri Sadi'yi anlatıyordu.

Ortada bir havuz vardı. Havuzun suları iki-üç metre aşağıda ve içinde balıklar dolaşıyor. Bu havuzda görünen derin sular, aslında buradan geçen bir Ganat'ın (Kerhiz) sularıymış.

Yeraltındaki mekan ve ortada Ganat'a inen kuyu

Ben de buranın fotoğraflarını çektikten sonra, oturup dondurma yerken bu satırları yazdım.

Ganat!ın kenarında dinlenme

Buradan çıkıp Hafız'ın kabrine gidecektim. Fakat Sadi'nin dergahı olan bu bahçede biraz daha dolaşmak, sakın bir köşesinde oturup Sadi üzerine düşünmek ve onun buradan geçen kervanlara, kendisini ziyarete gelen hükümdarlara ve talebelerine verdiği öğütleri kafamda canlandırmak için, vadi içinde ilerleyen bahçenin mezardan uzak bir köşesine çekildim.

Çünkü dünyanın hemen hemen tüm kültürlerini şahsında toplayan Sadi, bunlardan herkesin durumuna uygun, altın değerinde mısralar ve özdeyişler çıkarmıştır.

Bahçenin sakin bölümleri

Ama biliyoruz ki şiir, yazıldığı dilde şiirdir. Başka bir dile çevrildiğinde, şiirsel özelliğini büyük ölçüde kaybeder.

Bu yüzden şiir genellikle şiir olarak değil ama anlam olarak çevrilebilir. Örneğin bu anlamlı satırlardan şu sözleri, sanırım hükümdarlar ve yöneticiler için söylemiştir.

Allah’a karşı iteatkar olmayan Hakan
Ülkenin başında yönetici olarak bulunmasın.”

“Organlardan birisi hastalandığında
Öteki organlarda huzur kalmaz”

“Ben doğru yolda kaybolmuş insan görmedim”

“Vahşı hayvan tuzakla, insan iyilikle avlanabilir”

Ganatin içindeki su ve balıklar

Kendisinden ilim öğrenmeye gelenlere de aşağıdakileri söylemiş olabilir diye düşünüyorum

“Kötülüklerden kaçınmayan bilgin
Elinde meşale taşıyan kör gibidir.”

İlmi ile amel etmeyen kimse, sırtına kitap yüklenmiş hayvandan başka bir şey değildir.

İlim; dini beslemek içindir, dünya nimetlerini yutmak için değil.

Meyvelerle yüklü dal, başını eğer.

Kervanlardaki Tüccarlara ise şöyle seslenmiş olmalı:

“Mal huzurlu bir ömür geçirmek içindir.

Yoksa Ömür mal toplamak için değildir.”

İyi ahlak ve iyi insan olmakla ilgili sözlerinden bazıları:

Her sırrını dostuna söyleme, ilerde düşman olmayacağını nereden bilirsin

Hiç kimse senin sırrına senden daha fazla hassasiyet göstermez.

Söylenmediği sürece söze sen hakimsin. Söylendiği anda söz sana hakim olur.

Ciddiliğin fazlası nefret doğurur, merhametin fazlası da otoriteyi azaltır.

Olgun bir adamı dost edinmek isterseniz tenkit edin, basit bir adamı dost edinmek isterseniz methedin.

Öfkenin ateşi önce sahibini yakar; sonra kıvılcımı düşmana ya varır, ya varmaz.

Kusuru kendisine söylenmeyen adam, bilmezlikle ayıbını hüner sanır.

Haberin gönül inciteceğini biliyorsan sen sus, başkası söylesin.

Sadi üç kıtada çok geniş ülkeleri gezip dolaşmış, döneminin bütün dinlerini ve bilimlerini incelemiş, dindar bir bilge olarak şiirdeki anlatım ustalığı kadar, işlediği konular bakımından da çok büyük bir değerdir. Burada en büyük etken, “Ruhsal açlığını doyurmak” diye nitelediği bu gezilerde ağır ağır oluşan, insan ve yaşama dair derin felsefesini sanatıyla ustaca birleştirebilmesidir, denilebilir.

Sadi, İslam Edebiyatında insanı konu alarak onun evrendeki varlık nedenini ilk kez tartışmaya açan, insanı her yönüyle anlamaya ve tanımaya çalışan ilk şair ve yazar olarak kabul edilmektedir. Burada tasavvufi bir anlayışla ele aldığı

insanın, olgunlaşma sürecini anlatarak, yaşamın amacını olgun insana ulaşmak olarak açıklar.

Sadi döneminin tüm nazım biçimlerinden yararlanmakla birlikte, kendini İran ve dünya edebiyatının ön sıralarına taşıyan ünlü eseri Bostan'ı mesnevi tarzında yazmıştır. Tasavvuf anlayışını esas alan Bostan'da Sadi: insanı insan yapan özelliklerden, sevgi, ruhsal olgunluk, iyilik, doğruluk, açık yüreklilik, alçak gönüllülük gibi erdemleri överek, bunları insan olmanın temel koşulu olarak gösteren öykülerle açıklamaktadır.

Sadi'nin Bostan kadar ünlü olan diğer eseri Gülistan ise düzyazı olarak kaleme alınmış, fakat aralara serpiştirilen kısa şiirlerle hem anlatım çeşitlendirilmiş ve hem de anlama açıklık ve derinlik kazandırılmıştır. Sadi'nin bu iki önemli eseri, çok sayıda dile çevrilmiş, dil, edebiyat ve tasavvuf eğitiminde ders kitabı olarak okutulmuş sanat şaheserleridir.

Sadi'nin, Bostan ve Gülistan dışında sayısı yirmiyi aşan başka eserleri de vardır. Bir kısmı Arapça olan bu eserlerinin hiç birisi Bostan ve Gülistan kadar benimsenmemiştir. Başlıca eserleri: Bostan, Gülistan, Kasaid-i Arabi, Kasaid-i Farsi, Merasi, Mülameat, Müsellesat, Bedayic, Havatim, Terciat, Tayyibat, Mesneviyat, Kıtaat, Gazaliyat-ı Kadim, Rubaiyat, Müfredat'tır.

Sadi'yi tanıtmaya çalıştığım yazımı, şimdi aşağıdaki onun şiirlerinden alınmış kıtalarla bitiriyorum.

Tanrı eri cennet, renk koku istemez
Hatta hoş çehre ve güzel huy istemez,
Onlar eşsiz sevgiliye tutkundurlar
Aşıklara yardım başkası gerekmez

Yazık müzik Őevki yoksa o gönüle,
O bir taŐsa aşk iŐlemez ki derine
AŞka yabancı isen musiki haramdır,
Ateş gerekir kalbe duman yerine.

Artık dilberlere bakmayayım dedim,
Kulaklarımı tıkamayı yeğledim.
Baktım ki bunlar hiÇ bana göre değil,
Sonra tövbe etmemeye yemin ettim.

BOSTAN BULVARI

Hiç şüphesiz ki Sadi'nin en büyük eseri Bostan'dır. Bu yüzden Sadi'nin kabrine giden bulvara Bostan adı verilmiş. Mezarın bulunduğu tepeden aşağı, Şiraz merkezine doğru uzanıp giden çok güzel ve büyük bir bulvar.

Bostan Bulvarı ve elektrik direklerinde şehit resimleri

Bostan caddesinin sağında çok büyük ve çok güzel bir park var. Solu ise dağ. Ama nasıl bir dağ, ne güzel bir dağ! Çağıl çağıl suların aktığı, rengarenk süs bitkileri ve çiçeklerin eteklerinde boy attığı bir dağ. Kademe kademe yükselirken, bitkilerin renklerinin de değişerek ve bazen birbiri içine girerek biçimden biçime girdiği bir dağ.

Bulvarın solundaki dağ eteğinde muhteşem peyzaj çalışmaları

Bulvarın tek hüznü tarafı, yol boyunca aydınlatma direklerindeki genç şehitlerin fotoğrafları. Hepsi de o denli genç ve canlı ki, onların öldüğüne inanmak olanaksız gibi geliyor insana.

İran'ın tüm şehirlerinin tüm cadde, sokak ve bulvarlarında bir aydır en çok gördüğüm manzara bu resimler. Ama ne denli çok görsem de bir türlü kanıksayıp boş veremedim. Her bakışında her resimde, farklı bir anlam ve daha çok da insanı kahreden bir soruyla karşılaşılıyor, kendimi bir sorgu yargıcının karşısındaymış gibi hissediyorum.

Baktığım her resim sanki canlanıyor ve içlerinden bir çocuk: “Ben niye öldüm? Daha on beşindeydim. Dünyaya doymadan, tanımadan ailemden ve hayattan koparıldım”

derken, yirmisinde bir delikanlı, “Yar elini tutamadan, gençliğime doymadan, adalet mi benim bu dünyadan ayrılmam” diye haykırıyordu sanki. Kırkında rest çekercesine dünyaya tepeden bakan birisi “Eşim çocuklarım”, derken, ellisinde gür sakallı, yumuşak bakışlı birisi “Canım torunlarım” diyordu.

Şehit resimleri

Bu resimler 1980-1988 arasında yapılan İran-İrak savaşında ölenlerin resimleriydi ve İran'ın her neresine gitseniz bunlar hep kaşınıza çıkıyordu. Çünkü biliyorsunuz, İran'da 1979 Devriminden sonra, ABD Şahlık Dönemine ait imtiyazlarını kaybetti. Oysa İran küresel sermayenin en önemli sömürü alanlarından biriydi. Ayrıca ABD'nin elinde geliştirilmiş ve denenmesi gereken yeni silahları vardı.

Ve yine şimdi parçalayıp bölüp, yıkıp yerle bir ettiği Irak'ın lideri Saddam, o zamanlar ABD ve bağlaşıklarının en muteber dostuydu. Çünkü devrim sonrası küresel sermayeye sırt çeviren İran'dan hesap sorulabilecek sınır ülkesi Irak'tı. Bu yüzden İran Savaşının sonrasında dünyanın baş belası, yüzkarası, maskarası ilan ettikleri Saddam ve Irak'ı, o zamanlar dünyanın örnek devletiydi. Kısa bir süre önce Sovyet Rusya'nın güdümündeki Irak, sanki kırk yıllık dostları ve en vefalı müttefikleriydi.

İşte bu kargaları bile kahkahalarla güldürecek, dostluk, kardeşlik ve barış sözcüklerinin arkasına savaşın gizlendiği belliydi. Sonuçta Irak, İran'a saldırtıldı.

Şu resimdeki çocuk kaç yaşında olabilir?

Uygar(!) dünyanın ve dünya barışının savunucuları(!) en gelişmiş ve en öldürücü silahlarını Saddam'ın eliyle İran şehirlerinde denedi. İki taraftan da milyonlarca Müslüman öldü. Fakat nasıl oluyorsa iki tarafın ölüleri de şehit oldu. Doğrusu Müslüman'ın Müslüman'ı öldürmesi nasıl şehitliktir ben bunu anlamaktan acizim.

Direkteki resimlerden birisi belki daha 15'inde bile değil. Gözlerimin içine bakıyor ve sanki çocuk bakışları kurşun gibi delip geçiyor insanın yüreğini. Ve soruyor sanki neydi benim günahım? Neden yerin üstünde değil de altındayım? Yeryüzüne doymuş olabilir miyim? Bak gözlerimin içine, der gibiydi.

Doğrusu babam öldüğü zaman 100 yaşını da aşmış olduğundan doğal ve vaktinde bir ölüm olarak karşıladığımdan, gözlerimden yaş gelmemişti. Ama hiç bilmediğim, görmediğim tanımadığım, ancak şu fotoğrafla farkına vardığım bu Farisi çocuk boğazımı düğümledi ve gözlerimi yaşarttı.

İsterdim ki, bunların buraya asılış nedeni ibret için olsun. Yani insanlar bunları görüp savaşların kötülüğünü anlasın, ders çıkarsın diye asılsaydı, ne iyi olurdu. Fakat maalesef bunların, buraya savaştan nefret için değil, Arap'tan ve Irak'tan nefret için, kin ve öfkeyi besleyerek, milliyetçiliği ayakta tutmak için asıldığından eminim. Çünkü tüm dünya devletler sisteminin özü, esası böyle.

Vatan dediler, namus dediler
Petrolün, Saddamın, Buhs'un
Keyfine kurban gittiler.
Toprağın altında yatan yiğitler.

Heyhat! İran'ın cevan aslanları
İraklı kardeşleriniz de
Sizin gibi şehitlikle kandırıldı.
Şehitlik devletlerin en büyük silahı.

Amerikan aslanı Saddam
Dedi ki: ABD'nin çıkarlarıdır İslam
Haydi saldırın kahramanlarım
Hedef İran! İran düşman!"

Saddam'la Bhus'un kapışmasında
Öldü milyonlarca genç insan.
Eski dost ABD çıkınca karşısına
Anlaşıldı ki Saddam, kağıttan kaplan.

Kaldırımda bir ağacın gölgesinde dinlenirken, bir yandan yukarıdaki mısraları yazıyor, bir taraftan da ölüleri bile düşmanlık yaratmada kullanan devletler sistemine lanetler yağdırıyordum. Bundan nasıl emin olabiliyorsun dersiniz, çünkü bu sadece İran'a özgü değil, bu bir dünya gerçeği.

Devlet için savaşılan herkes, her devlet ve her dinde şehit sayılıyor. Bu yüzden ben, insanın insanı öldürmesinin şehitliğini de anlayabilmiş değilim. Çünkü milliyetçilik tüm dünyada insanlığın kanına, genine işlemiş öldürücü bir virüs.

Ayrıca artık, tarihte savaşların sebep ve sonucuna da inanmıyorum. Bana göre saldırıya karşı ülkesini savunmak zorunda kalanlar hariç, hiçbir savaşın sebebi yoktur. Savaş başkasının hakkına göz dikmektir, yönetenlerin keyfiyetidir. Savaş kararını yönetenler, yaşlılar ve egemenler verir. Ölenlerse

yönetilenler, gençler ve garibanlardır. Milliyetçilik bu gerçeği görememek veya göstermemektir.

Aslında bana göre her insanın birinci düşmanı kendi devleti ve dünya devletler sistemidir. Tüm dünyanın tek bir devlet olduğu hakça bir düzen kurulsa, savaşlar biter, insan kan, kin ve nefretle beslenmez, yaşama sevgi, saygı ve hoşgörü egemen olur ve insanlar gerçekten insan olurdu, diye düşünüyorum.

Bu park yukarıdaki köşkün bahçesiymiş

Bostan Bulvarında ve İran'ın tüm bulvarlarında bu şehit resimleri gerçekten benim yüreğimi burktuğu kadar buradaki bir yakının yüreğini de burkmakta mıdır diye düşündüğümde, aradan geçen otuz yılda kanıksandığına, artık resimlerin farkına bile varılmadığına inanıyorum.

Ve ben de bulvardan çıkıp sağdaki parka geçerek, şehitlerle ilgili duygularıma ara vermek istiyorum. Çünkü nasıl olsa tüm caddelerde yine onlarla birlikte olacağım.

Bulvarın sağında içine girdiğim bu büyük park, Bostan Bulvarının aşağıdaki başka bir bulvarla kesiştiği noktaya dek devam ediyor. Devasa çınar ağaçlarının himayesinde orta boy ağaçlar ve onların altında narenciye ağaçları, çitler ve çiçeklerle çimler, her biri ayrı bir güzelliği sergilesinler diye bahçeye dizilmişler.

Parktan bir görüntü

Burası 20. Yüzyıl başlarından kalma bir köşk ve onun bahçesiymiş. Köşkün girişine doğru havuzlar var. Köşk kullanılmıyor kapalı ve fazla gösterişli de değil. Ama bahçesi harika...

Ve bir de arada şemsiye gibi göğün yüzünde asılı kalmış hurmalarla göğü delercesine sipsivri çıkan kara selviler var. İşte bu güzel parkın adı Dargen Del Gaşabek Parkıymış. Sorduğum İranlının söylediği gibi yazdım, emin değilim; farklı da olabilir.

8469 parkta serinleyen insanlar

Köşkü kullanılmasa da park, sıcaktan kaçan insanların sığınağı olmuş. Artı 40 derece sıcakta bile insanlar burada, terlemeden gayet rahat biçimde oturuyorlar.

HAFIZ (1324-1391)

“Yeryüzünün baştanbaşa saltanatı
dökülen bir damla kana değmez” HAFIZ

Hafızın mezarını sorduğum herkes, şuradan maşına bineceksin, diyordu. Piyade gideceğim, deyince de olmaz, çok uzaktır, diyorlardı. Oysa sabah belediye otobüsüyle Sadî'nin mezarına giderken, Hafız'ın mezarının da önünden geçtik ve ben mesafenin 3-4 kilometreden fazla olamayacağını tahmin ediyordum.

Hafız Şirazi

Taksiciler ise 9 kilometredir diye gözümü korkutmaya çalışıyorlardı. Hava çok sıcaktı. Ama bir şehri tanımanın en garantili yöntemi o şehrin sokaklarında yürümektir. Yürümediğin yer için gezdim diyemiyordum. Bu yüzden 4 kilometre yürümeyi göze aldım.

Hafız'ın Türbesinin girişi

İyi ki de almışım. Yoksa Bostan Bulvarı ve çevresindeki güzellikleri ve o muhteşem parkı göremeyecektim. Sıcakta zor bir yolculuktan sonra kavşakta Hafız Bulvarının yön levhasını gördüm. Zaten Hafız'ın Türbesinin önünden geçen bulvarın bu kavşağa kadar olan bölümüne Hafız'ın adı verilmişti. Hafız bulvarının kavşaktan sonraki devamı ise Gülistan bulvarıydı. Yani Sadi'nin öteki eserinin adı olup sanıyorum ilerde Bostan bulvarı ile kesişiyordu.

Hafız Bulvarını bulunca, onu izleyerek Hafız'ın Türbesinin bulunduğu bahçeye geldim. Büyük bir kapıdan girilen bahçe hafif bir eğimle yükselerek ilerliyordu. Kapının iki tarafında hediyelik eşya ve yiyecek satan büfeler vardı. Bahçe kapısından içeri adımımı atınca, sanki Hafız'ın divanının ilk sayfasını açıp okumaya başlamışım gibi bir şeyler hissettim. Arkasından Yahya Kemal Beyatlı'nın Hafız için yazdığı meşhur şiiri “Rindlerin Ölümü’nü” anımsadım.

Türbenin sağ tarafından bir görünüm

Hafız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış
Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle
Gece: bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış
Eski Şiraz'ı hayal ettiren ahengiyle.

Ölüm asude bahar ülkesidir bir rinde
Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter.
Ve serin serviler altında kalan kabrinde
Her seher bir gül açar, her gece bir bülbül öter.
(Yahya Kemal Beyatlı)

Bildiğim kadarıyla Yahya Kemal Şiraz'a hiç gitmemiş. Ama bu büyük şairin kabrinin olduğu bu bahçeyi çok güzel hayal etmiş ki, benim de bahçede ilk gördüklerim güllerle serviler oluyor. Fakat şimdi bu büyük ve güzel bahçede yatan bu büyük şairin türbesini ziyarete başlamadan onunla ilgili topladığım bilgileri sizlerle paylaşmak ve onu okuyucuya ana hatlarıyla tanıtmak istiyorum.

Türbenin bahçesinden bir görüntü

Farsçayı en iyi kullanan, Fars Edebiyatı ve İslam Dünyasının en büyük şairlerinden biri olan Hafız'ın asıl adı Şemseddin Muhammet'tir. Kuran'ı küçük yaşlarda ezberlemesi ve çok farklı biçimlerde okuyabilmesi yüzünden Hafız adını almıştır. İran ve İslam Dünyasının dışında, Batı Dünyasında da önemli bir yere sahip olan Hafız, bizim divan edebiyatı şairlerimizi de derinden etkilemiştir.

Fakat Hafız'ın hayatıyla ilgili olarak baktığım kaynaklarda, tam bir birliktelik göremedim. Kimi kaynaklarda zengin bir ailenin, kiminde ise çok fakir bir ailenin çocuğu olduğundan söz ediliyor. Doğum tarihi bile 1217 ile 1224 arasında değişiyor. Yaşamının başlangıcına ait bilgilerin kıtlığı, benim onu dindar ama sıradan bir Fars ailesinin çocuğu olarak düşünmeme neden oldu.

Ama Hafız'ın çok büyük bir gazel şairi olduktan sonraki yaşamına ait bilgilerde bile, bazı olaylarda tam bir netlik yoktur. Örneğin Timur ile yaşadığı olay birkaç biçimde anlatıldığı gibi, Şiraz'dan dışarı çıkıp çıkmadığı da tam açık değildir. Kimileri kısa bir süre çıkmıştır, diyor; kimileri Şiraz'daki sosyal yaşamı protesto ederek uzunca bir süre Şiraz'ı terk etmiştir diyor; kimileri de hiç Şiraz'dan dışarı hiç çıkmamıştır diyor.

Şöhreti tüm İran ve İslam dünyasına yayılan böylesine büyük bir şairin, hayat hikayesinde tam bir netlik olmamasını ben onun rindlik özelliklerine bağlıyorum. Çünkü okuduğum tüm yazarlar onun şiirde devasa bir şair olduğunu, dindarlığını ve rindlik özelliklerini dile getirerek, dünya hayatına hiç önem vermediğini belirtiyorlar.

Dünyanın devleti hiç değmez sitem çekmeye
Ne de sarhoşluğun lezzeti, elem çekmeye!

Cihanın yetmiş yıllık doyurucu neşesi,
Değer mi hiç dünyada yedi gün gam çekmeye.

Gam yok su kıyısına şarapla gitmek gerek
Ömrümüz gül gibi, sade on günden ibaret.
Bu kısacık ömürde dudağımız gülümser
Yüzümüz ter-ü taze olması gerek.

Rind: dünya malına, maddiyata, görünüş ve gösterişe önem vermeyen, aşk, dostluk ve doğa sevgisiyle dop-dolu, çok güçlü mistik inançlara sahip kişidir. İçki rindi sarhoş ederek bu madde aleminden uzaklaştırıp mana alemine taşıyan bir araçtır. Bu yüzden içki ile rindlik birlikte düşünülmektedir.

Fakat Hafız ve benzeri pek çok tasavvuf şairi, ağzına içki koymadığı halde, kendi rindliklerini, içkiyle kendinden geçen bir sarhoşun rindliğine benzetirler. Geniş bir hoşgörü sahibidirler ve sarhoşu zahide üstün tutarlar. Yani dizelerinde şarap, saki ve meyhanе kavramları hiç eksik olmaz.

Bu onların madde aleminin çıkar dünyasında dindar görünerek, aslında fesat üretilip mal mülk peşinde koşan “Zahid” karşıtlığının, yani dindar zahide karşı, günahkar rindin daha iyi olduğunun, savunusu olabilir diye düşünüyorum.

Çünkü Hafız’ı zil zurna sarhoş eden içki, şarap değil; sevgidir, aşktır. Meyhanesi dergahtır. Ona göre insan ve doğa sevgisiyle Tanrı aşkı, dünyanın tüm maddi varlıklarından ve zenginliklerinden çok daha üstün, mutlu ve huzurlu bir zenginliktir. Zahidin değer verdiği madde, akıl ve dünya kavramları, rindde: mana, duygu (aşk) ve ahret biçimine döner.

Yani Hafız'a göre insan varlık toplamak için değil mutlu olmak için yaşamalıdır. Bunun için insanlara iyi davranmalı ve onlarla iyi geçinmeli, sevgiyi yaşamın bütününe yayarak olaylara sevgi, hoşgörü ve iyi niyetle yaklaşmalıdır. Çünkü hayat boş bir levhadan ibarettir, der. "Boş Levha" şiirinden birkaç beyit:

Biz gamsız sarhoşlarız, aydın karanlıklarız
Hem kadehle solukdaş, hem ayrılıklarız!

Ey gülüm, sen daha dün parçaladın göğsünü
Ama biz ta doğuştan kızıl şakayıklarız!

Lale gibi ortada yalnız kadehi görme
Şu yaramıza da bak, gör nasıl aşıklarız.

Şiirdeki renge, hayale bakma hafız,
Sadece boş levhayız, dokundukça çınlarız."

Rindlik kavramı üzerinde niçin bu kadar duruyorum dersenez, Hafız'ın şiirlerini tam bir rindin haykırışları biçiminde bulduğum içindir. Çünkü onun şiirlerine maddeden çok mana hakim. Akıldan çok aşk ve şaha kalkmış derin duygular hakim. Yaşanan dünyadan çok ahret hakim. Yani tam da bir rindin, yürek dağlayan feryatları gibidir.

varlığım baştan gitsin, tek yüzünü döndür
söyle yele, dertlilerin harmanını süpürsün

tufanlara kaptırdık gözümüzü, gönlümüzü
gam seline söyle, evi temelinden götürsün

"seni kirpiklerimle öldürürüm" diyen yâr
aman, sakın caymasın, öldürürse öldürsün!

Hafız'ın malı mülkü ve lüks giyimi önemsemeden, bir rind gibi yaşadığına örnek olarak, Timur ile yaşadığı olaylar gösterilebilir. Timur Şiraz'ı kanlı bir biçimde ele geçirmiş ve şehrin önde gelenlerini öldürtmüş olduğu halde Hafız'a dokunmamıştır. Çünkü Timur Hafız'ı, eski giysileri içinde, kibirden uzak bir bilge olarak algılamıştır.

Fakat bu karşılaşmadan kısa bir süre sonra Hafız'ın yazmış olduğu bir Gazelin aşağıdaki beyiti Timur'u kızdırmıştır.

"Eğer ân Türk-i Şiraz'î be dest âred dil-i mârâ
Be hâl-i hinduyesbahşem Semerkand u Buhârâ."

Hafız bu beyitte diyor ki; "Eğer o Şirazlı Türk (güzel) gönlümü tutsak edecek olursa, onun yanağındaki bir gamzeye, Semerkant ve Buhara'yı bağışlarım."

Bu arada Timur'un Şirazlılara saldıdığı ağır vergileri ödeyemeyenler ağır cezalara çarptırılmaktadır. Hafız da vergisini ödeyemediği gibi, halka da ödemeyin kardeşim, diyerek bir bakıma isyancı pozisyona düşmüştür. Bunun üzerine Timur'un huzuruna çıkarılan Hafız'a vergisini niye ödemediği sorulduğunda: eski elbiselerini göstererek, yokluktan yakınınca:

Timur, "Hafız seni severim, ama bu yaptığın çok yanlış. Sen yarının bir gamzesi için benim başkentim Semerkant'ı ve en mamur şehrim Buhara'yı veriyorsun da niye benim saldıgım vergileri ödemekten acizsin" der.

Hafız: "İşte Han'ım, bu ölçsüz hesapsız cömertliğimiz yüzünden bu haldeyiz ya" deyince Timur gülererek kendisini bağışlar.

Fakat başka bir görüşe göre, Hafız şiirinin yanlış yazıldığını ileri sürerek kendisini, "Ben Semerkad u Buhara demedim... Se men kand u du humara (üç batman şekerle iki hurma) dedim" diye savunduğunu söylemektedir ki; bu da Hafızın birkaç harf değişikliği ile şiire tamamen farklı bir anlam yükleyebilecek kadar güçlü zeka ve dil hakimiyetine sahip olduğunu göstermektedir.

Bahçeden farklı bir görünüm

Hafızın hayatıyla ilgili bu bilgilerden sonra, sanatına geçmeden isterseniz biraz da bu güzel bahçede gezelim.

İran'da park ve bahçelere hayranlığımı Hemedan'da, İsfahan'da ve Şiraz'ın İrem Bağında dile getirmiştım.

Bu gün de sabahtan beri gezdiğim Sadi'nin Türbesinin bulunduğu bahçe, altındaki muhteşem park ve şu anda içinde bulunduğum Hafızın Türbesinin bahçesi hepsi de birer irembağ dikkat ve özeniyle düzenlenmişti. Ve içine giren insanı tüm dünya dertlerinden arındırıp rahatlatan, ferahlatan, mistik bir havası ve büyüleyici bir güzelliği vardı.

Türbenin bulunduğu terasa çıkan merdivenler

Bahçenin girişinden Yahya Kemal'in deyimiyle serin servilerin arasından türbeye doğru ilerleyerek, çok geniş bir merdivene geldim. Merdivenin aralarında basamaklara uygun olarak yükselen gül sıraları vardı. Bu güllerin arasından

merdiven basamaklarını çıkınca, üstü kapalı bir terasa geliniyor.

Yüksek sütunları bulunan terasın yanlarında iki kapı var. Ön (çıkış) ve arkası açık. Türbe bu terasın on metre kadar ilerisinde bulunuyor. Hafız burada sekiz sütun üzerinde, derviş sarığı gibi bir kubbenin altında yatıyor.

8481Hafız'ın Türbesi

Bu kubbenin altındaki mermer mezarın yanına gelenler, Hafız için Fatıha ve başka dualar okuyor ve bazıları içlenerek kendinden geçiyordu. Mezarın üstünde kapak görevi gören mermere, Hafız'ız bir şiirinden mısralar kazınmıştı.

Mezarın başında ben de bir Fatiha okuduktan sonra, terasın girişinde yüksek sütunların dayadığı kapalı alanın sağına ve soluna açılan kapılardan geçerek bahçede dolaştım. Bahçenin her tarafı çok güzel düzenlenmiş olup iki tane de güzel havuz vardı. Bahçede ağaçlardan servi, süs bitkilerinden gül ön plandaydı.

Bahçede Hafız'dan başka şairlerin mezarları da vardı

Bu bahçede, hafızdan başka pek çok Şirazlı şairin de mezarları vardı. Özellikle sol tarafta daha çok mezar vardı. Gerçi mezarların üzerinde beyit veya dörtlük biçimindeki şiir dizelerini andıran yazılara bakarak ben bunların şair olabileceğini düşündüysem de aslında bunlar başka sanat alanlarının önde gelen isimleri de olabilir. Çünkü eskiden İran'da tarih ve tıp kitapları bile şiir biçiminde yazılıyormuş.

Türbenin sağ ileri tarafındaki mezarlar

Şimdi de insanı derin duygulara sürükleyen bu türbe ziyaretimize kısa bir ara vererek, biraz da Hafız'ın sanatına değinmek gerekirse Hafız, döneminin bütün şiir yazım tarzlarını denemiş olsa da o gerçek anlamda bir gazel şairidir. Hayyam'da rubai, Sadi'de mesnevi ne ise Hafız'da gazel de öyledir. En güzel gazelleri yazmakla kalmamış, ona pek çok yenilikler ekleyerek, gazeli yeniden düzenlemiştir denilebilir.

Hafız, İslamiyet öncesi Arap şiirini inceleyerek, şiirlerinde günlük yaşamda insanın duygu ve düşünceleriyle olaylar karşısındaki tepkilerini işleyerek şiirde yeni bir atılım yapmıştır. Bu da onun şiirlerinin aşkla sınırlı kalmayarak, konu alanlarını genişletirken, kendine özgü bir gerçekçiliği yakalamasını da sağlamıştır

Yine gazelde, Arap Edebiyatındaki beyit bütünlüğüne, şiirin tamamında anlam bütünlüğünü getirerek, gazelin içyapısına önemli bir özellik kazandırmıştır. Sonuçta gazelin biçimsel yönüne, konuyu tüm beyitlere dağıtarak, anlam bütünlüğü kazandırmıştır.

Şiirlerinde Şiraz'ın güzellikleri ve Şiraz sevgisi de önemli bir yer tutan Hafız'ın hayatının tamamı Şiraz'da geçtiğinden, ölünce Şiraz'a gömülmeyi vasiyet etmiş ve bu bahçeye gömülmüş. 1773 yılında Kerim Han mezarda bazı düzenlemeler yaptırmış, 1935 yılında da mezarın üstündeki kubbe yapılmış. Sekiz sütun üzerinde derviş sarığı biçimindeki kubbe çok güzel çini işlemlerle bezeliydi.

Sadi'nin mezarının bulunduğu semte Sadiye denildiği gibi, Hafız'ın mezarının bulunduğu bu bölgeye de Hafiziye Semti deniliyor. Burada Hafızın türbesinden başka yeşil alanlar da var. Bunlardan birisi de hemen türbenin karşısındaki park.

Hafız'ın türbesinden çıkınca bulvarın karşısına geçerek bu parka geldim. Milli park dedikleri bu park da Büyük ve güzel bir parktı. Hafızın Türbesinin giriş kapısının yanlarındaki büfelerden aldığım yiyeceklerle bu parkta öğle yemeğimi savuşturduktan sonra, parkta gezerek fotoğraf çektim.

Parkin peyzajını yapanlar burada büyük adalar oluşturarak, kenarlarına kara selvi, akça ağaç, çınar gibi yüksek boylu ağaçlar dikmişler, adanın içinde ise boyu fazla yüksek olmayan narenciye ağaçları ve benzeri süs bitkilerini dikmişler.

Parkin içinde epeyce çadır da vardı. Bunları önce izci kampıdır diye düşünmüştüm. Ama bunlar Şiraz dışından Hafız'ı ziyarete gelenlerin kaldığı çadırlarmış. Yani İmamzade

Şah Çerağ gibi Hafız da dini ve milli bir kişilik olarak Şiraz'da en çok ziyaretçisi olan yerlerden biriydi.

Hafızın karşısındaki parktan bir görünüm

İran insanının Hafız'a duyduğu sevginin büyüklüğünü, girişteki büfelerden birisinde hediyelik eşya satan bir Kaşgay Türk'ü, şöyle açıkladı. "İran'da her evde en az iki kitap bulunur. Bunun birisi Kuran, öteki Hafız'ın divanıdır" dedi. İşte ondan birkaç örnek.

Râhîst râh-i aşk ki hîçeş kenâre nîst
Ancâ cuz anki cân besipârend çâre nîst

Hergeh ki dil be aşk dehî, hoş demî buved
Der kâr-i hayr hâcet-i hîç istihâre nîst

Aşk dediğin yol, sonu olmayan bir yoldur.
O yolda can vermekten başka çare yoktur.
Aşka gönlünü teslim edersen, hoş vakit geçirirsin.
Hayırlı işlerde istihârede bulunmaya gerek yok.

An şeb-i kadrî ki gûyend ehl-i halvet imşebest
Yârab in te'sîr-i devlet der kudâmîn kevkebest?

Sevgiliyle baş başa kalman bu geceye kadir gecesi derler.
Tanrım, böyle bir devlet hangi yıldızdan gelebilir ki!

Ey muddeî boro ki merâ bâ tu kâr nîst
Ahbâb hâzirend, be a'dâ çi hâcetest?

Hey iddiacı; git işine! Seninle alışverişim yok.
Dostlarım burada; düşmana ne gerek var!

Hemçu gerd in ten-i hâkî netevâned berhâst
Ez ser-i kûy-i tu zanrû ki azîm uftâdest

Şu toprak bedenim senin sokağına çakılıp kaldığı
için toz gibi havalanamıyor.

Hey gönül,
gitti gençlik elden.
Dermedin hayattan bir demet gül.
Yaşlandın artık,
gösterme hüner ar namus adına.

Senin kapın haricinde çalacağım başka kapı yoktur.
Ve bu mekân dışında baş eğebileceğim başka mekân yoktur.

Dinle bak, Hafız dua ediyor. Dinle ve âmin de.
Şeker gibi tatlı dudağın bize kismet olur inşallah.

Sabah Sadi ve Şimdi de Hafız gibi, İran'ın bu iki dev ozanının türbelerini ziyaret ettikten sonra, ben şimdi 40 dereceyi aşan bir sıcakta, dört kilometre ötedeki Kerim Han Kalesine yürüyüşe geçeceğim. Ama o yürüyüşe başlamadan, onun "Nerede" adlı şiirinden alıntılarla sizleri baş başa bırakırken, bu günün ikinci ziyaretini de tamamlamış olacağım.

Milli Parktan başka bir görünüm

Divaneye döndü aklım
Mis gibi kokan
zincir zincir saçlar nerde?

...

Saki hazır, /mutrib hazır,
mey hazır /amma
Yarsız olmaz eğlence; / yar nerde?

Hafız; /kırılıverme felek çimenliğinde
hazan rüzgarıyla öyle.
Makul bir şey düşün sen de;
Dikensiz /gül /nerde?

KERMANİ VE KUR'AN KAPISI

Persepolis dönüşü taksici beni Şiraz'ın girişinde bıraktı. “Şehre başka taksi ile gideceksin” dedi. Önce şehir merkezine dek götürmediği için kızdıysam da aslında burayı da gezmek istiyor, ama programımda yer ayıramıyordum. Çünkü yarın gezmeyi planladığım yerler şehir merkezinde ve hayli yüklüydü. Onları bitirip de tekrar buraya gelmek olanaksızdı.

Kur'an Kapısı

Bunları düşününce taksicinin beni burada bırakmasının çok güzel bir fırsat olduğunu düşünerek sevindim. Şehrin girişindeki iki tarafı dik vadinin girişe göre sağında kale gibi bir yapı ve tepeden akan bir şelale vardı. Yani doğal ve mimari özelliklerinden dolayı mutlaka gezilip görülmesi gerekli bir yerdi.

Ayrıca Şiraz'ın Hafız ve Sadi gibi büyük Şairlerinden birisi olan Hacı Kermani'nin mezarının burada olduğu da söylenmişti. Hatta burası neresidir diye sorduğumda, kimisi "Kur'an Kapısı" derken, kimisi de "Hacı Kermani" demişti. Ama Kermani hakkında yeterli bir bilgiye ulaşamadım.

Kale duvarları gibi olan bölüm

Gerçi ben Kermani olmasa da buraları, doğal güzellikleri ve Kur'an Kapısı için de görmek istiyordum.

Deylemiler Döneminde yapılan Kur'an Kapısı, büyüklüğü ve sanatsal özellikleriyle de çok ilginç bir kapıydı. Dervaz-e Kur'an olarak anılan kapının ortasındaki boşluk, tek şeritli ve çift yönlü araç trafiğini kaldıracak genişlikte. Yanlardaki kapılar da normal bir kaldırım genişliğinde.

1950'lerde yıkılan kapı 1000 yıl önceki aslına uygun olarak yapılmış. Üstündeki odada Kuran'dan bazı bölümler bulunduğu için Kuran Kapısı denilmiş. Kermani, Kuran Kapısı veya Şiraz girişi... Adı her ne ise çok güzel bir yer burası.

Boğazın iki tarafındaki dik yamaçlardan, çağlayan şeklinde sular akıyordu. Özellikle sağ yamaçta, görkemle estetiği en güzel biçimde birleştiren muazzam bir taş işçiliği ve muhteşem bir kale görünümü vardı.

Burada taş döşenmiş yollarda ve taş basamaklı merdivenlerde, ağaçlar ve çiçeklerle bütünleşmiş taş duvarlar arasında yükselerek ilerledikçe, tekdüzeliğe meydan okuyan, sürekli daha farklı durumlarla karşılaşıyor, şaşkınlığım daha da artıyordu.

Taş işçiliğinin zirvesi

Hava karardıkça insanlar kalabalıklaşıyor. İlerde Şiraz ışıklar içinde yüzüyor, taş duvarlar, düşen sular, ağaçlar ve insanlar kara tahtaya çizilmiş hareketli desenler gibiydi.

Havanın serinlemesiyle doğaya bir canlılık gelmiş, seyyar satıcılar, dondurma ve haşlanmış mısır satanlar, koşan bağrıışan çocuklar, loş ışıklı alanlarda buluşarak el ele tutuşan gençler, geceye renk katıyordu.

Boğazın ötesinde Şiraz

Yamaca tırmanmadan önce aşağıda bir ileri, bir geri gidip gelerek insan davranışlarını anlamaya çalıştım. İnsanların genelinde burada olmaktan ve bu havayı koklamaktan mutluluk duyduğu, yüz ifadelerinden açıkça anlaşıyordu. Bizdeki gibi her şeyden hüznün çıkarmak yerine, burada insanlar: yaşamdan keyif almaya çalışıyordu.

Taş basamaklarda birkaç metre kadar çıkıp sola doğru gidince, koni biçimli yüksek bir taş yapı ile onun yanında kesik piramit şeklinde başka bir taş yapı çıktı karşıma. Kesik piramit gibi olanın içinde, oldukça dik merdivenlerle çıkılan küçük bir oda vardı. Burada yatır gibi bir şeyler olmalı ki, insanlar oraya girip dua ediyordu.

Işıklı oda

Buradan birkaç merdiven daha yukarı çıkarak, bu kez sağı tarafa doğru yürüdüm. Nasıl bir düzenleme yapılmışsa her adımda, sanki bugüne dek hiçbir yeri gezmemiş, görmemiş gibi hayret ve şaşkınlık içinde kaldım. Gerçekten taşın, ağacın, suyun ve ışıkların çok farklı ve çok güzel bir uyumuyla karşı karşıyaydım.

Renkli şelalede suların akışı

Sanırım bu düşüncelerimi yukarıdaki resim daha iyi anlatabilir. Tepeden şelaleler oluşturarak akan sular, renkli ışıklarla masalimsi bir büyü kazanıyordu. Aslında burada her yer ve her şey, belki gecenin ve ışıkların da etkisiyle, beni öylesine coşturmuştu ki, sanki sabahtan akşama Pasargat'ta, Persepolis'te, Nakş-ı Rüstem'de yürüyen ben değilmişim gibi, yorgunluğumu unutturmuştu.

PERS TARİHİNDEN ESİNTİLER

PASARGAT

Perslerin kampı, ordugâhı anlamına gelen pasargat sözcüğü, sonradan Perslerin kuruluş dönemindeki başkentlerinin adı olmuştur. Yani Perslerin Persepolis'ten önceki başkentidir. Kurus Medlere son verdikten sonra başkenti Med bölgesi olan Hemedan'dan Pers bölgesi olan Pasargata taşımıştır. Pasargat Şiraz'ın 140 kilometre kuzeyinde bulunmaktadır.

Strabon'a göre Kurus, MÖ 550 yılında Astiyag'ı burada yenmiş olup Pers ve Med ülkelerine hakim olunca, Başkenti Hemedan'dan Pers bölgesine taşımak için MÖ 546 yılında burada bir şehir kurulmasını emretmiş. Sonuçta Kurus ve I. Darius'un çalışmalarıyla burada muhteşem bir şehir kurulmuş.

Pasargat'a gitmek için otelden çıkmış, otogara yürüyeyim diyordum. Ama bir sorunum vardı. Önce onu çözmeliydim. Fotoğraf makinesinin hafızası dolmuş ve dün internet kafeler kapalı olduğu için boşaltamamıştım.

Bu gün de erkendi onların açılmasını beklesem geç kalacaktım. Bir konfeksiyoncuya girip rica ettim, "Benim bilgisayarım yok" dedi. "İlerideki pasajda internet kafe var" dedi. Ama kapalıydı.

İsteyenin bir yüzü vermeyenin iki yüzü kara anlayışıyla pasajda resmi kıyafetleri ve önlerinde bilgisayarları olan bir yere dalıp, derdimi anlatmaya çalıştım. Yukarıya çık dediler.

Oradaki yetkiliye Türkiye'den geldim. Kenthaber'de

yazarım. İran fotoğraflarını orada yayınlayacağım gibi bir şeyler anlatmaya çalıştım. Yetkili beni bir bayan memura gönderdi. Orada fotoğrafları bilgisayarın masaüstüne, oradan da benim flaş belleğe aktardık.

Fotoğrafların masa üstünde silinmesi gerekiyordu. Fakat kalabilir mi, bakabilir miyim gibi ifadeler üzerine “Okey” dedim; fotoğrafların bir kopyası o bilgisayarda kaldı.

Pasargat'ta Kurus'un anıt mezarı

Saat 09.00'a geliyordu. Zaman kaybetmemek için bir taksiye bindim. Fakat taksiciyle hiçbir konuda anlaşamıyorduk. Sorusunu anlamasam da Türküm dedim. “Ooo, Türksen?” “Beli Türkem” dedim. “Ben de Türkem diyerek, CD Çalara Türkçe bir müzik koydu.

Ama ben sözlerinden hiç bir şey anlamadım. “Bu Kürtçe olabilir” dedim. “Hayır Kaşgay Türkçesi, ben Kaşkayım” dedi. Şiraz’da epeyce Kaşkay varmış. Fakat dün karşılaştığım Kaşgay’ın Türkçesi çok daha iyiydi.

İyi ki de otogara taksiyle gelmişim. Çünkü ben yeni otogara yürüyecektim. Oysa Pasargat arabaları daha uzak bir otogardan, old (eski) terminalden kalkıyormuş.

İsfahan’a giden bir otobüsle saat 10.00’da yola çıktım. 12.30’da otobüs beni bir ovanın ortasında indirdi. Ortada görünen hiçbir şey yoktu. Şoförün solda Pasargat diye gösterdiği tarafta 5 km. kadar ileride bir köy vardı.

Kurus’un Sarayının kalıntıları

Pasargat'ın bu köyün içinde olabileceğini düşünerek karşıya dönüş yoluna geçtim. O yönden gelen bir taksi sağa sapıp durdu ve bana bakıyordu. Galiba yabancı olduğumu anladı, bana yardım edecek diye düşündüm. Çünkü burada benim yabancı olduğumu zenci ile beyaz farkı kadar kolay anlıyorlardı.

Oysa boynumda aslı bir el çantasından başka farkımız yok sanıyorum. Rusya'da, Avrupa ve Avustralya'da kimse benim Türk veya yabancı olduğumu fark etmiyordu. Ama İran ve Türk Cumhuriyetlerinde yabancı muamelesi görüyordum.

Adam ailesini evine bırakmadan, beni Pasargat gişesine kadar getirip bıraktı ve para da almadı. Pasargat büyük bir ovanın ortasında ve geniş bir alana yayılmış durumdaydı.

Ortada görülebilecekler ise bu alana göre yüzde on bile değildi. 2500 yıllık bir zaman tahribatı, her yeri yerle bir etmişti. Ancak çok büyük sarayların temelleri, kırık dökük birkaç sütun ve nadiren yüksekliği iki metreyi bulabilen yıkık duvarlar vardı.

Geziye Kurus'un devasa anıt mezarı ile başladım. Buradan sağa dönerek önce solda bir saray kalıntısı, sonra solda biri yolun kenarında, ikisi içeride üç saray kalıntısı var. Kurus'un anıt mezarını inceleyip resimlerini çektikten sonra, mezarda yatanın gerçekten Kurus olup olmadığı takıldı kafama.

Çünkü Kurus'un Kafkasya'da, Masseget Kraliçesi Tomris ile savaşta öldüğü ve Tomris'in "Seni kana doyuracağım" diye kafasını kesip bir kan tulumuna attığı söylenmektedir. Yani Tomris'in oğlunu tuzaga düşürüp

öldürdüğü için Tomris derin bir öfke ve intikam duygusu taşıırken, Kurus'un ölüsünü Perslere vereceğini sanmıyorum.

Zaten bazı kaynaklarda bu mezarda Darius ve eşinin yattığı da söyleniyor ki, o zaman da Nakş-ı Rüstem'deki Darius anıt mezarında kim yatıyor sorusu gündeme geliyor.

Fakat mezarda kim olursa olsun, Pasargat'ın 2500 senedir hala sağlam olarak ayakta kalan tek eseri olması, hayret edilecek bir durum diye düşünüyorum.

Sağda ikinci saraydan kalanlar ve ileri tepeye giden yol

Gezi yolu anıt mezardan sağa dönerek devam ediyor ve az ilerisinde solda, Kurus'un sarayının kalıntılarına varılıyordu. Bu büyük sarayın girişinin kabul salonu, sonraki bölümün ise özel sarayı olduğu belirtiliyor. Ve sonraki bölümde de bir

ateşgede var.

Pasargat yerleşiminde Kurus'un anıt mezarından başlayan gezinti yolu, ilerde bir tepeye dek devam ediyor. Baştaki birinci saraydan çıkıp bu yolda ileri devam edince sağda başka bir sarayın kalıntıları görüldü. Burayı da gezip fotoğrafını çektikten sonra tekrar yola çıktım.

Başka bir saray kalıntısı

Biraz ilerleyince sağda ve yoldan 300 metre kadar içeride başka bir saray daha gördüm. Bunun da tek sütunu ayakta, diğerleri yerlerde uzanıyordu.

Birde duvar yıkığı gibi üst üste ne olduğunu anlayamadığım iki taş vardı. Sarayların sütun kaideleri yıkılmış olsa da yerde sağlam durmda uzanıyorlardı.

Bu yıkıntılardan birisinde bir dikili taş olup üzerinde yazılar da vardı. Bu üç dilde “Ben Kurus, Akamenişlerin Kralı” yazan sütun olmalıydı.

Tepede kale kalıntısı gibi duvarlar

Buradan dönüp ilerleyince sağda restore edilen bir abide ve daha ilerisinde de bir tepenin üstünde kale gibi büyük bir yapının kalıntıları var. Bu tepenin etrafını dolaştım. Tepenin her yerinde yerleşim izleri var. Fakat yıkılmış ve otların arasında kalmış.

Ayağımda terlik olduğu için tepenin dikenli bitkileri ayaklarımı çizdi ve birkaç yerinden kanattı. Bu yüzden tepeden Kurus'un mezarının yanındaki çıkışa geldiğimde, ayaklarım kanlı, karnım aç ve susuzdum.

Buradan bir kilometre yürüyerek köye geldim. Burada hediyelik eşya da satan bir köy bakkalı vardı. Hediyelik eşyalar, Pasargat'ta göremediklerimin küçük örnekleriydi. Özellikle dünyanın en eski insan hakları bildirisi sayılan Kurus Silindiri ve Kuş Adam heykelcikleri dikkatimi çekti ve birer tane aldım.

Hediyelik eşya dükkanında Pasargat eserlerinin minyatürleri

Ayrıca su ve bisküvi alarak açlığımı yatıştırıp Persepolis'e nasıl gideceğimi sordum. Köyün çıkışında taksiler var dedi.

Beş-altı yüz metre daha yürüyerek taksicilerin yanına vardım. Persepolis'e gideceğimi anlattım. Yollarda falan bırakmasın diye "Persepolis, Persepolis" diye tekrarladım. Persepolis özel olursa beş, dolmuş usulü olursa bir Humeyniydi. Ve bekle dercesine kendi havalara daldılar.

Ben neyi ve kimi bekleyeceğim? Pasargatta benden başka hiçbir kimse yoktu. Köylüler de Persepolis'e gitmeyeceğine göre, beklemenin anlamı yoktu. Öndeki taksici canın isterse dercesine duruyordu. Onun için arkadakine dört Humeyni vereyim dedim.

Kabul edip kapıyı açtı. Ben binince öndeki itiraz etti. Karşılıklı bağışmalardan sonra benim taksici gaza bastı. Öteki süratle bizim önümüze geçti. Beriki geri alarak onu tekrar geçti. O tekrar önümüzü kesince beriki şarampolden tarlalara dalarak ana yola çıktı.

Fakat beni Persepolis yerine Saadetşehr diye bir yerde başka taksicilere devretti. Bağırıp çağırmam fayda etmedi. İkinci bir taksi parası verdim.

PERSEPOLİS

Persepolis, önceleri nevrüz kutlamalarının yapıldığı bir alan olarak kullanılırken, MÖ 521 yılında Darius (Dara) tarafından burada bir şehir inşasına başlanmış ve bir süre sonra başkent Pasargat'tan yeni kurulan Persepolis kentine taşınmıştır.

Darius'tan sonra hükümdar olan I.Serhas ve I. Ardeşir de Persepolis'i saraylar, solonlar, hazine depoları, asker kışlaları, ahır ve konaklar gibi yeni yapılarla donatmıştır.

Nevruz kutlamalarının iki haftadan fazla sürdüğünü düşünüyorum. Bu süre içinde büyük kral'a bağlı, 22 ulusa ait krallar veya temsilcilerinin delegasyonu burada toplanıyor.

Persepolis

Şehrin önündeki ovada çadırlarını kurarak, şenlikleri izlerken, randevu alıp büyük kralı da ziyaret ederek, saygı ve bağlılıklarıyla, vergi ve hediyelerini de sunabiliyorlardı.

Krallar Kırallı da vergisini ödeyip bağlılığını sürdüren kavimlerin korunmasını, din ve kültürlerini özgürce yaşamalarını sağlıyordu.

Dönemin gökyüzü gözlemcileri (astrolojiciler) aslanın en tepeye çıkıp boğanın kaybolduğu (aslanın boğayı yediği) Nevruz gününü saptarlar ve o gün gelince, büyük kralın yönettiği yeni yıl şenlikleri başlıyordu.

Kutlamalarda eğlence ve dini törenlerin yanı sıra, yarışmalar ve savaş oyunları da yapılmaktadır. Kutlamaların amacı yeni yılın Pers halklarına bolluk bereket ve zaferler getirmesine; aile, doğruluk, temizlik, ışık ve aydınlık gibi kavramların korunmasına yardımcı olması içindi.

İran'da Taht-ı Cemşid adıyla da anılan Persepolis, Şiraz'ın 60 kilometre Kuzeydoğusunda, Rahmet Dağının eteğinde, önündeki büyük düzlüğe hakim vaziyette, 450x300 metre ebadındaki bir terasta kurulmuştur. İnşaâtı 150 yıl boyunca devam kent, 200 yılı aşan bir dönemde dünyanın en büyük imparatorluğunun başkenti olmuş, başka bir deyişle dünya Persepolis'ten yönetilmiştir denilebilir.

Fakat şunu da belirtmeliyim ki, aslında Persler genellikle tek bir başkentten yönetim biçimini benimsememişlerdir. Ve İran'ın tamamına hakim olan, tüm İran devletlerinde genellikle idari başkent Sus (Suşa) kenti olmuştur. Sus'u idari başkan yapan I.Darius, burada da büyük bir saray yaptırmıştır.

Tarihi MÖ 5000'lerden öteye uzanan ve dünyada üzerinde hala yerleşimin devam ettiği en eski on kentten birisi olan Sus (Susa veya Suşa) kenti, Elamların, Perslerin, Partların ve Sasanilerin idari başkentiydi. Sard'tan başlayan 2400 kilometrelik Kral Yolu da, Sus'ta son buluyordu. Sard'dan Sus'a 90 günde varılıyor ve yol üstünde 111 kervansaray bulunuyordu.

Yani Persepolis, Perslerin başkenti ve en gözde kentidir derken, burası bayram ve nevruz kutlamalarının ve kabullerin yapıldığı kralların yaz aylarında oturduğu bir başkenttir. Fakat Persepolis'in yanı sıra Sus idari başkent, Hemedan yazlık başkent Babil kültür başkenti ve Pasargat ordugahtır.

Persepolis'in altındaki orman piknik alanı

Persepolis'te taksicinin beni indirdiği park, büyük bir orman görünümündeydi. Burada insanlar piknik yapıyordu. Karşıdaki gür orman ağaçlarının bulunduğu yerin levhasında "Pardis Garden" yazıyordu. Kapısı kapalıydı. Bu iki orman alanının arasındaki yoldan dağa doğru ilerleyince Persepolis'e varılıyor.

Bu parkta dolaşırken, yanıma gelen bir taksici, Persepolis'i gezdikten sonra beni beş Humeyniye Şiraz'a götürmeyi teklif etti. Ben bir humeyniye dolmuş taksilerle gidebileceğimi söyleyince "Ben sana Nakş-ı Rüstem'i de göstereceğim" dedi.

Persepolis'e giriş merdivenleri

Adam Kaşgay Türklerindendi ve Türkçesi de iyi olduğu için kabul ettim. Şimdi Persepolis'i bir an evvel gezip gelmeli ve

akşam olmadan Nakş-ı Rüstem'i de görmeliyim düşüncesiyle, parkta daha fazla oyalanmadan, Persepolis'e yöneldim.

Bu parktan öteye araba gitmiyordu. İki tarafı orman olan yolda 500 metre kadar yürüyünce şehrin girişine geldim. Şehre giriş, simetrik olarak sağa ve sola doğru yükselen merdivenlerden 13 metre yükseklikteki terasa çıkılarak yapılıyordu.

Büyük taş bloklara oyularak yapılan merdiven basamakları 2400 sene sonra hala çok sağlam vaziyette işlevini yerine getiriyordu.

Her taş bloka beş basamak oyulmuş ve bu taş bloklar üst-üste konularak kırk basamak elde edilmiş. Basamak genişliği fazlaca ama yükseklik azdı. Merdiven genişliği ise 7 metreyi buluyordu. Basamakların böyle ayarlanmasının nedeni de, önemli ziyaretçiler geldiğinde merdivenleri atıyla çıkabilmesi içinmiş.

Merdivenlerden 13 metre yüksekliğe çıkılınca, Tüm milletler kapısına varmadan, teras gibi genişçe bir alan var. Persler zamanında burası avlu gibi olup burada trompetçiler duruyor ve gelen önemli ziyaretçileri, boru çalarak karşılar, saraya da duyuruyormuş.

Merdivenlerden şehrin kurulduğu terasa çıkınca karşınıza iki metre kadar genişlikte ama çok yüksek bir kapı geliyor. Bütün Milletler Kapısı denilen bu kapı, iki tarafındaki sakallı insan başlı iki boğanın üstünde 11 metreye kadar yükseliyor.

Milletler Kapısı

Kral I. Sehas (Xerkes) tarafından yaptırılan bu kapının yazıtında Serhas “Bu kapıyı ben yaptırđım ve altından bütün milletler geçiyor” demektedir. Kapı geçilince, Batıya gidilirse yüz sütunlu Saray da denilen ana saraya varılıyor.

Pers kralları, kral olduklarında kendilerine yeni bir saray yaptırıp orada oturuyormuş. Bu yüzden Persepolis saraylar kenti gibi.

Burada ilk sarayı Dara yaptıktan sonra onun yerine geçen Serhas, 100 sütunlu sarayı yaptırmış. 20 metre yükseklikteki sütunların üstünde 2 metre de başlık bulunmaktadır.

Büyük Sarayın ayakta kalan sütunları

Yaklaşık bir futbol sahası büyüklüğündeki (70x70 m.) saraya, iki boğa heykelinin arasındaki 11 metre yükseklikteki bir kapıdan giriliyor. Saray kullanımdayken buraya gelen ziyaretçileri kapıda görevli askerler, önce büyük salonun karşısındaki küçük salonda görüşme sırası gelene dek bekletilmiş.

Ülkelerin kralları veya onların temsilcileri sıra kendilerine gelince büyük krala hediyelerini sunuyorlar. Kurus zamanında vergi yerine hediye sunuluyordu. Ve yönetim altındaki halklar en güzel ürünlerini, hayvanlarını veya sanat eserlerini Kurus'a sunmazlarsa gözden düşeceklerini sanıyordu.

Kalıntılardan bir görüntü

Fakat Darius zamanında tüm satraplıklar için yıllık vergiler belirlendi ve herkes Nevruzda gelip vergisini sunuyordu. Yalnız Pers ve Medler vergiden muaftı. Onlar hediye getiriyordu. Kral ziyaretçilerini, hazine bakanı ve mahiyetindeki görevlilerle tahtına oturmuş vaziyette kabul ediyordu.

Taht-ı Cemşit kabartmalarında, kral tasvirleri birkaç şekilde olabilmektedir. Genellikle ya tahtında oturmakta, ya da yürümektedir. Ateş mihrabında dua ediş biçiminde de olabilir. Ejderhalarla mücadele ederken onları hançerleyip öldürürken de tasvir edilmektedir ki, burada ejderha kötülük tanrısı Ehrimen'in insanlara bela olarak gönderdiği varlıkları, Kral Tanrı Ahuramazda'nın yardımıyla yenmektedir.

Krallar Kralı, kendisine hediyelerini veya vergilerini sunan heyetin, önceden verilmiş dilekçelerini de yanıtlayarak, onlara ödülleri vererek gönderir.

Ama içerdeki heyet çıkınca, yeni bir heyet huzura kabul edilmeden, hediyeler sarayın güney kapısından çıkarılarak hazineye konulur.

Dışarı çıkan heyet geldiği yoldan geri çıkarken, ayrıntılı biçimde kayıtları yapılır. Şenlikler bitince de ülkelerine dönerler. Bu şekilde kayıt bilgilerini içeren 3500 kadar kil tablet, günümüze kadar gelebilmiştir.

Apadana Sarayı: Şehrin güney kapısı tarafında bulunan Apadana Sarayı, Persepolis'in ilk yapısı olup aynı zamanda en büyük ve en önemli yapısıdır. Sarayın kabul salonu 20 metre yüksekliğindeki 36 sütunla desteklenmiş olup bu sütunlardan 13 tanesi ayaktadır. Salon 10. 000 kişi alacak büyüklüktedir.

Sarayın yapımında, Pers ustalar kadar, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'dan getirilen ustaların da katkısı görülmektedir. Bu da Pers İmparatorluğunun, bunların bir sentezi olduğunu göstermektedir.

Sarayın sütunlarının Mısır'daki taş ocaklarından getirilen taş bloklar işlenerek elde edildiği söylenmektedir ki, yüzlerce ton taş blokların, o günün teknolojisiyle Mısır'dan buraya taşınabilmesi de Mısır Piramitleri kadar akıllara durgunluk verecek bir olaydır.

Duvarlarda yazı ve kabartmalar

Apadana Merdivenleri. Bu merdivenleri çıkarken veya inerken, yandaki duvarlara işlenen kabartmalar, bir bakıma Pers İmparatorluğunu ve Persepolis'te yaşamı en iyi biçimde anlatan belgeler durumundadır.

Asurların MÖ 1. Bin yılda geleneksel bir sanat haline getirdiği bu kabartma sanatını, Persler ve diğer milletler de, kendilerini anlatmak için çokça kullanmıştır.

Fakat Asur kabartmalarında kral halkına hükmeden, şiddet ve gücü temsil eden bir görünümde betimlenirken, Pers Kralları kendilerini, gücünü kötülöklere karşı kullanarak, halkını koruyan, iyilik eden, hayırsever kralar olarak tasvir ettirmiştir.

Krala vergi ve hediyelerini sunmaya gelen farklı milletler

Merdivenlerin bağılı olduğu duvarlarda bu taş kabartmalar günümüze dek sağlam olarak gelebilmiştir. Sanıyorum bunda da en önemli etken, zamanla çöl kumlarının Persepolis'i kapatarak gizlemesiyle gerçekleşmiştir.

Sonradan kazı çalışmaları başlayınca da bunlar sağlam biçimde ele geçirilmiştir. Yer yer Elamca, Babilce ve Persçe yazıların da bulunduğu duvarlarda, Nevruz kutlamaları ve bağılı kralların büyük kral tarafından kabulünü dini motiflerle anlatmaktadır.

İşte bu tasvirlerden de Persepolis'teki yaşam dahil, Perslere bağılı tüm halkların kıyafetleri, gelenekleri ve yaşam biçimleriyle ilgili bilgilere ulaşılabilir.

Bunlardan kuzeydeki panelde Persler ve Medler el ele temsil edilmiş ki, benim bundan anladığım, Perslerden sonra Medler de ikinci derecede kurucu unsur olarak kabul edilmektedir.

Yani Perslerin kurucusu Kurus, Med Kralı Astiyag'ın torunudur. Zaten kabartmalardaki sıralama her ülkenin geçmişi, önemi ve Perslere yakınlığı dikkate alınarak yapılmıştır. Örneğin Medler, Elamlılar, Babillilerle Asurlar diğerlerinden üstün tutularak kabartmalarda ön sıralarda gösterilmiştir.

8337 Değişik milletlerden insanlar

Merdivenlerin solunda 23 kabartma sahnesi, alttan üste doğru üç sıra halinde tasvir edilmiş. En üst sıradaki yedi tablo şu yedi ülkeyi temsil ediyor. Med, Sus, Harat, harauvati, Mısır,

Part, Asagarta. Her sahne veya tablonun arasında hayat ağacı kabartması var.

Orta sırada ise, Ermenistan, Babil, Kilikya, Saka, Gandara ve Suğuda ülkelerinin delegeleri kendi özel kıyafetleriyle gösteriliyor.

Büyük Darius

Alt sırada da, Suriye, Kapadokya, İyonya, Baktriya, Hindistan, Trakya, Zaranka, Libya ve Habeşistan elçileri var. Ayrıca yer yer saray muhafızlarının görüntüleri de var ki, törenleri bu muhafızlar yönetiyor ve sayıları 10 000'den az olmadığı sanılıyor.

Kışlık Saray (Tachara) Darius'un kendi özel ikameti için yaptırdığı 1160 metrekare büyüklükteki saray, Persepolis'teki en küçük saraydır. Ve yine pencereleri ovayı gören tek saraydır. Ahşap sütunları zamana dayanamayarak yok olmuştur.

Zaten Persepolis'teki yapıların geneli taş temelli, duvarları tuğla ve çatıları ahşaptı. Bu yüzden çatıların günümüze dek gelmesi olanaksızdı. Kışlık Saraydaki üç dilde yazılmış yazıtlarda Darius, zapt ettiği ülkeleri ve yaptığı işleri anlatmakta bu yüzden Ahuramazdayı övmektedir.

Persepolis Müzesi

Persepolis Müzesi: Sarayın Harem bölümü, üzerine çatı yapılarak müze haline getirilmiş olup kazılarda çıkan tarihi eserler burada sergileniyor. Oldukça zengin bir müze. İyi ve

dikkatli incelenirse, Persepolis'te yaşamı beyninizde canlandırabilirsiniz.

Kral Mezarlarının bulunduğu yamaç

Sarayları, Müzeyi ve merdivenleri inceleyip resimlerini çektikten sonra, yamaçtaki kral mezarlarına bakmak için o yana yönelince içinde su bulunan derin kuyular gördüm.

Sonradan öğrendim ki, bu platformun altında ganad denilen su kanalları varmış. Uzunluğu bir buçuk kilometreyi bulan kanallar, içinden bir insanın rahatça yürüyerek geçebileceği genişlikteymiş. Ve hala içinde su var

Ganata inen kuyu

Kuyudan yukarı Rahmet Dağının yamacında biraz tırmandıktan sonra Ahameniş Krallarının mezarlarına vardım. Burada biraz arayla üç kral mezarı vardı. Bunlar son Ahmeniş (Pers) kırılları II. Ardeşir, III. Ardeşir ve III. Darius'a aitti.

II. Ardeşir'in (Artaxerxes) Mezarının üstünde taş oyularak yapılmış bir tabloda Kral ve Ahuramazda resmedilmiş.

Mezarların bulunduğu yamaçtan Persepolis ve ovanın görüntüsü de çok güzeldi.

Roma döneminde Sicilya'da yaşayan Yunan tarihçi Diodor, Persepolis'i şöyle anlatmaktadır. "Persepolis, Pers Krallığının 'anakent'i idi. İskender onu, Asya'nın bütün kentleri

içinde en nefret edilen kent olarak Makedonyalılara anlattı ve saraylar dışında kalan, tüm kenti yağma için askerlerine bıraktı. Güneşin altındaki en zengin kenti ve özel evler, zamanın akışı içinde her türlü konforla donatılmıştı. İç kale hayranlığa değerdi ve üç katlı bir duvar çemberiyle çevrelenmişti... Taraçanın üzerinde, serpiştirilmiş bir şekilde, büyük bir lüksle donanmış olarak krallık konutları ve komutanların konutları ve değerli şeylerin korunması için uygun bir şekilde donatılmış olarak hazine dairesi bulunmaktaydı” diyor.

Ardešir'in mezarı

Plutarch ise İskender'in Persepolis'te ele geçirdiği hazineleri, 10.000 katır ve 5.000 deveyle taşıdığını yazıyor.

NAKŞ-I RÜSTEM

Nakş-ı Rüstem, Persepolis'e 10 Km mesafedeki, kral mezarlarının bulunduğu yeri. Persepolis'i gezip geri döndüğümde anlaşılmış olduğum taksici parkta beni bekliyordu. Hemen yola çıktık. Ovanın ortasında bir süre gittikten sonra anayola çıktık ve karşıya geçip biraz daha gidince Nakş-ı Rüstem'e vardık.

Nakş-ı Rüstem

Nakş-ı Rüstem bir tepeden çok, kaya bloku şeklinde bir dağdı. İnanişe göre bu kaya bloğunu oyarak bu hale getiren, İran'ın ulusal kahramanı Zaloğlu Rüstem olarak düşünüldüğü için, Nakş-ı Rüstem denilmiş. Bu kaya kütesine çok büyük bir haç veya artı işareti biçiminde oyulmuş dört kral mezarı görünüyordu.

Aslındaki buradaki mağaraların genişletilip derinleştirilerek, yüzü düzlenerek mezar haline getirildiği de düşünülmektedir. Bu mezarlardan ilki Serhas'a ait olup ikinci

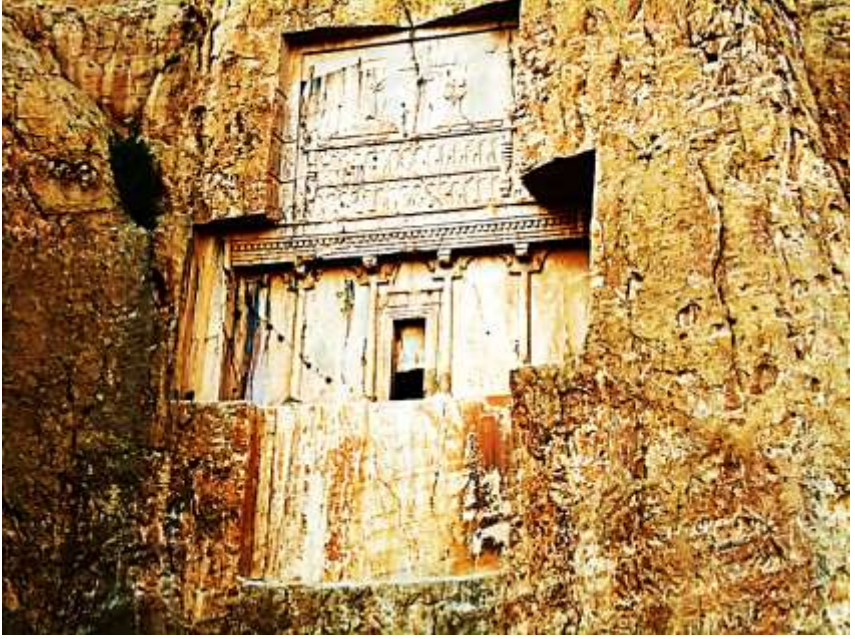
mezar Büyük Darius'a aittir. Ondan sonra da I. Ardeşir ve II. Darius'un mezarları var. Ayrıca bu mezarlardan başka, mezarların alt bölümlerinde Sasani Krallarıyla ilgili yedi tane de kaya kabartması bulunmaktadır.

Mezarın altındaki kabartmalar

Fotoğrafta küçük bir tepe gibi görünen dağ aslında bayağı yüksek ki, dikkat ederseniz dibinde insanlar çok küçük görünüyor. Bu yüzden mezarlar da oldukça yüksekte bulunuyor.

Darius'un mezarındaki kabartmalar incelendiğinde doğmakta olan Güneş Pers İmparatorluğu ve bağımsızlığı temsil ediyor.

Darius'un mezarı

Darius'un başının üstünde uçuşan melekler ve yanda kutsal ateşin yandığı bir ateşgede olup Darius'un tahtı iki sıra halinde 14 kişi tarafından taşınmaktadır ki, bunlar 14 ayrı milleti temsil etmektedir.

Etrafındaki yazılarda ise "Ahuramazda yeryüzünde nizamın bozulduğunu görünce onu bana havale etti, ben de yeryüzüne nizam verdim" diyerek yetkisini Tanrıdan aldığını belirtmekte ve Ahuramazda'ya övgülerle saygısını dile getiriliyor.

Bu kaya mezarların karşısında kare tabanlı, dikdörtgen prizma biçiminde, Kâbe gibi bir yapı daha var. Taksici bu binaya Zerdüşkün Kâbesi, dedi. Sonradan araştırdığımda, bu

binanın ateşgede veya Avesta kitaplarının korunduğu bir kütüphane gibi kullanıldığı bilgisine ulaştım.

Zerdüşťün Kâbesi

On iki metre yüksekliğindeki bu yapıyı, bir ateşgede olarak Büyük Darius'un yaptırdığına dair bilgiler de var. Binanın üzerindeki yazıtlarsa Ahamenişit krallarıyla ilgili bilgiler içeren kitabelermiş.

NAKŞİ RÜSTEM

Baktım Persepolis'teki saraylara
Tören alanlarındaki yontulara
Krallar tanrı kesilmiş insanlara
İhtişamın bini bir para.

Gördüm ki sonra da
Nakş-ı Rüstem'de o krallar
Hapsolmuşlar küçücük taş odalara!
Anlaşılan, dünya boş, dünya hava, civa!
Şan Şöhret para, her şey boşuna.

Mezarlardan birisinin yakından görünüşü

Hareminde birbirinden güzel kadınlarını
Şehirlerinde irem bağlarını
İpeklilerini has kumaşlarını
Onca para ve tonlarca altınlarını
Bırakıp gidiyorlar
Dünyayı terk ederken ruhları.
Varsa iyilik, merhamet
Ve adaletli yönetim geride bıraktıkları.

KISA PERS TARİHİ (MÖ 550-300)

İran tarihi, İslami Dönem ve İslamiyet öncesi dönem olarak başlıca iki ana bölüme ayrılmaktadır. İslamiyet Öncesi İran'ında başlıca altı devlet vardır. Bunlar sırasıyla Elamlar, Medler, Persler, Selevkoslar, Partlar ve Sasanilerdir.

Bu dönemin en önemli özelliğiye, tarihi İran halkının oluştuğu dönem olmasıdır ki, bu oluşumda en büyük pay da Perslere aittir. Çünkü Elam ve Medler tüm İran'a hakim değildi. Persler kadar merkezi bir güçleri de yoktu.

Persler farklı coğrafyalarda ırk, dil, din ve gelenekleri farklı milletleri tek bir çatı altında topladıktan sonra, bunların sentezinden Tarihi İran Halkını meydana getirdi. Pers veya Pars denilen bu halka Araplar, Arapçada P harfi olmadığından Fars dedikleri için, İran halkı Farslar veya Farisiler olarak tarihe geçmiştir.

Perslerden sonra İran'a hakim olan Partlar ve Özellikle de II. Pers Devleti denilen Sasaniler de İran'ın siyasi, sosyal ve kültürel yapılanmasında çok önemli katkılar sağlamıştır. Perslerle bunların arasına giren Helenistik Selevkoslar döneminin katkıları da çok büyüktür. Ama bunların hepsinin temeli, sebebi veya sonucu Perslerdir. Bu yüzden burada uzun uzun İslamiyet Öncesi İran Tarihi anlatımlarına girmeden, yalnızca Pers Tarihine kısaca değinip biraz da Büyük İskender ve Helenistik dönemden bahsedeceğim.

Önceki bölümlerde de değindiğim gibi, İran'da tarih çağları her ne kadar Elamlar dönemine dek uzansa da, Bu İran geneline yaygın bir durum değildi. Çünkü daha ikinci bin yılın ortalarına kadar İran'da birbirinden farklı çok sayıda kavim

dağınık vaziyette yaşıyordu. İşte bunlardan, ikinci bin yıl ortalarından itibaren İran'a gelmeye başlayan Aryan asıllı kavimler İran'a damgasını vurmuştur denilebilir.

İran coğrafyası doğal sınırlar bakımından bir bütünlük göstermesine rağmen, yeryüzü şekilleri, iklim ve yaşam koşulları açısından bir bütünlük göstermediğinden, burada siyasi birliğin kurulması ve tüm İran Yaylasının bir yönetim altında birleştirilmesi, birinci bin yılın ortalarına doğru (MÖ 700 veya 650'lerde) Med'ler tarafından gerçekleştirilebilmiştir.

Medlerden, Hemedan da bahsettiğim için tekrar üstünde durmak istemiyorum. Bilindiği gibi merkezi Ekbatan (Hemedan) olan Medlerin son büyük kralı Astiyag idi.

Astiyag, bir Pers Prensinden olan torunu Kurus tarafından tahttan indirildikten sonra, Kurus Pers Devletini kurdu ve kısa sürede büyük bir imparatorluk haline getirdi. Önce tüm İran'ı yönetimine aldıktan sonra Başkent Pasargat'a taşındı.

KURUS (MÖ 559-530)

Dünyada bu güne dek gelmiş geçmiş en büyük 10 hükümdar arasında sayılan Büyük Kiros, (Farsça Kuroş) veya Büyük Keyhüsrev olarak tanınan Kurus, MÖ 576 ya da 590'da doğmuştur. MÖ 559'da Medler'e bağlı, Pers Krallığında babası I.Kambiz'in yerine kral oldu. İmparatorluk öncesi küçük Pers Prensliği döneminde, Babası Kambiz'den önce bir Kurus daha olduğu için, kendisi II.Kurus olarak anılmaktadır.

Kurus

Kurus öncelikle iki ayrı Pers krallığını birleştirerek, küçük ve önemsiz bir krallık olan Pers Krallığını kısa sürede Anşan bölgesine hakim güçlü bir krallık haline getirdi. Sonra da MÖ 550 yılında Dedesi Astiyag'ı yenerek Medlere son verdi ve tüm Med topraklarını içine alan Pers İmparatorluğunu kurdu. Perslerin Ahameniş Hanedanından geldiği için, kurduğu İmparatorluğa Ahameniş veya Akamenit İmparatorluğu da denir.

Kurus bundan sonra ülke içindeki isyanları bastırıp doğuda da sınırlarını güven altına aldıktan sonra, Anadolu zerine yürüdü. M 546 yılında Lidya Kralı Krezüs' (Karun'u) de yenince Anadolu'nun tamamına sahip oldu. Kurus'un Krezüs ile yaptığı bu savaşla ilgili çok sayıda söylence vardır.

Kurus'un Pasargat Sarayının temeller

Örneğin bunlardan birisi, savaşı Kurus'un kazanmasında develerin etkili olduğu sylencesidir ki, buna göre Krezüs'n asıl gücünü oluşturan süvarilerin atları Kurus'un ordusundaki develerden rktğ için, Krezüs meydan savaşını kaybederek Sart kalesine çekilmiştir.

Fakat Sart öylesine sağlam, dik ve yüksek bir kaledir ki, bir yılda bile ele geçirilmesi olanaksızdır. Öyleyse Kurus bu

kaleyi 14 günde nasıl ele geçirmiştir? İşte bununla ilgili söylence de şöyledir.

Sart Kalesindeki nöbetçilerden birisi şapkasını surlardan aşağı düşürür. Aşağıda kaleyi gözetleyen Pers askerlerinden birisi bunu görür. Fakat aradan on dakika geçmeden askerin başında yine aynı şapkayı gören Pers askeri, bu olayı subaylarına anlatır. Onlar on dakikada kaleden aşağı inilip çıkılamayacağını, burada gizli bir geçit olması gerektiğini düşünerek, gizli geçidi bulmuşlar ve Sart'ı ele geçirmişlerdir.

Yine bir başka söylenceye göre Kurus, Krezüs'ü büyük bir odun yığınının üzerine çıkarıp yakmak isterken, Krezüs'ün bir şeyler söylenerek dizlerini dövdüğünü görünce, "Ne diyor bu adam, çözüp getirin" der. Krezüs "Ah Solon, ah Solon" diye dizlerini dövmektedir.

Kurus ne demek istediğini sorunca da Krezüs, Yunan bilgini Solon'u ülkesine davet ettiğinde yaşadıklarını anlatır. Krezüs dünyanın en zengin adamı (Karun) olarak, Solon'a saraylarını ve tüm zenginliğini gösterdikten sonra, "Ey Solon, bu dünyada gördüğün en mutlu insan kimdir" diye sorar. Ve tabii ki, dünyanın en zengin ve en güçlü kralı olarak Solon'un "Dünyanın en mutlu insanı sensin" demesini beklemektedir.

Fakat Solon, Atina'da fakir bir balıkçının çocuklarıyla mutlu yaşadığını ve yaşlandığında çocuklarının ona çok iyi baktığını, ölünce dostlarının hep onu hayırla andıklarını söyler.

Bu yanıtı bozulan Karun, "Peki ondan sonra gördüğün en mutlu insan kim" der. Solon yine Atina'da tanıdığı fakir bir çiftçiden söz etmeye başlayınca, "Peki benim için ne düşünüyorsun" der.

Solon “Senin sonunu daha görmedim” der. Sonunun böyle olacağını hiç düşünmeyen Krezüs, “Ah Solon, ah” diye dövünmektedir. Bu durum Kurus’un aklına “Acaba benim sonum ne olacak” sorusunu getirir. Krezüs’ü yakmaktan vazgeçerek danışman olarak yanına alır. Kurus Ege Denizine dek, İyon Şehir devletlerine de son vererek tüm Anadolu’nun fethini tamamladıktan sonra İran’a döner.

Kurus Doğuda, Orta Asya ve Hindistan’a kadar tüm ülkelere egemenliğini tanıttığı halde, Pers ülkelerini Kuzeyden kuşatan İskitlere karşı tam bir zafer kazanarak egemenliğini tanıtamamıştır. Çünkü İskitler mecbur kalmadıkça savaşıyor, Kurus saldırınca da ekin tarlalarını yakıp su kuyularını doldurarak geri çekiliyor, Kurus gidince de eski yaşama alanlarına geri dönüyorlardı.

Bu yüzden Kurus İskitlerle uğraşmaktan vazgeçerek Mezopotamya ve Suriye’ye yöneldi. MÖ 539 yılında Babil’e girdi. Burada yıllardır köle olarak tutulan Yahudilerin Kudüs’e dönmelerine izin verdi. Suriye ve Filistin’i de alarak tüm Ortadoğu ülkelerini Perslere bağladı.

Kurus’un bu sefer sırasında Babil’de bir silindire yazdırmış olduğu metin, dünyada ilk insan hakları bildirgesi olarak kabul edilmektedir. 1879’da Babil’deki Marduk Tapınağında bulunan Kurus Silindiri, silindir biçiminde küçük bir kil tablettir. Ama dünyada insan hakları açısından bilinen Magne Carta ve diğer örneklerinden çok daha eskidir.

Silindire çivi yazısıyla ve Akadça olarak Kurus’un kraliyet soyu, kazandığı savaşlar, herkesin din ve inançlarına saygılı olacağı, angaryayı yasakladığı ve Yahudileri özgür bıraktığına dair kanunları yazılıdır.

Kurus Silindiri

“Ben dünyanın kralı, büyük Kral, Güçlü Kral, Babil Kralı, Sümer ve Akad Kralı, dört köşenin kralı, Anşan Kralı Kambis’in oğlu büyük Kral, Anşan Kralı Teispes’in ebedi kraliyet soyundan gelen Kurus’um. Babil’e barışçı bir şekilde girerek kraliyet sarayına, mutluluklar ve zevkler ortamına yerleştim. Yüce efendimiz Marduk bana, Babil’i sevdiren yüce bir yürek bağışladı. Günlük işlerimde bu yüce yürek bana yol gösteriyor. Büyük ordum Babil’e kan dökmeden yürüdü. Kimsenin Sümer ve Akad halklarını korkutmasına izin vermedim. Babil’in ve tüm kutsal merkezlerin iyiliğini istedim. Babil’in yüce Tanrısı Marduk, Babil’lileri Kral Nabonide’nin kötü yönetiminden kurtarmak için beni çağırdı. Ben tanrıların istemediği ve halka yakışmayan angaryaya son verdim. Bezginliklerini ortadan kaldırdım, onları özgürlüklerine kavuşturdum. Büyük efendimiz Marduk, yaptıklarımдан hoşnut kaldı ve beni kutsadı” diyor silindirinde.

Kurus Silindirinde ayrıca, halka can, mal ve namus güvencesi verdiğini, herkesin dilinde ve dininde özgür olduğunu ve her türlü inanca saygılı olduğunu, ırk ayrımını ortadan kaldırdığını ve devletler arasındaki anlaşmazlıkların barış yoluyla çözümüne çalıştığını belirtiyor.

Kurus'un Silindiri, farklı ırk ve inançları yüzünden Babil'de esir tutulan Yahudilere özgürlüklerini vererek, insanların dil, din ve ırklarına saygı gösterilmesini savunduğu için, dünyanın ilk insan hakları bildirgesi olarak kabul edilmektedir.

Hayatı boyunca İskitler üzerinde kesin bir zafer kazanarak, onlar üzerinde kesin bir egemenlik oluşturamayan Kurus, son seferini bunu sağlamak için Kafkasya'daki bir İskit kavmi olan Massegetler üzerine yaptı. Önce Massaget Kraliçesi Tomris Hanıma evlenme teklif ettiyse de bunun bir tuzak olduğunu bilen Tomris bu teklifi ret etti.

Kurus büyük bir orduyla saldırınca, Tomris de artık kaçmakla bir sonuç alamayacağını anlayarak, uygun bir alanda Kurus'u beklemeye başladı. İki ordu karşılaşmadan önceki gece Kurus, ara bölgede güzel kadınlar ve içkilerle donatılmış tuzak bir çadır kurdurur. Tomris'in oğlu bu tuzağa düşmüş ve öldürülmüştür.

Bu durum Tomris'in öfkesini iyice yükseltmiş ve bazı tarihçilere göre Tomris: "Senin kafatasından şarap içeceğim" bazılarına göreyse, "Seni kana doyuracağım" demiştir. Nitekim ertesi gün yapılan savaşı Massaget Kraliçesi Tomris kazanmış ve Kurus'un kesik başını bir kan tulumunun içine atarak "Şimdi kana doy" demiş.

İşte Ahameniş İmparatorluğu Şahı, Anşan Kralı, Medya Kralı, Babil Kralı, Sümer ve Akatların Kralı ve Dünyanın dört köşesinin kralı unvanlarına sahip olan Kurus'un hayatı kısaca böyle.

Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük hükümdarlarından birisi olarak kabul edilen Kurus'un, Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn olduğunu ileri sürenler de vardır. Ama tarihçilerin büyük bir çoğunluğu Zülkarneyn olarak Büyük İskender'i kabul etmektedir.

Kurus'u İskender ile karşılaştırmak gerekirse, ilk bakışta İskender'in on yılda aldığı toprak, Kurus'un otuz yıllık hükümdarlığında aldığı topraklardan biraz daha fazla görünse de, İskender'in elde ettiği toprakların neredeyse %95'i Perslere aitti. Yani Persleri yenince bir anda çok büyük toprakların sahibi oldu. Kurus ise yeni bir devlet kurmuş olup Med, Babil ve Lidya gibi üç büyük devleti ortadan kaldırmıştı.

DARIUS (MÖ 522-486)

Kurus'tan sonra Perslerin Büyük Kralı olan II.Kambiz, MÖ 530-522 yılları arasında sekiz yıllık saltanatında Mısır'ı alarak, Sınırları Libya ve Habeşistan içlerine dek götürdü. Tüm Ortadoğu ülkeleri Pers İmparatorluğuna katıldı.

Darius'un temsili resmi

II.Kambiz'den sonra hükümdar olan I.Darius (Dara) ise Perslerin Kurus'tan sonra gelen en büyük hükümdarıdır. İmparatorluk Asya ve Afrika'da ulaşabileceği son sınırlara dek ulaştığından Darius, Avrupa'ya yönelerek Trakya'yı alıp sınırları Tuna Nehrine dek genişletti.

Fakat Darius fetihler yapmaktan çok, bu büyük imparatorluğun bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamak için,

bayındırlık işleri, ticaret ve sanatın gelişmesi, devletin yönetim kuralları ve kurumsallaşmasıyla uğraştı.

Askeri anlamda birliğin korunması için pek çok isyanı bastırmış ve genellikle İskitlerle uğraşmış, ama İskitleri kesin bir yenilgiye uğratamamıştır. Çünkü İskitler göçebe olduğu için, Darius'un istediği gibi bir meydan savaşına asla yanaşmamaktadır.

Trakya'daki fetihlerle Darius zamanında Pers İmparatorluğunun sınırları Balkanlardan Hindistan'a, Orta Asya'dan Akdeniz'e, Seyhun Nehrinden Hint Okyanusuna, Afrika'da Habeşistan ve Libya'ya içlerine kadar uzanarak, tarihin o güne dek gördüğü en büyük imparatorluk haline geldi.

İşte İran'ın dünya kültür uygarlığına yaptığı en büyük hizmet de budur. Yani Mısır, Mezopotamya ve Anadolu gibi üç büyük uygarlığı bir çatı altında toplayarak, bunların karışıp kaynaşmasından, daha ileri bir uygarlığın doğmasına yol açmıştır. Yaratılan barış ortamında ticaret gelişmiş halkın refah düzeyi yükselmiştir.

Darius'un en önemli bayındırlık hizmetlerinden birisi de Persepolis şehrini kurmasıdır. O Apadana Sarayını yaptırarak, bu sarayın etrafında Persepolis kentini kurup başkenti Persepolis'e taşıdı.

Persepolis

Sus kenti de Perslerin idari başkentiydi. Buralar genelde şimdiki Şiraz çevresinde bulunuyor ki, Şiraz bugünkü Pars (Pers) Eyaletinin de merkezidir.

Darius tahta çıktığında çok sayıda ayaklanmayla karşılaşınca bu durumu, İran'ın pek çok halkalardan oluşmasına bağlayarak, İran'da ulusal bir birlik yaratma ve Pers hakimiyetini güçlendirme çabasına girişti. Bu amaçla Medler, Elamlar ve diğer Asyalı kavimler arasında Pers dili ve Zerdüştlüğü yayarak, İmparatorluğa temel olacak bir halk yaratmaya çalıştı. Sanırım bu günkü İran'ın Fars halkının oluşumunda Darius'un bu çabaları çok önemli olmuştur.

Darius'un en önemli hizmetlerinden birisi de Hindistan'dan Basra Körfezine, buradan Kızıl Deniz ve

Akdeniz'e uzanan ticaret yollarına büyük bir önem vererek, ticareti canlandırmasıdır. Bu yol boyunca düzenli aralıklarla yaptırdığı karakol ve konaklama olanaklarıyla tüccarların rahat ve güvenli ticaret yapması sağlanmıştır.

Satraplıkları birbirine ve merkeze bağlayan posta yolları yaptırmış ve yolların güvenliği için jandarma teşkilatı kurulmuştur. Bu yolları ana ticaret yollarına ve Kral yoluna bağlamıştır. Tarihte ilk kez düzenli posta teşkilatını da Persler kurmuştur.

Satrapların güçlenmesini ve isyana kalkışmasını engellemek için ülkedeki satraplık sayısını artırmış ve Satrapların (valilerin) hareket ve halk üzerindeki etkilerini kontrol amacıyla Şah Gözü ve Şah Kulağı adı verilen görevler oluşturulmuş ve bu görevliler aracılığıyla, ülkede olup biten her şey, haber alınarak zamanında müdahale olanağı doğmuştur.

Aslında Perslerin satraplık yönetiminde isyan etmek olanaksız gibidir. Çünkü her satraplıkta (eyalet veya bölgede) merkezden atanmış ve merkezden emir alan üç yüksek görevli yönetici vardır. Bunlar Satrap (vali gibi), Katip ve Komutandır ki, hiç birisi ötekine bağlı değildir, emir veremez. Üçü de doğrudan merkeze bağlıdır. Bu yüzden bir isyan için, üçünün de merkeze karşı birleşmesi gerekir.

Darius'tan sonraki Pers krallarının, hazır kurulu bir düzen içinde ülkeyi rahat ve huzur içinde yönettiği düşünülebilir. Çünkü dünyada bırakın Pers İmparatorluğuna rakip olmayı, rahatsız edebilecek bir devlet bile yoktu.

Avrupa, Çin ve Hindistan'da feodal yapılanmalar olup merkezi bir birlik yoktu. Macaristan'dan Mançurya'ya kadar uzanan bozkırların hakimi olan İskit, Hun gibi Türk kökenli kavimler de göçebe boylar halinde olup bir devlet halinde örgütlenememişti.

Yunanistan şehir devletleri halinde dağınık, Roma ise henüz oluşumunu tamamlayamamış, Makedonya krallığı da daha çok küçük bir krallıktı. Çünkü eski dünyanın tüm devletleri Sümer, Asur, Babil, Akat, Hitit, Frig, Lidya, Urartu, Med, Mısır hepsi de Ortadoğu'daydı ve şu anda hepsi de Pers İmparatorluğunun birer parçasıydı.

Yani Perslere tehdit dışarıdan değil, içten ve isyanlar biçiminde gelebilirdi. Bu yüzden sonraki hükümdarlar daha çok isyanları bastırma ve tahtı koruma mücadelesi yapmıştır. Bunlar için diğer bir mücadele alanı da Yunanlılar olmuştur.

PERS YUNAN İLİŞKİLERİ

Dışarıda bir tehdit oluşturmaya da Perslerin, Yunan şehirlerini de Pers topraklarına katma arzusu, Yunan şehir devletlerinin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Persler uzun süren bu savaşlarda tam bir başarı elde edemedikleri gibi, Yunan şehir devletlerinin şehirlerini korumada gösterdikleri başarılar, bir yandan Pers yönetimini zayıflatırken, bir yandan da başka ülkeleri de isyan konusunda cesaretlendirdi.

Kapadokya, İyonya, Kıbrıs ve Mısır'da çıkan isyanlar büyük güçlüklerle bastırılabilirdi. İsyanların bastırılmasında uygulanan yakma ve yıkma gibi sert önlemler, bu ülkelerin Perslere olan güven ve bağımlılığını zedeledi. Başka ülkelerde de yumuşak ve özgür Pers yönetiminin sertleştiğine dair düşünceler oluştu.

Aslında Pers imparatorluğu hakkında yazılanlara ve elde mevcut verilere baktığım zaman, iki önemli özellik öne çıkıyor. Birincisi, yönetim bölgelerinin başında Pers bir vali (Satrap) bulunsa da, herkesin kendi yerel yöneticileri tarafından yönetildiği, özerk ve hatta özgür sayılabilecek gevşek bir merkezi yönetim olduğu görülüyor. İkinci temel özellikse, ödenebilir miktarlarda, ama mutlaka ödenmesi gereken düşük vergiler.

Yani halkları rahatsız edecek her hangi bir yönetim baskısı veya kültürel baskı söz konusu değildir. Hatta Siegfried Lauffer'e göre bir bölgenin halkı Pers üst egemenliğini vergi veya haraç vererek tanımasa bile, bölge de zorlu, uğraştırarak cinstense ve önemli bir bölge değilse, kendi haline bırakılmaktadır.

Ama bu hoşgörölü gevşek yönetim, zamanla despotlaşır sertleşmeye başladı. Örneğin Pers- Yunan ilişkilerinde Milet'in, Atina'nın ve başka bazı şehirlerin yakılıp yıkılması, Yunan şehirlerini birlikte savunmaya yöneltti. III.Ardeşir'in Mısır isyanını bastırırken Apis Öküzünü öldürölmesi, tapınakları yağmalatıp Ptah Tapınağına eşek bağlatması, şehir surlarını yıktırıp halkın ileri gelenlerini boğazlatması, Pers yönetimine karşı kin ve nefreti yükseltmiştir.

Yukarıda da değindiğim gibi aslında dünyada Pers İmparatorluğunu yıkabilecek bir güç yoktu. Onu yıkabilecek büyüklükteki ölkeler onun yönetimindeydi. Yani Perslerin yıkılması devletin güçten düşmesi ve yönetimindeki ölkelerin isyan etmesine bağlıydı.

Sonuçta isyanlar ve taht kavgalarıyla devlet itibar kaybedip zayıflarken, Yunan şehirlerinde de Helen Birliğı fikri gelişmeye başlamıştı. Nitekim Sokrat, kuzeyde güçlü bir krallık kuran Makedonya Kralı II.Filip'e bir mektup yazarak Yunan Birliğini sağlayarak, Perslerle savaşıması gerektiğini belirtir. Bundan sonra Yunan birliğı ve İyonya'nın Pers esaretinden kurtarılması fikri II. Filip'te bir tutkuya dönüşerek oğlu İskender'e de geçer.

Büyük İskender'in babasından devraldığı üç aşamalı bir fetih planı vardı. Birincisi Korint Birliğindeki hegoman konumunu kullanarak Yunan Şehir Devletlerine üstünlüğünü kabul ettirmek. İkincisi Trakyalılarla İlliryalılar üstündeki egemenliğini kesinleştirerek, Makedon egemenlik bölgesini genişletmek ve sağlamlaştırmak. Üçüncüsü Batı Anadolu'daki Doğu Yunanlıları Pers egemenliğinden kurtarmaktır.

İlk ikisini, hükümdarlığının ilk iki yılında gerçekleştirmiş, şimdi de üçüncü amacını gerçekleştirmek için Pers seferine çıkacak, ama maddi sıkıntı son safhadaydı. Çünkü İskender tahta çıktığı zaman devlet kasasında sadece 60 Talanton (bir talanton yaklaşık 27 kilo altın) nakit para ve 500 talontan borçla karşılaşmıştı.

Bu yetmezmiş gibi Pers Seferinin hazırlıkları ve silahlanma için 800 Talanton daha borçlanıyor. Ve sefere çıkarken yanlarında sadece 70 Talanton vardır. Bu yüzden bazı tarihçiler geride büyük ölçüde borç da bırakan İskender'in Pers Seferinden fetih kadar ganimet de beklediğini ileri sürmektedir. Fakat bu görüş seferin başında düşünülse bile sonrası için geçerli değildir.

Çünkü Büyük İskender MÖ 334 yılında Biga (Granikos) Irmağı kıyısında yapılan ilk Pers Savaşını kazanınca, Pers yönetimindeki Lidya, İyonya, Karya, Likya, Pamfilya, Pisidya, Frigya ve Kilikya gibi Anadolu satraplıklarını eline geçirerek, aslında maddi ve manevi tüm hedeflerine ulaşmıştı. Fakat artık İskender hedef büyüttmüş ve tüm Pers Ülkelerini istiyordu. Bu yüzden kış aylarında da Anadolu fetihlerini sürdürdü.

Gordiyon'daki meşhur kördüğümü çözdükten (kılıcıyla kestikten) sonra, MÖ 333 yılı baharında Gordiyon'dan doğuya, Ankara ve Kapadokya tarafına yöneldi. Hiçbir direnişle karşılaşmadan Kayseri ve Niğde üzerinden sonbaharda Çukurovaya indi. Persler Toroslardaki bu geçitlerde İskender'i engellemek yerine bir meydan muharebesini tercih etti.

İskender, Büyük Pers Kralı III. Darius ile bugünkü İskenderun yakınlarında Payas Deliçay kıyısında 5 Kasım 333 yılında karşılaştı. Pers ordusu Makedonların iki katından fazla

olmasına ve savaşta İşkender ters bir pozisyonda yakalanmasına rağmen, savaş yönetimindeki dehası ve doğrudan Darius üzerine saldırıya geçmesi yüzünden, Darius korkuya kapılıp kaçınca ordusu da dağıldı.

İşsos Savaşından sonra elde edilen ganimetlerden başka, Darius'un ana ordugahı şam da Parmanion tarafından ele geçirilince burada çok büyük bir hazine ile karşılaşıldı. Sadece madeni paraların değeri 2.600 Talantondur.

Ayrıca Tir (Tyros) kuşatması sırasında Darius'tan yeni bir barış teklifi geliyor. Darius barış teklifinde, Fırat'ın batısında kalan tüm topraklarını İşkender'e bırakmayı, kızını İşkender'e vermeyi ve İşkender'i kendisiyle eşdeğer bir büyük Kral olarak tanıyacağını yazıyor, ayrıca ailesinin serbest bırakılması için de, 10 000 Talanton fideye ödemeyi teklif ediyordu.

İşkender bu öneriyi generalleriyle görüşürken, kendisinden sonra ikinci adam konumundaki Parmanion: daha bir yıl öncesine dek, Makedonların rüyasında bile göremeyeceği bu teklif karşısında "Ben İşkender olsaydım kabul ederdim" deyince, İşkender: "Parmanion olsam ben de kabul ederdim. Ama ben İşkender olduğum için kabul edemem" demiştir.

Yani amaç toprak ve hâkimiyetse, Makedonya'nın 20 katından daha büyük bir alana sahip olunmuş, Para ise nakit ele geçen büyük miktarların haricinde ele geçirilen ülkelerin vergi gelirleri de, sürekli akacak büyük gelir kaynaklarıdır. Unvansa Büyük Kral olarak tanınacaktır. Bu da göstermektedir ki, İşkender'in asıl hedefi, fetih ve yağma değildir.

İşsos savaşından sonra İşkender III.Darius'un peşine düşmek yerine Suriye, Filistin ve Lübnan'ı alarak MÖ 332

yılında Mısır'a girdi. Böylece Pers donanmasının Pers ordusu ve ülkesiyle hiçbir bağlantısı kalmadı. Akdeniz ve ege güvenlik altına alınmış oldu.

Aslında savaşın başında Persler hem karada ve hem de denizlerde çok güçlüydü. İskender kara savaşlarını tercih etti ve kıyıları alarak Mısır'a kadar gitti. Mısır'da hiçbir direnişle karşılaşmadan, kurtarıcı Tanrı Amon Ra olarak karşılandı. O da Apis Öküzüne kurbanlar keserek Mısır tanrılarına saygısını gösterdi.

MÖ 331 yılında Kuzeye yönelerek Mısırdan ayrıldı. Hedefi Mezopotamya idi. III.Darius da kendisi için en uygun savaş alanı olarak, dört tanrı kenti ve bereket tanrıçası İştar'ın tapınağına ev sahipliği yapan Erbil'i seçmiş, hatta savaş alanını düzletmiş, İskender'i bekliyordu.

Fakat MÖ 20 Eylül 331 yılında meydana gelen bir Ay tutulması moralleri bozdu. Çünkü Keldani Kahinlerine göre, Güneş veya Ay tutulmasında, Jüpiter tamamen kaybolursa, bir imparatorluğun sonu gelmiş demektir.

MÖ 1 Ekim 331 günü yapılan Savaşta III.Darius'un 250.000 kişilik büyük ordusuna ilaveten 3500 savaş arabası ve 15 tanede savaş fili vardır. İskender'in ordusu ise 47.000 kadardır. Fakat İskender süvarileriyle merkezi yarararak direkt III.Darius'un üzerine yürüyünce, Darius kaçmış ve ordusu 120.000 kayıp vererek dağılmıştır. İskender'in asker kaybı ise 4000 civarındadır.

Bu savaştan sonra İskender Asya Kralı ilan edilir ve Pers İmparatorluğunun ova şehirlerini ele geçirmek üzere Güneye ilerleyerek Babil'e gelir. Babil'de hiçbir direnişle karşılaşmadan

bir kurtarıcı olarak karşılanmış ve o da Babil'in baş tanrısı Marduk'a kurbanlar adamıştır. Saray ve hazineye el koyduktan sonra Babil'in yönetimini Pers Satrap Mazaeus'a bırakarak Sus'a hareket etmiştir.

B. İskender'in Babil'e girişı (Charles Le Brun 1673)

Bu şekilde Babil, Sus, Persepolis, Pasargat ve Hemedan gibi Pers başkentleri ele geçirildikten sonra Pers imparatorluğunun sona erdiği ilan edilmiştir. Bu başkentlerde 1000 tondan fazla altın ele geçirilmiş, bunların piyasaya sürülmesiyle, ekonomide büyük bir canlanma dönemine girilmiştir.

Askere de büyük miktarda altın dağıtan İskender, genellikle savaş ganimetlerini askerlere bırakmış olup kendisi sadece III. Darius'un altın çekmecesini almış ve bunun içine de Homeros'un İlyada adlı kitabını koyarak, her zaman başucunda taşımıştır.

BÜYÜK İSKENDER

Bu güne dek dünyadan büyük lakaplı pek çok tarihi şahsiyet gelip geçmiştir. Büyüklerin en büyüğü hangisidir dersiniz, sizi bilmem ama bana göre büyüklerin en büyüğü, Büyük İskender'dir.

Büyük İskender, dünyayı değiştirip ona yeni bir düzen vermek gibi bir ölümlünün kolayca edemeyeceği büyüklükte hedefler ortaya koyan ve kısa ömrüne rağmen bu alanda çok büyük başarılarla imza atan bir insandır.

Büyük İskender (Resim alıntısıdır)

Hedefleri, ihtirasları, sevgisi öfkesiyle her alanda en büyüğü hatta sınırsızlığı zorlayan bir adamdır.

Çünkü Büyük İskender'in, iyi veya kötü, doğru veya yanlış bütün insanlarda görülen ortak özelliklerin tümünü, en üst düzeyde ortaya koyan, her alanın birincisi veya en büyüğü diyebileceğimiz bir kişilik yapısına sahip olduğunu görüyoruz.

Plutarch da İskender'i, "Savaşçılık ve insan sevgisi, yufka yüreklilik ve cesaret, cömertlik ve tutumluluk, öfke ve barışçılık, ateşlilik ve temkinlilik" gibi bir birine zıt özelliklerin bir sentezi olarak tanıtmaktadır.

Tarihçiler Büyük İskender'in bu kişilik özelliklerinden zekasını, azim, irade ve çalışkanlığı ile yönetim yeteneklerini babasından, duygusal yönlerini ise annesinden aldığını söylenmektedir.

Annesi Epiros Kralı Neoptolemus'un kızı Olympias, çok güçlü hisleri ve her alanda aşırılığa varan duyguları, tutkuları nedeniyle, sağı solu belli olmayan, kin, nefret ve intikam duygularıyla ürkütücü, çok gururlu ve aşırı dindar bir kadın olup İskender'in annesine bağlılığı ölünceye dek devam etmiştir.

İskender'in uzak ülkeleri keşfetmek, gezmek, görmek gibi tutkuları, özlemleri, aşkları, maceraperestliği ile kehanet ve tanrılarla ilişkiler gibi pek çok alandaki akıl dışı karakter özelliklerini annesinden aldığı düşünülmektedir.

İskender; annesi ve babasından getirdiği bu özellikleri, çok daha ileri götürerek, babasından aldığı zekâyı dehayaya, çalışkanlık ve mücadele azmini, annesinden getirdiği, tutku ve

ihtirasa dönüştürerek, her alanda en büyük olmanın peşinden gitmiştir.

Alanın büyüklüğü, dünyanın en yüksek dağları ve en geçilmez çölleri gibi büyük engellerin zorluğu ve zamanın kısalığı dikkate alındığında, İskender'in yaptıkları tam anlamıyla, imkânsızın başarılmasıdır.

Büyük İskender'in büyüklüğü bütün tarihçiler tarafından kabul edilmekteyse de, genelde büyüklüğü askeri başarılarında aranmaktadır. Oysa İskender'i asıl büyük yapan, Asya Seferinin ganimet amaçlı askeri fetihlerden çok, bir bilim ve kültür seferi, bir coğrafi keşifler seferi olmasıdır ki; bu da bu seferi dünya tarihinde tek ve benzersiz bir sefer konumuna getirmektedir.

Çünkü İskender'in coğrafi keşifler konusundaki arzusu sadece askeri ve politik amaçlara dayalı olmayıp öncelikle merak ve öğrenme hırısından kaynaklanıyordu. Bana göre İskender dünyanın ilk ve en büyük kâşifiydi.

Dünyanın sonunu bulmak, Nil'in kaynağına ulaşmak, Hindikuş Dağlarını aşip arkasına bakmak gibi, o günkü koşullarda olanaksız hayaller peşindeydi. Fakat bu duygular onda bir tutkuya dönüştüğünden; gezmek, görmek, öğrenmek için her türlü zorluk ve riski göze alıyordu.

İskender, Elburz sıradağlarını aşarak Hirkanya (Hazar) Denzinin kıyısına gelince, bunun Pontus Denzinden (Karadeniz'den) daha küçük olmadığını düşünmüş ve buranın okyanusun bir koyu olup olmadığını, başka denizlerle bağlantısının araştırılmasını istemiştir.

İskender, Hindistan dönüşü kıyıları keşfederek dönmekle görevlendirdiği Nearch'ın raporlarını da değerlendirdikten sonra Arabistan'ın keşfi için Babil'de büyük bir donanma oluşturdu. Bu amaçla Babil'de 1000 gemi kapasiteli büyük bir liman inşa edildi. Ve Yunan Mikkalos 500 Talanton para ile Fenike'ye gemici bulmaya gönderildi.

Üstelik İskender keşiflerini barışçı bir anlayışla yürütmüştür. Oysa Amerika'da keşiflerde bulunan ve kaşif sayılan Korteş ve Pizzaro'nun keşifleri bile İskender'in savaşıla birlikte yürüttüğü keşiflerden çok daha kanlı olmuştur diyebiliriz.

Kaldı ki bunlar oralara savaşıa değil keşfe gittikleri halde, buraların servetini zorla alıp halkını köleleştirirken, İskender bunlardan 1700 sene önce, tüm insanlığı ortak kültürel özelliklerinden hareketle, Makedon-Pers tarzında bir kültürde birleştirmeyi amaçlamıştır.

İskender kaşif ve bilim adamları arasında öyle bir görev dağılımı yapmıştır ki, sanki onları bir otomasyona bağlamıştır. Yeni gelinen bir ülkede bilim adamları bir yandan bir bitkiyi, bir hayvanı incelerken kâşifler de doğayı ve daha öteleri keşfe çıkar. İskender bir yandan savaş veya yol planları yapar, bir yandan da, orduda duruma uygun düzenlemeler yaparken, öte yandan bilim adamları ve kâşiflerin raporlarını okuyarak onları yeni hedeflere yöneltir.

Akşam yemeklerinde elçileri kabul eder, müzik ve temsiller düzenler, masasındaki Yunan filozofları, Pers soyluları ve Hintli Brahmanlarla sohbet eder, boş kaldıkça Homeros okurdu. Çünkü İskender'in özel mahiyetinde, kendisini koruyan ve hizmet edenlerden çok, filozof, şair,

yazar, tarihçi, resim, müzik ve tiyatro sanatçılarından oluşan bir grup vardı.

Savaş anındaki acımasız ve saldırgan haline rağmen savaş sonrası insaf ve merhametiyle tanınmaktadır. İssos ve Gavgamela'da iki kez yendiği Pers İmparatoru III.Darius'un ölüsüyle karşılaştığında, hemen pelerini çıkararak, onun üstüne örtmüş, cenazeyi annesine teslim etmiş ve törenle Persepolis'teki kralların yanına gömülmesini sağlamıştır.

Tanrılara saygıda da kusursuzdur. Fethettiği ülkelerin Tanrılarına, örf, adet ve yaşam tarzlarına özenle saygı gösterdiği gibi, askeri ve mali konular dışında, bu ülkelerin yönetimini de yerlilere bırakıyordu. Yunan Tanrıları kadar gittiği ülkelerin tanrılarına da saygı gösteriyor ve kurbanlar sunuyordu.

Çünkü kendisinin de Tanrısal vasıflar taşıdığına inanıyor ve kendini Herkül'ün yerine koyuyordu. Belki de bu yüzden dünyada yapamayacağı hiçbir şey olmadığına inanacak kadar çok güçlü bir özgüveni vardı. Ve sanıyorum bu düşünceleri hem Yunanistan'daki Delphi Kehanet ocağındaki kahinler ve hem de Mısır'da Ammon Kehanet ocağındaki kahinler tarafından desteklenmiş olmalı.

İskender'in hiçbir zaman için, bir yerde durup düşünüp uzun boylu planlar yapacak kadar zamanı olmasa da, o yinede bu alanda en büyük hesap-kitap ve organizasyon otoritelerinin başında gelmektedir. İskender için bunları durup düşünmeye gerek yoktur. O bir yandan yol alırken, aynı anda planlarını ve organizasyonunu da yapar.

Bu yüzden, ‘Hızlı yaşayıp genç ölmek’ tabiri de, sanırım en çok İskender’e yakışmaktadır. Çünkü on yılda yaya olarak zor gidilip gelinebilecek bir yolu, üstelik savaşlar yaparak ve büyük ordularla geçmiş, ele geçirilen yerlerin örgütlenmesi ve planlanması, ordunun yeniden yapılanmasını anında yapmıştır.

Ayrıca yeni şehirlerin ve tapınakların inşası, sulama kanallarının yapımı, savaşta yerle bir edilen şehirlerin yeniden inşası, denizlerin ve karaların, buralardaki bitki ve canlıların keşfi için çoğu zaman oturup düşünecek zamanı olmamıştır. Bu yüzden hızlı karar verme ve hemen uygulamaya koyarak işleri süratle sonuçlandırmak da en önemli özelliklerindendir.

İskender adına şehir kurup anıt mezar yaptırdığı atı Bukefalos'un üstünde savaşırken

Savaşçılığı ve cesaretini, 35.000 kişilik ordusuyla, istediği anda bir milyonluk bir ordu çıkarabilecek olan Perslere saldırmada görmek olanaklıdır. Asya seferine çıkmadan bu durum kendisine hatırlatıldığında, “Perslerin büyük orduları varsa, benim de deham var” demiştir. Ve gerçekten de dehası, cesareti ve yönetimiyle yenilmez orduları yenmiş, geçilmez ölüm çöllerinden geçmiş ve aşılmaz dağları aşmıştır.

Fakat düşlediği İmparatorluk sınırlarına ulaşamadığı gibi, ele geçirdiği ülkelerde de tam bir organizasyon kuramadan ölmüş ve ardılları da, zaten İskender’in sağlığında bile bu amaç ve anlayışlarına karşı olduklarından, özellikle kavimlerin birlikteliği, ortak bir kültür etrafında bir araya getirilmesi gibi şeyler onları ilgilendirmemiştir. Onların önceliği bölgelerin zorla Helenleştirilmesi ve kentlerin askeri kontrol, dayatma ve güç odaklı kullanılmasıdır.

Tarihçiler; İskender’in planlarından hemen vazgeçilmiş olmasını, o güne dek yapılan işlerin İskender sayesinde yapıldığını, o olmasa bunların yapılamayacağını gösterdiğini belirtmektedir

Fakat her şeye rağmen, gerek İskender’in başlattığı gönüllü birliktelik temelleri, gerekse ardıllarının dayatmaları sonucunda kültürlerarası etkileşimle Helenistik Kültür ortaya çıkmıştır.

Şimdi bu noktada durup konumuz İran iken, nereden çıktı bu İskender’in kişilik özellikleri de diyebilirsiniz. Fakat şu ana dek verdiğim İran Tarihinin yaklaşık 200 yıllık bir dönemi İskender ve sonrası ortaya çıkan Helenistik krallar yönetiminde geçmiş ve Helenistik Kültür, İran’ın kültürel ve sosyal yapısında köklü değişikliklere neden olmuştur.

HELENİSTİK KÜLTÜRÜN OLUŞUMU

Büyük İskender'in Asya Seferinin bir fetih ve ganimet seferi olmaktan çok, bunun bir keşif ve kültür seferi olduğunu önceki yazılarımda da belirtmiştim. Çünkü seferin daha en başında İskender yola çıkarken yanında 35.000 askere karşılık, asker olmayan esnaf, tüccar, sanatçı ve bilim adamı gibi sivillerin miktarının askerlerden daha fazla -yaklaşık 40.000- olduğu ileri sürülmektedir.

Bu durum da göstermektedir ki, İskender buraları geçici sahiplenip vergisini almaktan öte, kalıcı amaçlar taşımakta ve yeni bir dünya düzenini hedeflemektedir. Fakat bunu kendisinden başka kimse bilmemektedir. Çünkü bir ordu böylesi emeller için değil, yağma ve ganimet elde etmek için savaşıır.

Yani Büyük İskender'in Asya Seferine çıkmadan önce, Doğu Yunanlıları (İyonya'yı) Pers egemenliğinden kurtarmak gibi görünür hedeflerinin ötesinde, başka nereleri ve neleri hedeflediği bilinmiyordu. En yakın generalleri dahi, yola çıkarken, İyonya'nın dışında en fazla Batı Anadolu'nun (Küçük Asya'nın) fethinden ötesini düşünemiyordu. İskender de her yeni hedefi ortaya koyarken, bir sonrasını açıklamıyordu.

Bu yüzden, tamamen askeri işgal ve ganimet amaçlı bir sefer görüntüsüyle başlayan bu seferin daha en başında, İyon kentlerini Makedonya'ya dahil etmek yerine, başlarındaki kral veya tiranları görevlerinden uzaklaştırarak, demokratik şehir meclislerinin yönetiminde bağımsız kentler halinde örgütlemesi, beklenmeyen ilk şaşırtıcı davranışı oldu.

Bu onlara egemen olmak ve düşmanca davranmak yerine, ortak noktalardan onlarla bütünleşmeyi düşlediğini göstermektedir. Fakat bu davranışları öncelikle hocası Aristo'nun barbarların yönetimiyle ilgili ilkelerine ters düşmüş ve zamanla ordusunda hoşnutsuzluklara neden olmuştur.

Özellikle de Mısır alındıktan sonra buranın yönetimini yerli hanedanlara bırakması ve aynı anlayışın Mezopotamya'da da devam etmesi üzerine, ordudan itirazlar yükselince, bir çekirdek kadro dışında ordusundaki Yunanlıları Ekbatan'da (Hemedan'da) terhis ederek, Perslerden, Afganlardan, İskitlerden ve ele geçirdiği ülkelerin halklarından ordular oluşturmuş, bunların güvenini ve bağlılığını kazanmıştır.

Nitekim İskender bu amacına büyük ölçüde ulaşılmış, on yıllık Asya Seferi sonrasında o zamanki bilinen dünyanın yarısından fazlasını ele geçirip dünyanın gidişatını değiştirmiştir. Yani HELENİZM denilen ve doğu kültürleriyle Ege Kültürünün sentezinden oluşan yeni bir kültür ve yeni bir yaşam tarzı yaratarak, bu kültürle dünyaya damgasını vurmuştur.

Asya Seferi aslında, insanların kaynaştırılıp birbirini ret etmeyeceği ve birlikte yaşayabileceği bir nevi tek dünya ülküsüdür. Aynı zamanda da dünyayı ve üzerinde yaşayan canlıları tanıma amaçlı bir bilim ve keşif seferidir.

Bu yüzden İskender, seferinin en önemli durakları olan Anadolu, Mısır, Mezopotamya ve İran'da bir işgalci pozisyonundan çok bir kurtarıcı rolü üstlenmiş ve buraların halklarının kültürlerini dışlamak yerine sahiplenmiş, yönetimi yerel yöneticilerle paylaşmış, bir ayırıştırma politikası yerine bir

kaynaşma politikası izlemiştir. Ve işte Helenistik Kültür de bu anlayışın sonucudur.

Bu arada bugünkü dünya kültür ve uygarlığının nereden geldiğine de kısaca değinmek gerekirse, genel kanı bugünkü Batı uygarlığı dediğimiz uygarlığın temelleri, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarına dayanmaktadır. Bu iki temel uygarlık Anadolu potasında eritilerek ya da birleştirilerek Ege'ye aktarılmıştır.

Yine bu iki temel uygarlığın Kuzey kıyısındaki Anadolu gibi, Doğu kıyısında da İran vardı. Daha çok Mezopotamya etkisinde gelişen İran Uygarlığı, Persler döneminde tüm bu eski uygarlıkları bir çatı altında toplayarak, kültürler arası etkileşim ve gelişime büyük bir olanak sağladı.

Yani İskender'in yapmaya çalıştığı şeyi, aslında İranlılar siyasi anlamda yapmıştı. Fakat İranlıların kafasında, Pers kültürünü yaymak, yeni bir kültür yaratmak ve diğer halkları İranileştirmek gibi bir kaygıları olmamıştır. Ülkeleri bir yönetim altında birleştirerek kültürel etkileşimi farkında olmadan başlatmışlarsa da, onların amacı buraların vergisini toplamaktı.

İşte Büyük İskender; Pers topraklarının tamamına hâkim olduktan sonra, hatta daha en baştan, kültürel etkileşimi Persler gibi doğal seyrine bırakmak yerine, onu hemen ve bilinçli olarak harekete geçirmeyi birinci amaç haline getirdi. Bunun sonucunda da Helenistik Kültür ortaya çıktı. Bu kültür Roma'yı da etkileyerek ve kısmen de Latinleşerek, Ortaçağa dek sürdü.

Hıristiyan dünyasının tarihinde bin yılı aşan karanlık bir gece olarak algılanan ortaçağdan çıkış ise Rönesans denilen yeniden doğuş hareketiyle mümkün olabilmıştır ki, Rönesans: Helenistik dönemin yeniden ele alınıp incelenmesiyle, bilim, kültür ve sanatta sağlanan gelişmelerdir.

Yani bugünkü Batı uygarlığının temel ayakları sayılan, Rönesans, Reform, coğrafya keşifleriyle bilim ve sanattaki gelişmelerin temeli, Helenistik kültürdür. İslam'ın yükselme dönemine de Helenistik kültür temel oluşturmuş ve Helenistik Kültür Avrupa'ya, İslam eser ve üniversiteleri yoluyla aktarılmıştır. Fakat 10. Yüzyıldan itibaren, İslam dünyası da orta çağa girmiştir. Hatta bana göre İslam Ortaçağı hala devam etmektedir.

Büyük İskender'in kültürel birliği sağlamada başvurduğu en önemli yöntemlerden birisi de, yeni kentler kurarak buralara Yunan göçmenlerle yerli halktan önde gelenleri yerleştirmektir. Ya da mevcut kentlere bazen askerlerinden bir kısmını, bazen de göçmenleri yerleştirerek, ora halkıyla etkileşimi sağlamak şeklindedir. İskender bu amaçla 70'ten fazla şehir kurmuştur.

Kaynaşmayı sağlamak için bazen Mısır, bazen Pers ve bazen de ele geçirdiği başka ülkelerin kıyafetlerini giymiş, onların yönetim usullerini uygulamış, yönetim bölgelerine yerli halktan beyler atanmış ve yerli birlikler kendi silahlarıyla orduya alınmıştır.

Yeni kurulan şehirlerde olabildiğince değişik kültürlerden insanların yerleşmesi ve bunların burada ortak bir kültürde birleşmesi amaçlanmıştır. Fethedilen ülkelerin

soylularıyla evlilikler ve özellikle onların Tanrılarına saygılı davranması da, o ülkelerin halklarını kazanmasında önemlidir.

Tüm bu çalışmalarının sonucunda da dünya tarihinde Helenistik Kültür diye anılan ve dünyanın en önemli kültür hareketlerinden birisi sayılan bir olayı gerçekleştirmiştir. Üstelik İskender'in eserini tamamlayamadan öldüğü ve yarım kaldığı da dikkate alınırsa, yapılan işin büyüklüğü daha iyi anlaşılır.

Bazı tarihçiler, özellikle de antik Yunan hayranı olanlar, Helenistik Kültürü, antik Yunan Kültürü olarak sunmaya çalışırlar. Fakat Helenistik Kültürü oluşturan öğelerin içinde, antik Yunan Kültürü kadar, Anadolu, Mısır, Mezopotamya, Pers ve hatta Hint ve Orta Asya Kültürlerinin de payı vardır.

İSKENDER PERSEPOLİS'İ YAKTI MI?

Persepolis, döneminin dünyada en güzel ve en mükemmel şehriydi. Ne Yunanistan, Ne Mısır ve ne de Anadolu'da bu kadar güzel ve mükemmel bir şehir yoktu. Özellikle sarayları, süsleme sanatları, yer altından şehre su getiren ganatları ve kral mezarlarıyla muhteşem bir şehirdi. Fakat bu güzel şehir yandı.

Tarih bu güne dek "Persepolis'i kim yaktı" sorusuna kesin bir yanıt bulamadı. Kasıtlı mı yakıldı, yoksa kasıtsız herhangi bir yangınla mı yandı bilinmiyor. Tarihçiler arasındaki genel kanaat ise, Persepolis'i İskender'in yaktığı yönündedir.

Fakat bazı tarihçilerle, pek çok İskendername yazarı ve hatta İranlılar dahi bunu kabul etmemektedir. Bunlara göre İskender, Persepolis'ten önce ele geçirdiği İran başkentlerinden Babil ve Sus'u yakmadığı gibi, Persepolis'ten sonra ele geçirdiği Pasargat ve Hemedan'ı da yakmamışken neden Persepolis'i yakсын?

Önde gelen İskender yazarlarından Yunanlı Plutarkhos'un MS 2. Yüzyılda yazdığı İskender biyografisinde olay şöyle anlatılmaktadır. İskender Apadana Sarayının büyük salonunda düzenlediği bir ziyafete, subaylarının sevgililerini de getirmesine izin verir. İskender'in en önemli generallerinden ve en yakın arkadaşı olan Ptolemaios da sevgilisi Thais ile birlikte gelir.

Thais Atina'nın en meşhur fahişesi olup o zamanın Yunan toplumunda fahişelerin büyük bir saygınlığı vardı. Bu yüzden eski Yunanda fahişelerle evli pek çok komutan ve bilgin

vardır. Nitekim Ptolemaios da Mısır Kralı olunca, Thais ile evlenmiştir.

İşte bu Atinalı Fahişe Thais, ziyafet sürerken, etkili bir konuşma yapar. Orduyu takip ederek buralara kadar gelmesinin bir ödülü olması gerektiğini, içinden Atina'yı yakan Serhas'ın oturduğu bu sarayı yakmak geçtiğini söyler. Sarhoş Makedonlar Thais'i alkışlayınca, o da İskender'in başına bir çelenk koyar ve şarkı söyleyip dans ederek perdeleri tutuşturmaya başlar.

Persepolis'in yakılmasını gösteren temsili resim

Sarayın dışındaki Makedonlar da İskender'in sarayın yakılışına göz yummasını ana yurda dönüşün işareti sayarak ellerindeki meşalelerle içeri daldılar ve büyük bir zevkle her yeri ateşe verdiler. Yüzyıllar boyunca da romancılar ve oyun yazarları olayı böyle işleyince de sanki İskender Persepolis'i gerçekten ve kesin olarak yaktırmış gibi algılanmıştır.

Fakat akla uygun bir yakma nedeni ortaya koyamamışlardır. En önemli dayanakları İskender'in aşırı alkollü olduğu için havaya uymuş olabileceğidir. Ve yine böyle aşırı alkollü bir anında, Granikos Savaşında hayatını kurtaran en yakın arkadaşını öldürmüş olması da buna örnek olarak gösterilmektedir. Fakat İskender her gece aşırı içki içmektedir. Ama buna rağmen akıl dışı sayılacak kararlar aldığı söylenemez.

Ayrıca Persepolis'in yakılması, Asya Seferinin başından beri İskender'in izlediği politikalara ve kişiliğine ters düşmektedir. Çünkü her ne kadar Büyük İskender ordusunu, Perslerden İntikam almak parolasıyla buralara kadar sürüklemişse de, Tır gibi şiddetle direnen şehirler dışında şehir yakmadığı gibi, savaşırsız teslim olan şehirlere hep iltifat etmiştir.

İran'ın ulusal destanı sayılan Şehnamede Ferdosi de İskender'in Persepolis'i yaktığını kabul etmediği gibi, anasının Pers olduğunu ve bu yüzden Pers İmparatorluğunun varisi olduğunu ileri sürer. İskender'den halkına ışığı getirmek için bütün canavarlarla savaşarak onları yenen milli bir kahraman olarak övgüyle söz eder.

Hatta bazı İranlı yazarlar olayı abartarak, İskender'i İranlı bir masal kralı haline getirmiştir. Bunlara göre İskender, Kurus'un soyundan gelmektedir. Karanlık ülkesine girerek mucizeler yaratan bir kahramandır. İsraililere göre Hz Musa'dır. Etopyalılara göre insanlığı kurtarmak için yola çıkmış bir Hristiyan aziz, Bizanslılara göre İpek Yolunu açan kahraman kraldır.

İskendername denilen çok sayıdaki İskender hikâyelerinden birisi de Nizami Gencevi'ye aittir. Nizami; İskendernamesinde, Büyük İskender'i insanlığa hak ve adaleti getirerek, ahlak düzenini sağlayacak olağanüstü bir lider olarak anlatmaktadır. Bu amaçla İskender ülkelerde dolaştırılarak, onların sorunlarına çözümler getirmektedir.

Nizami'nin ütopyası sayılan İskendernamede, ideal insan, ideal toplum ve ideal yönetici tasvir edilerek, ideal yönetici İskender sefere hazırlanmaktadır. İskender'in bu seferinde amaç ülkeleri istila değil, hakla batılı ayırmak, halkları akıl ve idrak yoluyla geliştirmektir.

İskendernamede, Nizaminin Mutluluklar ülkesi şöyle anlatılmaktadır: Herkesin bolluk içinde yaşadığı ülkede kıskançlık yoktur. Dağlar ovalar besili hayvanlarla dolu olduğu halde, çobana ihtiyaç yoktur. Sınıf ayrımı kalkmış, herkes makamına mevkiine bakılmaksızın eşittir. İnsanlar adalet içinde mutlu ve özgür yaşamaktadır. Altın, para ve mala tamah yoktur. Herkes toplum menfaati için çalışmaktadır.

İşte Nizami'nin, Mutluluklar Ülkesini yaratan ve yöneten de İskender'dir. Ve hemen tüm İskendername yazarlarına göre de Büyük İskender kurucu, kurtarıcı ve ideal yönetici olarak gösterilmektedir. Bu yüzden de Büyük İskender'in Persepolis'i yaktırdığı kabul edilmemektedir.

Fakat ne yazık ki, Persepolis'in yandığı bir gerçektir. Ama 2015 senesi itibariyle aradan 2345 sene geçmesine rağmen yanma nedeni ve yakanı bulunamamıştır.

SELEVKOS İMPARATORLUĞU

İskender'in ölümünden sonra yapılan Babil paylaşımında en büyük paya Perdikkas sahip olsa da, buraların yönetimi onun adına Selevkos Nikator'a verilmişti. Ve iki sene sonra Perdikkas öldürölünce de Selevkos yönettiği toprakların sahibi oldu.

Bu iç Egeden Hindistan'a dek uzanan milyonlarca kilometre kare toprak demekti. Ama ne coğrafi ne tarihi ve ne de kültürel bir bütönlüğü olmayan karma karışık bir yapılanmaydı. Bu yüzden diğerlerinin toplamından kat kat daha büyük ölkelerin hakimi de olsa, her tarafından kopmaya ve dağılmaya müsait olduğundan Selevkos'un işi zordu.

Özerinde Selevkos Nikator'un resmi olan bir para.

Yirmi üç yaşında İskender'in Asya Seferine katılan Selevkos Nikator, Hindistan Savaşlarındaki başarılarıyla öne çıkmıştı. Ama bu kadar büyük topraklara rağmen hala genişlemek, tüm imparatorluğa sahip olmak istiyordu. Ve yaşadığı sürece bunun mücadelesini verdi.

İpsos Savaşından sonra güçlenerek, Makedonya'yı ele geçiren Lysimakhos, Anadolu'da da genişlemeye kalkışınca MÖ 281'de Korupedyan Savaşında Selevkosa yenildi.

İskender'in bu seksenlik generallerinin teke tek bir vuruşmasında Lysimakhos hayatını kaybetti. Böylece İskender'in MÖ 323'te ölümüyle başlayan diadoki savaşları da sona erdi. İskender İmparatorluğu üç bağımsız devlet oldu.

MÖ.301 İpsos Savaşından sonra Selevki İmparatorluğu (sarı renkli)

Makedonya Krallığı, Selevkilerin Asya imparatorluğu ve Ptolemy'lerin Mısır krallığı. Fakat bu defa da Selevkoslar tüm İskender İmparatorluğuna hakim olmak için mücadele verdi. Ve hatta bir ara Mısır hariç İskender dönemi sınırlarına dek genişledi. Fakat bunları elde tutmak zordu.

Önce Doğuda kopmalar oldu. Hindistan'da Maurya Helenistik Krallığı ile Baktriya ve Sogd'da, Baktriya Helenistik krallığı kuruldu. Zaten buraları, Fırat kıyısındaki Selevkiya'dan yönetmek zor olduğu için satrapları yarı bağımsız gibiydi. Hatta Antigones'in saldırıları üzerine Maurya'ya 500 fil karşılığı bağımsızlık verilmişti.

En çok bütünlük gösteren yerleri Mezopotamya ve İran, Suriye ve Anadolu topraklarıydı. Ama yabancı yönetim ve kültürlerle tepki olarak önce Kuzey doğu İran'da bugünkü Aşkabat yakınlarındaki Nesa'da göçebe Part kabileleri bir devlet kurdu. Suriye ise önceleri Mısır krallığının saldırı alanıydı. Fakat Suriye zamanla güçlenen Roma'nın hedefi olurken, Anadolu ile birlikte Romanın etkisine girdi.

Selevkosların en önemli özelliklerinden birisi de yeni kentler kurmaktı. Bilindiği kadarıyla Selevkos kendi adına 9 Selesya, Babası Antiokus adına 16 Antakya ve annesi Laodis adına 6 Laodikya şehri kurmuştur.

İslamiyet öncesi İran Tarihinde Partlar (MÖ 247- MS 224) ve Sasaniler (224-651) ise Roma ve Bizans dönemlerine denk gelmektedir.

SONUÇ

Bütün bu araştırma ve incelemelerimin sonunda varabildiğim sonuçlara göre İran'a damgasını vuran olayları üç ana grupta toplayabiliriz, diye düşünüyorum. Birincisi İslamiyet öncesi dönemde tarihi İran halkı Farsların oluşumu, ikincisi İslamiyet ve üçüncüsü de Türklerin İran'a yerleşmesi.

Bana göre Tarihi İran Halkının oluşmasına damgasını vuran faktörleri de üç grupta toplamak olanaklıdır: İlki Perslerin tüm İran halklarını 250 sene bir arada, topluca bir devlet olarak yaşatması. İkincisi Zerdüştlük ve Persçe.

Çünkü biliyoruz ki, halkların bir millet haline gelmesinde dil ve din ortaklığı temel koşullardır. Perslerin kurucu Hükümdarı Kurus, Zerdüştlüğü resmi devlet dini haline getirdikten sonra, özellikle Darius döneminde dil ve din birliğini sağlama yönünde çok önemli çalışmalar yapılmıştır.

Aynı dili konuşan ve aynı inançları paylaşan insanların, aynı coğrafyada 250 sene aynı yönetim altında yaşaması sonucunda tarih ve kültür birliği de meydana gelmiştir. Persler döneminde meydana gelen bu dil, din, tarih ve kültür birliği, ilk ciddi sınavını Grek dil, din ve kültürüne karşı vermiştir diye düşünüyorum.

İşte bu yüzden, İslamiyet öncesi İran'a damgasını vuran üçüncü unsur olarak da Helenistik Kültürü görüyorum. Burada tarihi İran Kültürü, Yunan Kültürü karşısında kale gibi durmuştur denilebilir. Çünkü Perslerin oluşturduğu Fars Halkı ve onların kültürü bir bütün olsa da, birbirinden kopuk ve gevşek bir kültür iken, Yunan kültürünün istilası karşısında, birleşmiş, bütünleşmiş hatta kemikleşmiştir.

Yani Yunan istilası, İran halklarını ve kültürünü daha güçlü bir birlik ve beraberlik içine itmiştir diyorum. Fakat tarihi İran Kültürü ve bu kültürün insanları, kendi kültürlerinin bilincine varmakla birlikte, Helenistik Kültürden de etkilenmiştir.

Çünkü Büyük İskender, Yunan Kültürünü dayatarak, İran Kültürüne savaş açmadığı gibi, İran Kültüründen pek çok şeyi alarak, kültürler arası uyum politikası izlediğinden, büyük çaplı bir kültür çatışması yaşanmamıştır. Hatta toplumsal yapılanma ve yönetim alanında yabancı kültür İran'dan etkilenecek, İran'a ait pek çok kültür ögesini kendi içine almıştır.

Yunan Kültürüyle karşılaşınca İranlılar kendi kültürlerinin veya farklılıklarının farkına varmış olsalar da bir kültür kuşatmasından çok, yabancı kültürün kendi kültürlerinin kuşatması altına girdiğini görünce, bu yabancı kültüre savaş açmak yerine, onlar da karşı kültürden bir şeyler almaya başladı.

İskender sonrasında yabancı kültür zamanla dayatmaya dönüşünce, göçebe Partlar buna bir isyan hareketi olarak başladı ve tüm İran'ı ele geçirerek, Helenistik Selevkos Krallığına son verdi. İşte böylece Partlar ve Sasaniler döneminde İslamiyet öncesi İran halkı ve kültürünün oluşumu tamamlandı.

Günümüz İran'ının oluşumunda en önemli faktörlerden birisi de hatta birincisi İslamiyet'tir dersek yanlış olmaz sanıyorum. Çünkü İslamiyet; milat gibi, İran Tarih ve kültürünü öncesi ve sonrası diye ikiye bölmektedir. İslamiyet öncesinin Persler ve Helenistik dönemi gibi, İslamiyet

sonrasının da halifeleriyle Türkler, İran' da önemli değişim ve dönüşüme neden olmuşlardır.

Çünkü İslamiyet öncesi İran'da Zerdüştlük, salt bir din veya inanç sistemi değil, sosyal yaşamın, ahlakın ve yönetimin de temelini oluşturunuyordu. Bunların terk edilerek, İslam ahlakı, toplumsal yaşamı ve yönetim tarzının kabulü ve kültürü İslam temeli üzerinde yeniden tesis etmek kolay bir olay değildi.

Bu oldukça sancılı bir süreçti. Fakat ne var ki, Sasani yönetiminin son dönemlerde çekilmez hale gelmesi ve Zerdüştlükle İslam'ın pek çok alanda benzerlikler içermesi süreci biraz daha kolaylaştırdı denilebilir. Bu yüzden Arapların getirdiğı İslam, önceleri zoraki olarak, İran halklarının kültür ve inançlarına monte edildi.

Fakat sonradan din, Arabi özelliklerinden arındırılarak, İran kültürüyle bütünleştirilmiş ve hatta Halifeler dönemi bittikten sonra, İran'da Türk devletleri de kurulmaya başlayınca İran İslamiyet'i, kendine özgü, özel bir hal almıştır.

Burada İslamiyet'le birlikte, halifelerin baskıcı yönetimi ve Arap kültürünün dayatılması, İran'da çeşitli ayaklanmalara neden olmuş, Arap kültürüyle birlikte, halifelerin dayattığı İslam da ret edilerek, 12 İmamın izinde bir İslam anlayışı geliştirilmiştir.

Yazımın başında İran'a damgasını vuran üç temel unsurdan birincisi İslamiyet öncesinde Persler, ikincisi İslamiyet ve üçüncüsü de İslamiyet sonrasında Türklerdir demiştim.

Türklerin bence İran Tarihindeki önemi, 1000 yıl İran'da devletler kurmuş olmasından ziyade, İran'da halifelerin yönetimine son vermesi ve İran'da kalıcı olmasıdır. Yani bugünkü İran halkının Farslarla birlikte en büyük iki gurubundan birisini oluşturmasıdır.

Türkler; tarih boyunca, Anayurtları olan Asya ortalarından çeşitli yönlerde göç etmişlerdir. Aslında Batıya göçen Türk kavimlerinin çoğu, İran'a uğramadan Hazar Denizi ve Karadeniz'in Kuzeyinden, Doğu Avrupa ve Bakanlara geçmiştir. Fakat Türk kavimlerinin bir bölümü de Hazar'ın Güneyinden Anadolu yönünde göç etmiştir. Ama bunların önemli bir bölümü İran'da yerleşerek İran halkı haline gelmiştir.

Türkler İran'a, elbette ki kendi bozkır kültürlerini de getirmiştir. Fakat İran Kültüründen daha fazla etkilenmiştir. Çünkü göçebe Türk İran'da, hayatını kökten değiştirecek, devrim niteliğinde iki temel kavramla karşılaşmıştır. Bunlardan biri İslam, öteki yerleşik yaşamdır.

Zerdüştlüğün İranlıların İslamiyet'i kabulünü kolaylaştırdığı gibi, Şamanizm de pek çok açıdan İslam ile benzeşmekteydi. Bu yüzden Türkler İslam'ı kabullenmekte zorlanmadı diyebiliriz.

Türklerin İran'a gelişi ve yerleşmesi, Arapların ve İslamiyet'in gelişi gibi tepkili ve sancılı olmamıştır. İran'ın yerleşik eski halkları tarafından Araplara karşı gösterilen tepki, Türklerle gösterilmemiştir. Çünkü Türklerin gelişi bir istiladan çok, Arap ve Abbasi Halifelerinin zulmünden kurtuluş olarak algılanmıştır.

Ayrıca Türkler; İran halklarına, Araplar gibi ne yeni bir din ve ne de yeni bir kültür dayatmadığı gibi, İran'ın yerleşik yaşam kültürünü ve İran dini haline gelen İslam'ı da kabul etmiştir. Türklerin mevcut bozkır kültürü de İran'a fazla yabancı değildir. Yani bir başka deyişle Türkler, Türklük özelliklerini korusalar da İran Kültürüyle bütünleştikçe, İran halklarıyla da bütünleşerek, bin yılın sonunda bugün onlar da İran'ın yerli halkı haline gelmiştir.

Dikkat edilirse Türklerin İran'a egemen olduğu bu bin yıllık süre içinde İran'da kayda değer bir Fars-Türk çatışması yoktur. Çünkü İran'da kurulan Türk devletleri, hiçbir zaman için Fars veya Türk devleti olarak algılanmamış, Fars ve Türklerin ve hatta diğer İran halklarının ortak İran Devleti olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden İran'daki Türk Hanedanları ve devletleri için çatışma, genellikle İran Devletinin doğu ve batısındaki Türk devletleriyle çatışması şeklindedir.

Bugün de Farslar ve Türkler, İran devletinin iki ayağını oluşturmaktadır. İran devletinin başı ve gövdesidir. Bunlar dışarıdan iki ayrı halk gibi görülse de bu doğru değildir. Çünkü insan etnik kimliğinin ürünü değil, yaşadığı kültürün ürünüdür. Türkler de İran'da İranlılarla bin yıllık bir tarihi paylaşarak, bu kültürün bir ürünü haline gelmiştir.

Özellikle Şiilik, İranlıları birbirine bağlayan en önemli bağıdır. Çünkü Şiilik, Arap kültürü üstüne monte edilmiş bir İslam değil, Zerdütlük ve Şamanist kültürler üzerinde yükselen bir İslam anlayışının karşılığıdır diye düşünüyorum.

SON SÖZÜM

Son söz olarak diyebilirim ki, elbette İran, demokrasi ve insan hakları açısından eksikleri olan bir ülkedir. Fakat bunlar küresel sermayenin abarttığı kadar da değildir. Hatta demokrasi ve insan hakları açısından dünya ortalamasının oldukça üstündedir. Can güvenliği açısından ise dünyanın en önde gelen ülkeleriyle rahatlıkla yarışabilir.

Yani bir gezgin için İran'da görüp yaşayacakları, paha biçilmez değerde şeylerdir. Çünkü İran, dünyada gezilip görülecek en önemli ülkelerin ilk sıralarında yer almaktadır ve kesinlikle dünyanın en güvenli ülkelerinden biridir. Gezilecek çok geniş alanları, doğa ve kültür varlıkları açısından görülecek çok sayıda eser ve ilginç yerleri bulunmaktadır.

İran; 5000 metreyi aşan yüksek dağları, yüksek ova ve platoları kadar, çukur ovaları, çölleri, akarsu ve gölleriyle de her tür yeryüzü şekillerinin sentezi gibidir.

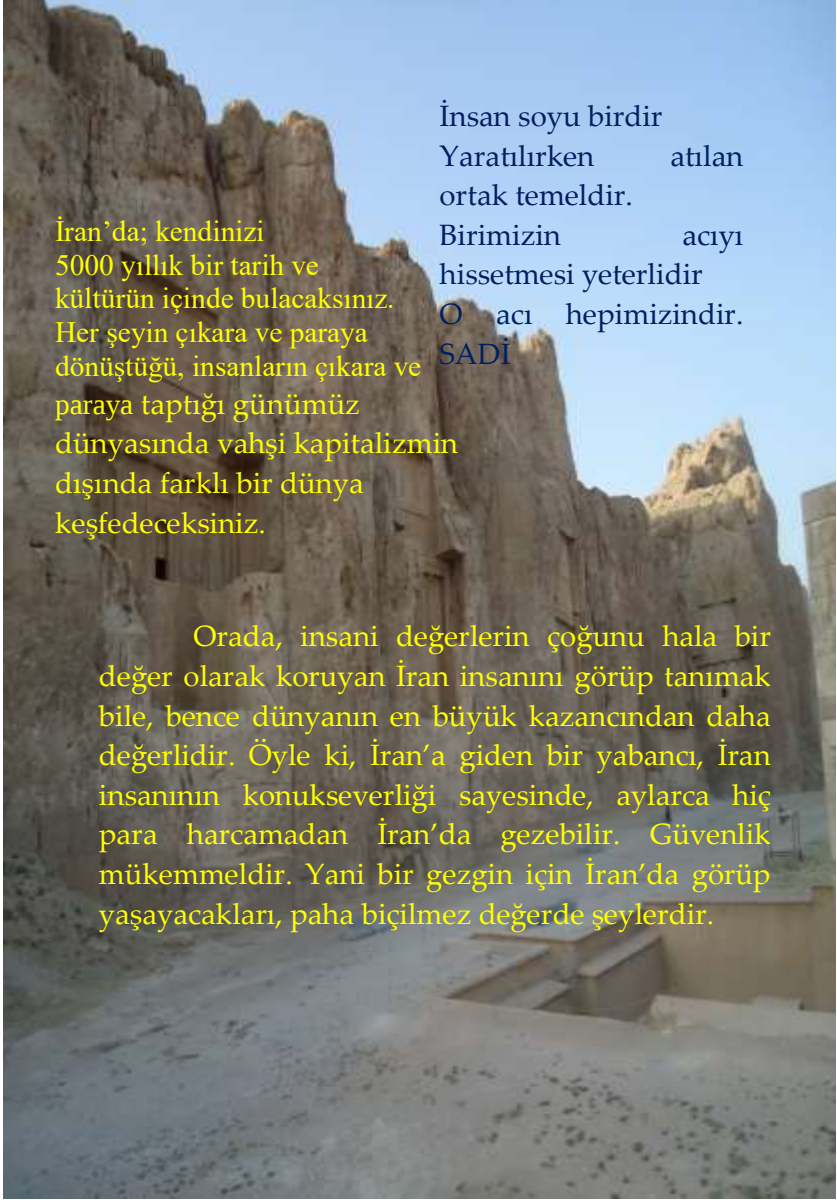
Aslında iklimlerin de sentezi gibidir. Çünkü Hint Okyanusu kıyılarında her mevsim yaz iken orta ve kuzey İran'da dört mevsim yaşanmaktadır. Subtropikal iklim, Akdeniz iklimi, karasal iklimin hemen her çeşidi ve çöl iklimi gibi bir iklim zenginliği, aynı zamanda bu iklimlere uygun çok çeşitli bir bitki örtüsünün de varlığının kanıtıdır.

İran'da; kendinizi 5000 yıllık bir tarih ve kültürün içinde bulacaksınız. Her şeyin çıkara ve paraya dönüştüğü, insanların çıkara ve paraya taptığı günümüz dünyasında vahşi kapitalizmin dışında farklı bir dünya keşfedeceksiniz. Önyargılarınızı yenip koşullandırılmışlığı aşp beyninizin

yeniden özgür biçimde çalışmasını istiyorsanız İran'ı görmelisiniz.

Orada, insani değerlerin çoğunu hala bir değer olarak koruyan İran insanını görüp tanımak bile, bence dünyanın en büyük kazancından daha değerlidir. Öyle ki, İran'a giden bir yabancı, İran insanının konukseverliği sayesinde, aylarca hiç para harcamadan İran'da gezebilir.

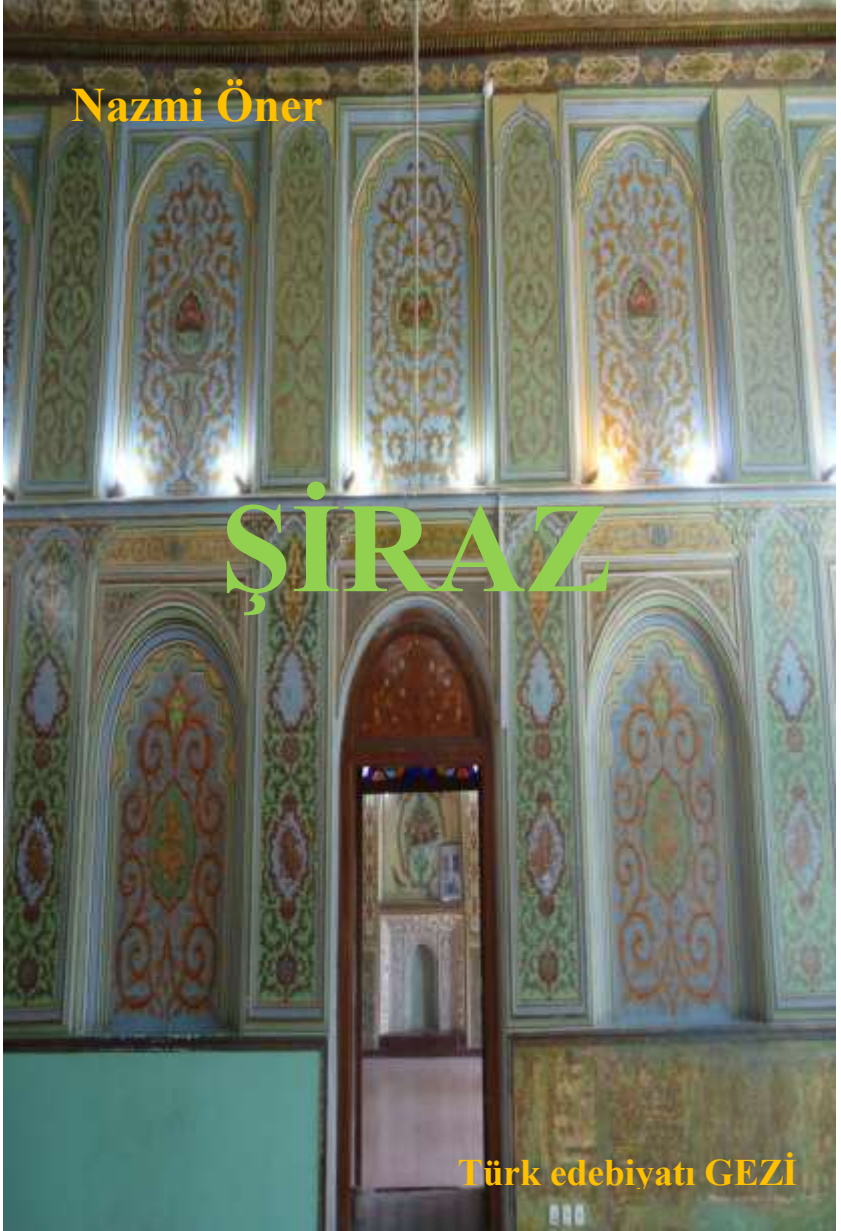
SON

İran'da; kendinizi
5000 yıllık bir tarih ve
kültürün içinde bulacaksınız.
Her şeyin çıkara ve paraya
dönüştüğü, insanların çıkara ve
paraya taptığı günümüz
dünyasında vahşi kapitalizmin
dışında farklı bir dünya
keşfedeceksiniz.

İnsan soyu birdir
Yaratılırken atılan
ortak temeldir.
Birimizin acıyı
hissetmesi yeterlidir
O acı hepimizindir.
SADI

Orada, insani değerlerin çoğunu hala bir
değer olarak koruyan İran insanını görüp tanımak
bile, hence dünyanın en büyük kazancından daha
değerlidir. Öyle ki, İran'a giden bir yabancı, İran
insanının konukseverliği sayesinde, aylarca hiç
para harcamadan İran'da gezebilir. Güvenlik
mükemmeldir. Yani bir gezgin için İran'da görüp
yaşayacakları, paha biçilmez değerlerdir.

Ön kapak

